



ІНСТИТУТ

ОСВІТНЬОЇ АНАЛІТИКИ

Державна наукова установа

ОСВІТНЯ АНАЛІТИКА УКРАЇНИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Заснований у 2017 р.
Виходить 2–6 разів на рік

ВИПУСК № 3(24)
2023

ISSN 2617-8532 Журнал зареєстровано 7 листопада 2018 року в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж)

Засновник і видавець Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики» (свідоцтво про реєстрацію KB № 22862-12762P від 28.08.2017)

Журнал «Освітня аналітика України» внесено до Переліку наукових фахових видань України (наказ Міністерства освіти і науки України від 09.02.2021 № 157), категорія «Б»; спеціальності: 051 – Економіка, 281 – Публічне управління та адміністрування

ЗМІСТ

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Лондар С. Л., Гайдук І. С. Електронна дебюрократизація шкільної документації як системний фактор удосконалення організації освіти 5

МІЖНАРОДНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Семигіна Т. В., Рашкевич Ю. М., Солодка Н. М. Секторальні рамки кваліфікацій у світовому контексті та перспективи для України 21

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ОСВИТИ

Тоцька О. Л., Титаренко І. О. Фінансування освіти України з бюджетів різних рівнів в умовах війни 34

Терещенко Г. М., Крищенко К. Є. Особливості забезпечення прозорості та ефективності бюджетного фінансування освіти в умовах воєнного стану 45

Гапон В. В., Барабаш О. А., Читаєва К. Г. Інформаційні підходи до аналізу використання коштів освітньої субвенції на оплату праці педагогічних працівників 56

Юрчишена Л. В. Кластеризація університетів та обґрунтування економічної моделі їх розвитку 73

ВИЩА ОСВІТА

Мазур Н. О. Інтеграція тимчасово переміщених закладів вищої освіти та внутрішньо переміщених осіб у конкурентне середовище ринку освітніх послуг у період нових загроз соціальній безпеці 87

Власюк О. А., Дараган Т. П. Формування контингенту студентів у закладах вищої освіти: основні аспекти 105

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

Ткаченко В. В., Дронь Т. О. Актуальні аспекти діяльності закладів, що надають послуги дошкільної освіти, в умовах воєнного стану в Україні 116

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Лондар Сергій Леонідович, д-р екон. наук, проф. (*головний редактор*); **Литвинчук Андрій Олександрович**, канд. екон. наук, ст. дослідник (*заступник головного редактора*); **Терещенко Ганна Миколаївна**, канд. екон. наук, ст. наук. співробітник (*заступник головного редактора*); **Кир'янов Андрій Вячеславович** (*заступник головного редактора*); **Пронь Наталія Богданівна**, канд. екон. наук (*відповідальний секретар*); **Бахрушин Володимир Євгенович**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **Буряченко Андрій Євгенович**, д-р екон. наук, проф.; **Гапон Валентина Василівна**, канд. пед. наук; **Гриневич Лілія Михайлівна**, канд. пед. наук, доц.; **Гулова Ленка**, Ph.D.; **Денглерова Деніса**, Ph.D.; **Денисюк Оксана Яківна**; **Затонацька Тетяна Георгіївна**, д-р екон. наук, проф.; **Ковтунець Володимир Віталійович**, канд. фіз.-мат. наук, доц.; **Кононенко Юрій Григорович**; **Криштоф Світлана Дмитрівна**, канд. пед. наук, ст. наук. співробітник; **Кузнецов Костянтин Володимирович**, канд. наук з держ. упр.; **Леснікова Марина Валентинівна**, канд. екон. наук; **Лун Марк**, Ph.D.; **Мельник Сергій Вікторович**, канд. екон. наук, доц.; **Мищенко Володимир Іванович**, д-р екон. наук, проф.; **Орлова Наталія Сергіївна**, д-р наук з держ. упр., проф.; **Раков Сергій Анатолійович**, д-р пед. наук, доц.; **Рашкевич Юрій Михайлович**, д-р тех. наук, проф.; **Тимченко Олена Миколаївна**, д-р екон. наук, проф.; **Тутліс Відмандас**, Ph.D.; **Шіп Радім**, Ph.D.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики».

Протокол № 7 від 31 липня 2023 р.

Журнал включено в такі бази даних: «Наукова періодика України», ResearchBib, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Crossref та Index Copernicus International Journals Master List.

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.

Автори несуть повну відповідальність за зміст і достовірність матеріалів, що публікуються, дотримання загальноприйнятих принципів наукової етики, відсутність плагіату у своїх статтях.

Матеріали, надруковані у журналі, є власністю Інституту, захищені міжнародним та українським законодавством і не можуть бути відтворені в будь-якій формі без письмового дозволу видавця.

Редакція залишає за собою право на скорочення та редагування авторських текстів.



INSTITUTE
OF EDUCATIONAL ANALYTICS
State Scientific Institution

EDUCATIONAL ANALYTICS OF UKRAINE

SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL

Published since 2017
2–6 issues per year

ISSUE № 3(24)
2023

ISSN 2617-8532 The journal is registered on 7 of November 2018 in ISSN International Centre, Paris

Founder and publisher State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics»
(Print media state registration certificate KB № 22862-12762P of 28.08.2017)

The journal «Educational Analytics of Ukraine» is included in the List of scientific professional publications of Ukraine (order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 09.02.2021 № 157), category «B»; specialties: 051 - Economics, 281 - Public administration and administration

CONTENTS

DEVELOPMENT OF INFORMATION AND EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

Sergiy Londar, Ivan Gaiduk. Electronic debureaucratization of school documentation as a systemic factor for improving organization of education process 5

INTERNATIONAL EDUCATIONAL SPACE

Tetyana Semigina, Yuriy Rashkevych, Nataliia Solodka. Sectoral qualifications framework in the global context and perspectives for Ukraine..... 21

FINANCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF EDUCATION

Olesia Totska, Ivanna Tytarenko. Education funding in Ukraine from the budgets of different levels during the war..... 34

Hanna Tereshchenko, Kyrylo Kryshchenko. Features of ensuring transparent and efficient budgetary funding of education under the martial law 45

Valentyna Gapon, Olena Barabash, Kateryna Chytaieva. Information approaches to analyzing the use of educational subvention funds for the salaries of pedagogical staff 56

Liudmyla Yurchyshena. Clusterization of universities and justification of the economic model of their development..... 73

HIGHER EDUCATION

Nataliia Mazur. Integration of temporarily relocated higher education institutions and internally displaced persons into the competitive environment of the educational services market during a period of new social safety threats 87

Oksana Vlasyuk, Tanya Daragan. Formation of student contingent in higher education institutions: main aspects 105

PRESCHOOL EDUCATION

Valentyna Tkachenko, Tetiana Dron. Current aspects of the activities of institutions providing preschool education services under the martial law in Ukraine 116



EDITORIAL BOARD

Prof. **Sergiy Londar** (*editor-in-chief*); Dr. **Andrii Lytvynchuk** (*deputy editor-in-chief*); Dr. **Hanna Tereshchenko** (*deputy editor-in-chief*); **Andrii Kyrianov** (*deputy editor-in-chief*); Dr. **Natalia Pron** (*executive secretary*); Prof. **Volodymyr Bakhrushyn**; Prof. **Andrii Buriachenko**; Dr. **Valentyna Gapon**; Dr. **Liliia Hrynevych**; Dr. **Lenka Gulova**; Dr. **Denisa Denglerova**; **Oksana Denysiuk**; Prof. **Tetyana Zatonatska**; Dr. **Volodymyr Kovtunets**; **Yurii Kononenko**; Dr. **Svitlana Kryshtof**; Dr. **Konstantin Kuznietsov**; Dr. **Maryna Lyesnikova**; Dr. **Mark Loon**; Dr. **Sergii Melnyk**; Prof. **Volodymyr Mishchenko**; Prof. **Nataliia Orlova**; Dr. **Sergiy Rakov**; Prof. **Yurii Rashkevych**; Prof. **Olena Tymchenko**; Dr. **Vidmantas Tutlys**; Dr. **Radim Ship**.

Recommended for publication
by the Academic Council of the State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics».
Protocol № 7 of 31.07.2023.

The journal is included in such databases: Scientific Periodicals of Ukraine, ResearchBib, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Crossref and Index Copernicus International Journals Master List.

The editorial board does not always share the position of the authors.

Responsibility for the content and reliability of published materials, the compliance of general scientific ethics principles, the absence of plagiarism lies entirely with the authors.

Materials published in the journal are the property of the Institute and are protected by international and Ukrainian legislation and may not be reproduced in any form without the written permission of the publisher.

The editorial staff reserves the right to shorten and edit the original texts.

Лондар С. Л.

доктор економічних наук, професор, в. о. директора ДНУ «Інститут освітньої аналітики»,
Київ, Україна, londar.sergiy@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1838-288X>

Гайдук І. С.

науковий співробітник сектора організації автоматизованого збору освітньої статистики
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, gaiduk94ivan@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3144-1469>

ЕЛЕКТРОННА ДЕБЮРОКРАТИЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ ЯК СИСТЕМНИЙ ФАКТОР УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті аналізується взаємозв'язок процесу електронної дебюрократизації шкільної документації в Україні та розбудови шкільної освіти, зокрема вивільнення часу вчителів для творчої праці, формування передумов для розвитку шкільного лідерства. Процеси електронної дебюрократизації шкільної документації було підтримано на рівні Міністерства освіти і науки України та реалізовано у вигляді загальнодоступної (безкоштовної для користувачів) прикладної програми e-Journal у середовищі, що підтримується національною освітньою управлінською інформаційною системою ПАК «АІКОМ». Зокрема, адміністрація школи має можливість оперативно готувати освітню звітність, діаграми успішності в розрізі класів і предметів, проводити аналіз результативності роботи педагогів, а також відслідковувати динаміку успішності учнів, класів, школи. Учителі мають простий доступ до актуального розкладу на комп'ютері, до навчальних матеріалів, поділу класів на групи без паперових журналів, можливість автоматично формувати складні звіти за підсумками семестру або навчального року, підтримувати ефективну комунікацію з учнями й батьками. Учні мають зручний доступ до навчальних матеріалів і домашніх завдань, можливість перегляду матеріалів уроків у зручний час та віддалену взаємодію з учителями. Для глибокого розуміння потреб учителів, адміністраторів, учнів, батьків, які працюють із платформою e-Journal, створено канали зворотного зв'язку, що дають змогу систематизувати звернення користувачів стосовно особливостей функціонування сервісу, збирати статистичні дані, на основі яких розробники зможуть аналізувати побажання користувачів щодо розвитку сервісу, виявляти проблемні місця, що потребують удосконалення, та оперативно їх виправляти. Надано пропозиції щодо вдосконалення процесу електронної шкільної дебюрократизації.

Ключові слова: дебюрократизація шкільної документації, шкільне лідерство, електронний документообіг, цифровізація, заклад загальної середньої освіти, Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту.

JEL classification: I21, I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-3-5-20.

У пострадянських країнах після краху СРСР розпочалися різношвидкісні для окремих незалежних країн

процеси демократизації суспільства, що зумовили ширше залучення громадян до суспільного управління. Ці

© Лондар С. Л., Гайдук І. С., 2023

процеси спроектувались і на освіту. Зокрема, з 1990-х років у сфері шкільної освіти з'явився феномен освітнього лідерства, адже керівники школи набули нового статусу – освітнього лідера (instructional leader), тобто особи, відповідальної за освітні досягнення учнів. Освітній лідер-директор, лідер-учитель формують такі ж лідерські риси в учнів, вони здатні ефективніше працювати на покращення результативності навчання, що є основною метою будь-якого освітнього процесу [1]. У праці [2] автори вказують, що лідер є новатором, надихає, надає імпульс руху своїм колегам, він ентузіаст, володіє найважливішими для групи особистісними рисами. Проте для набуття такого статусу лідер-директор чи лідер-педагог повинен мати достатньо робочого часу для здійснення певних узагальнень щодо діяльності школи, виявлення причинно-наслідкових зв'язків у явищах і процесах шкільного життя. Отже, нагальною потребою є трансформація робочого навантаження директора або вчителя в рамках організації шкільного навчального процесу з вивільненням часу для творчої роботи, при цьому шкільні організаційні заходи повинні проводитися за всіх умов.

У роботі [3] науковці представили результати свого дослідження лідерства в Україні шляхом опитування 218 учителів закладів загальної середньої освіти з використанням опитувальника аутентичного лідерства (Authentic Leadership Inventory, ALI, LL Neider, CA Schriesheim, 2011). Виявлено характерні риси педагога – аутентичного лідера. Це впевненість у собі, вміння бути хорошим наставником і організатором діяльності,

відповідальність, готовність допомагати іншим, комунікабельність, гнучкість у застосуванні різних соціальних ролей, виражена емоційна залученість та доброзичливість. Водночас виявлено основні проблеми формування педагога-лідера, зокрема перевантаженість педагогів рутинною шкільною роботою. Наразі ці дослідження в Україні тривають [3].

Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» від 21.08.2019 № 800 [4] та змінами до неї згідно з постановою КМУ від 27.12.2019 № 1133 було значно розширено академічну свободу закладів загальної середньої освіти та їхніх працівників стосовно вибору форм, методів, часу, тематики й постачальників послуг із підвищення кваліфікації педагогів. Таким чином започатковано норми прямої дії освітнього законодавства щодо академічної автономії закладу освіти.

Реалізація цього реформаторського процесу пов'язана з ефективністю керівника закладу освіти, який може сформувати достатню мотивацію до позитивних змін у всього колективу, він має знайти можливості залучення до впровадження академічної автономії всіх учасників освітнього процесу. При цьому, як вказується авторами [5], неодмінною умовою успішності зазначеної реформи є дебіюрократизація внутрішнього шкільного життя, зменшення «паперового» навантаження на вчителя, директора.

Період функціонування шкільної освіти України в умовах пандемії COVID-19 тільки загострив питання дебіюрократизації шкільної документації, необхідності переведення

шкільного діловодства в електронний вигляд, а воєнний стан, уведений через розв'язання росією широкомасштабної війни проти України, зумовив внутрішнє переміщення шкіл, учителів, учнів, виявив неможливість вивезення та втрату ними паперових шкільних документів. Отже, від можливості мати шкільну документацію в цифровому просторі безпосередньо залежить швидкість відновлення й успішність роботи переміщеного закладу.

Широкий спектр аспектів шкільного життя – від розвитку шкільного лідерства до необхідності підвищення стійкості функціонування школи в умовах надзвичайних ситуацій – вимагає дебюрократизації шкільної освіти, зменшення бюрократичного та адміністративного навантаження на керівника закладу освіти й учителя. Це дасть змогу збільшити можливості їхньої творчої праці, зосередити зусилля на фундаментальних завданнях освіти з надання українським школярам необхідних знань, умінь, навичок.

Різні аспекти цифровізації закладів освіти, застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі, діджиталізації публічного управління у сфері освіти, зокрема дебюрократизації електронної шкільної документації, досліджували такі вітчизняні науковці, як Т. Бондаренко, Т. Вдовичин, Л. Даниленко, А. Коваль, В. Кремень, С. Литвинова, В. Мокляк, В. Осадчий, К. Осадча, О. Поступна, О. Спірін, М. Торпан, А. Яцишин [6–14].

Метою статті є аналіз процесу розвитку цифрових рішень у сфері управління шкільною освітою, розроблення пропозицій щодо шляхів посилен-

ня електронної дебюрократизації шкільної документації в Україні.

У 2021 р. Міністерство освіти і науки України у співпраці з ГО «ДОККУ», ГО «Офіс ефективного регулювання – BRDO», за сприяння українсько-швейцарського проєкту DECIDE започаткувало ініціативу «Дебюрократизація управління освітою». Основним завданням проєкту була експертна підтримка професійної дискусії щодо ідентифікації першочергових завдань зі спрощення процедур звітності та документообігу, а також покращення процесів обміну даними у сфері середньої освіти.

У рамках виконання проєкту було детально проаналізовано сукупність чинних нормативно-правових актів, якими регулюється діловодство і звітність у сфері шкільної освіти, сформовано освітянські фокус-групи та проведено опитування їх учасників, серед яких учителі, лідери-керівники закладів освіти, місцеві управлінці освітою.

На попередньому етапі реалізації проєкту було визначено основні проблеми та на цій основі сформульовано першочергові завдання з усунення надмірної забюрократизованості процесів і процедур у сфері освіти цифровими засобами, складено план оптимізації поточних процесів взаємодії закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) з органами державної влади й місцевого самоврядування. Кінцевою метою вказаного проєкту визначено забезпечення впровадження е-діловодства в усіх ЗЗСО, місцевих органах управління освітою, органах місцевого самоврядування та відповідальних органах виконавчої влади, переведення всіх типів адміністративних звітів закладів освіти в електронну форму [15]. Реалізація поставленої мети

уможливлює автоматизацію й дебюрократизацію управлінських процесів в освіті, поліпшує умови для ефективного формування й планування державної політики на основі достовірних даних.

Враховавши дослідження [6–14], можна узагальнити напрями, які охоплює така ініціатива:

1) зменшення адміністративного навантаження (спрощення адміністративних процесів для викладачів, шкільних адміністраторів і чиновників освіти, які зможуть більше зосереджуватися на викладанні та навчанні, а не на паперовій роботі);

2) системна оптимізація звітності (спрощення та зменшення обсягу вимог до звітності для шкіл і вчителів);

3) реформування оцінювання й тестування в школі (реформування системи оцінювання та стандартизованого тестування в контексті зменшення бюрократії);

4) упровадження цифровізації й інформаційних систем (утілення сучасних інформаційно-технологічних

рішень, що зменшують паперову роботу, оптимізують обмін інформацією між закладами освіти та органами влади);

5) розширення шкільної автономії (надання більшої незалежності школам у прийнятті рішень, включаючи управління фінансами й вибір навчальних програм);

6) збільшення відкритості шкільного життя (залучення батьків, громад і організацій громадянського суспільства до процесів управління освітою та прийняття рішень із метою підвищення прозорості й підзвітності).

Водночас варто зауважити, що реалізація стратегії та дії за кожним із цих напрямів залежать від цілей і поточних викликів у системі освіти України з урахуванням реалій воєнного часу. Реалізовані ж ініціативи дебюрократизації управління освітою дадуть змогу покращити якість освіти, зменшити її неефективність і зробити систему освіти чутливішою до потреб суспільства (рис. 1).

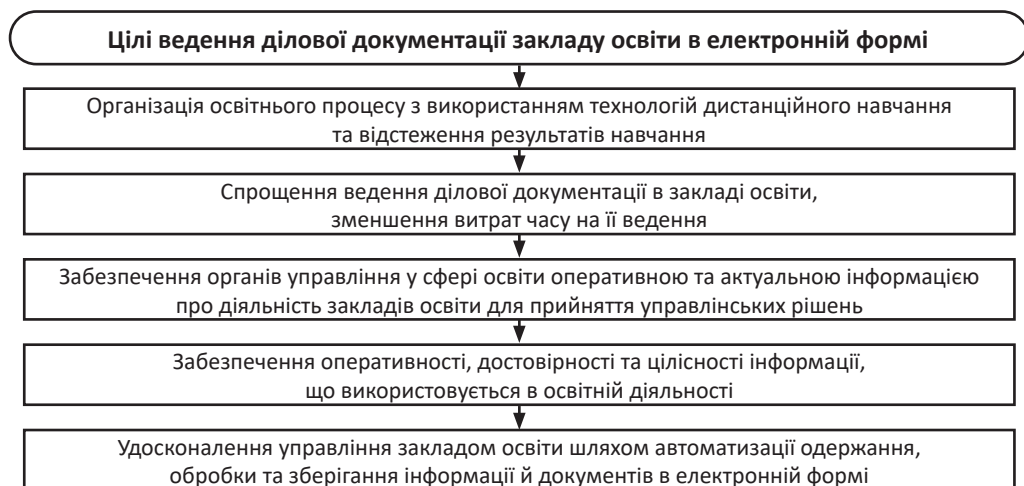


Рис. 1. Цілі ведення ділової документації закладу загальної середньої освіти в електронній формі

Побудовано авторами за: [16].

Розглянемо особливості оптимізації ведення ділової документації у ЗЗСО в електронній формі.

У наказі Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Інструкції з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти в електронній формі» від 08.08.2022 № 707 наведено визначення поняття «електронна ділова документація»: це збережена на матеріальному носії або в електронній освітній інформаційній системі документація, яка створюється під час освітніх та управлінських процесів в закладах освіти. Зокрема, згідно зі ст. 7, дані, що збираються в освітній інформаційній системі для ведення ділової документації закладу освіти в електронній формі, передаються до центральної бази даних програмно-апаратного комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс

освітнього менеджменту» та опрацьовуються для заповнення статистичних звітів [16].

На сьогодні в школах створено можливість зберігати в електронному вигляді документи, які можуть формуватися в процесі діяльності закладу освіти, насамперед обов'язкові. Ідеться про можливість ведення в електронному вигляді журналів класів, журналів обліку пропущених та заміненних уроків, журналів факультативних і гурткових занять, журналів реєстрації інструктажів з охорони праці та безпеки життєдіяльності. Також в електронному вигляді можна супроводжувати особові справи здобувачів освіти й педагогічних працівників, накази керівника з кадрових питань, річні плани роботи школи, розклади навчальних занять, свідоцтва досягнень здобувачів освіти тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік обов'язкової ділової електронної документації для шкіл та освітні інформаційні системи, в яких вона ведеться

Перелік обов'язкової ділової електронної документації для шкіл (наказ МОН від 08.08.2022 № 707)	Освітні інформаційні системи з відповідним захистом інформації
Класний журнал для I-IV класів	Портал e-Journal
Класний журнал для V-XI (XII) класів	
Журнал обліку пропущених і заміненних уроків	
Журнали здобувачів освіти, які здобувають загальну середню освіту за індивідуальною формою	
Журнал факультативних і гурткових занять	
Журнал реєстрації інструктажів з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності	ПАК «АІКОМ»
Особові справи здобувачів освіти	
Алфавітна книга здобувачів освіти	Освітні інформаційні системи з відповідним захистом інформації
Особова справа педагогічного працівника	ПАК «АІКОМ»
Журнал реєстрації наказів руху здобувачів освіти	Освітні інформаційні системи з відповідним захистом інформації
Накази керівника з кадрових питань особового складу тимчасового зберігання (про відрядження, стягнення, надання щорічних оплачуваних відпусток та відпусток у зв'язку з навчанням)	
Річний план роботи закладу освіти	
Розклад навчальних занять	
Свідоцтва досягнень здобувачів освіти тощо	Портал e-Journal

Складено авторами за: [15; 16].

Як видно з табл. 1, важливе місце в процесі дебюрократизації шкільної документації відводиться національній інформаційній освітній управлінській системі Програмно-апаратному комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» (ПАК «АІКОМ»), що адмініструється персоналом ДНУ «Інститут освітньої аналітики» [17].

Ще в передвоєнний період ДНУ «ІОА» було розроблено й розміщено на ресурсах ПАК «АІКОМ» програмний модуль електронних щоденників і журналів (e-Journal), призначений для користування вчителями та учнями ЗЗСО. Упродовж періоду воєнного стану забезпечувалося безперебійне технічне адміністрування цього модуля. В умовах

повномасштабної військової агресії рф проти України електронні щоденники й журнали істотно спростили вчителям ведення класної документації, дали змогу оперативно інформувати батьків про академічні досягнення учнів, проводити оцінку якості шкільної освіти під час дії воєнного стану [18; 19].

Наявні цифрові інструменти створили нові можливості для забезпечення безперервної взаємодії та ефективної співпраці між важливими групами учасників освітнього процесу – адміністрацією школи, учителями, учнями й батьками. Окреслимо переваги запровадження електронного журналу (рис. 2).

Наразі програмний модуль електронних щоденників і журналів

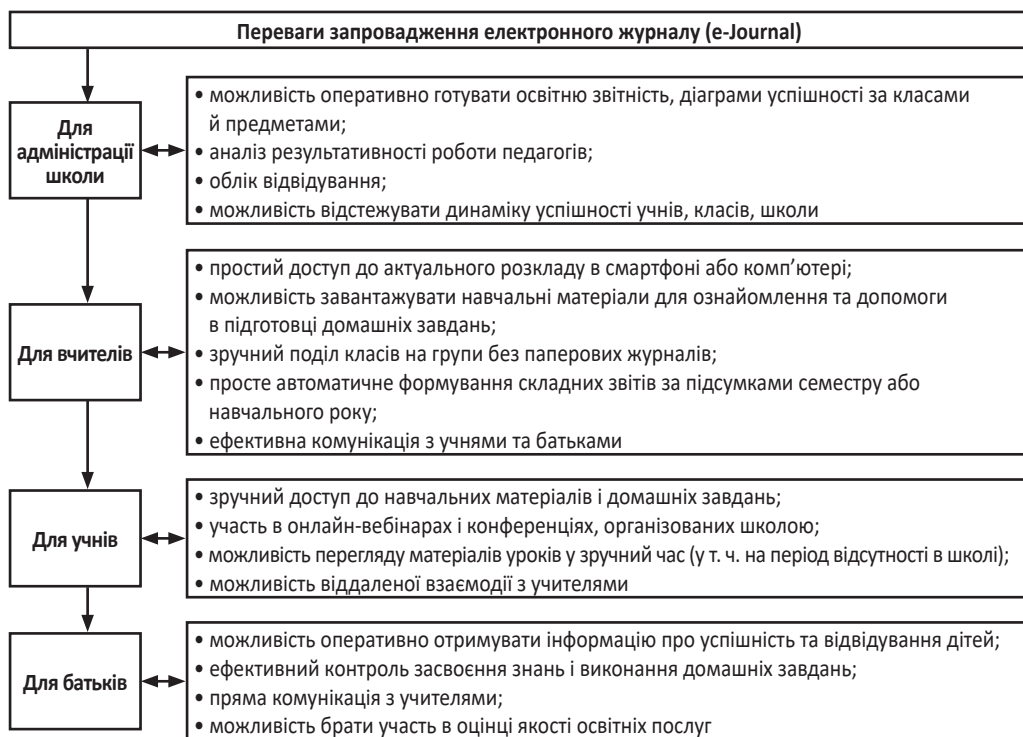


Рис. 2. Переваги запровадження електронного журналу (e-Journal)

Побудовано авторами за: [20].

(e-Journal) використовується не тільки школами, а й закладами професійної (професійно-технічної) освіти, коледжами закладів вищої освіти тощо.

ПАК «АІКОМ» є інформаційно-аналітичною системою, призначеною для використання суб'єктами освітньої діяльності з метою ефективного управління закладом освіти у сфері дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти, зокрема для накопичення, зберігання й автоматизованої обробки освітньої статистики, для розподілу коштів освітньої субвенції, ведення обліку дітей дошкільного та шкільного віку, формування переліку підручників, обраних закладами освіти для їх подальшого розподілу й доставки до закладів освіти, ведення обліку закладів дошкільної освіти [21].

Сучасна освітня управлінська інформаційна система ПАК «АІКОМ» має низку новітніх рішень, які забезпечують її функціональність:

- вебтехнологія доступу респондентів до ПАК «АІКОМ»;
- комплексна система захисту інформації (КСЗІ);
- конструктор форм і звітів (принцип гнучкості);
- Open Data Portal;
- Business intelligence (BI) модуль;
- відсутність ліцензійних зобов'язань тощо.

На рис. 3 відображено основні завдання, що покладаються на ПАК «АІКОМ».

У контексті підвищення рівня дебюрократизації освіти в Україні та виконання інших завдань здійснюється постійне вдосконалення ПАК «АІКОМ»:



Рис. 3. Основні завдання, що покладаються на ПАК «АІКОМ», щодо забезпечення функціонування системи освіти

Побудовано авторами за: [21].

1. Удосконалення доступу до ПАК «АІКОМ». Проектуються нові процеси ефективної взаємодії у сфері освіти через інтерфейси ПАК «АІКОМ» для подальшого створення нових публічних онлайн-послуг («Дія»).

2. Розширення електронної взаємодії. Налагоджується електронна взаємодія ПАК «АІКОМ» з іншими електронними системами та державними реєстрами для отримання й верифікації зібраних даних від закладу освіти.

3. Створення національного обліку дітей. У ПАК «АІКОМ» створюється національний облік дітей дошкільного та шкільного віку, учнів і вихованців на підставі персональних даних, перевірених у державних реєстрах.

4. Зміни в нормативно-правових актах. Забезпечується нормативний реінжиніринг для оптимізації ресурсів, які потрібні для реалізації освітнього процесу (нормативний супровід для змін у ПАК «АІКОМ»).

5. Практичне впровадження е-діловодства. Створюються нормативні підстави й технічні можливості для ведення електронного діловодства в закладах освіти.

6. Державна статистика та звітність. Створюється нормативна й технічна можливість збирати електронну звітність на рівні достовірних персональних даних і подавати її на цій основі в агрегованому вигляді для державної статистичної звітності.

7. Інструментарій для освітніх управлінців. Створюється зручне середовище для доступу до інструментів, необхідних для прийняття управлінських рішень [22].

У рамках зазначеного вдосконалення в серпні 2023 р. ДНУ «ІОА» і ТОВ «HUMAN школа» підписали уго-

ду щодо взаємодії освітньої інформаційної системи цього товариства з ПАК «АІКОМ» у межах ініціативи Міністерства освіти і науки України з відновлення освітнього процесу «Школа, ми разом!». Освітня інформаційна система «HUMAN школа» пройшла перевірку та підтвердила свою відповідність технічним, функціональним і безпековим стандартам.

Таким чином, із ПАК «АІКОМ» співпрацює вже три освітні інформаційні системи (ОІС). Раніше було налагоджено взаємодію з ПАК «АІКОМ» двох ОІС, а саме «Eddy» та «Єдина школа». Наразі 8 ОІС подали заявки й чекають на перевірку відповідності стандартам [23].

Розширення взаємодії створює передумови для розширення використання електронних продуктів, які підтримує ПАК «АІКОМ». Зокрема, застосування прикладної програми e-Journal у закладах освіти, безперечно, має цілу низку переваг, а саме:

1) безперервний доступ до інформації в е-журналі та е-щоденнику учасників освітнього процесу в будь-якому місці й у будь-який час, де є можливість підключення до Інтернету;

2) автоматизація моніторингу успішності учнів завдяки занесеним у базу формулам;

3) можливість прогнозування результатів проміжної та підсумкової атестацій, що дає змогу учням своєчасно відреагувати на небажані оцінки;

4) автоматизація процесу надання й отримання навчальної інформації;

5) централізований спосіб оповіщення, котрий полегшує підготовку учнів;

6) постійний контроль відвідування учнями уроків із боку як педагогів, так і батьків;

7) можливість створення графіків успішності за кожним класом, паралеллю та учнем, звітів по завершенні семестру або/та навчального року;

8) цифровізація освітнього процесу загалом, комп'ютеризація документообігу [20; 24].

Функціонування та становлення платформи e-Journal розглянемо крізь призму статистики запитів від користувачів до фахівців ДНУ «ІОА», яка включає загальні й технічні питання, телефонні дзвінки та окремо запити від закладів вищої освіти (рис. 4).

Зокрема, упродовж 2020 р. – III кв. 2023 р. чисельність зареєстрованих користувачів зростала: якщо у 2020 р. вона становила лише 62 заклади, то вже у 2021 р. зросла до 644 та наприкінці III кв. 2023 р. налічувала всього 1 595 закладів освіти. Стосовно питань до функціонування платформи слід зазначити, що зі збільшенням кількості охоплених закладів освіти зростає й число технічних питань, яке в III кв. 2023 р. сягнуло 899. Порівняно високим є також показник прийнятих дзвінків від користувачів: у III кв. 2023 р. він сягнув 392 дзвінки (найбільше за весь період).

Загалом протягом 2020 р. – III кв. 2023 р. на платформі e-Journal зареєструвалося 1 595 закладів-користувачів, а до ДНУ «ІОА» щодо роботи е-журналів та е-щоденників звернулися заклади й окремі особи із 2 248 загальними і 2 183 технічними питаннями, надійшло 1 023 телефонних дзвінки та 159 запитів від закладів вищої освіти (рис. 5).

Для глибшого розуміння потреб учителів, адміністраторів, учнів, батьків, які працюють із платформою e-Journal, створення зворотного зв'язку було проаналізовано та систематизовано їхні звернення (табл. 2). Це дає змогу розробникам надалі чітко відстежувати ті місця в системі, що потребують удосконалення, й оперативно їх виправляти.

Таким чином, платформа e-Journal, функціонування якої підтримується національною освітньою управлінською інформаційною системою ПАК «АІКОМ», продовжує збільшувати охоплення закладів освіти, які потребують такого інструменту дебюрократизації шкільної документації й покращення управління організацією навчального процесу. Практика використання e-Journal свідчить,

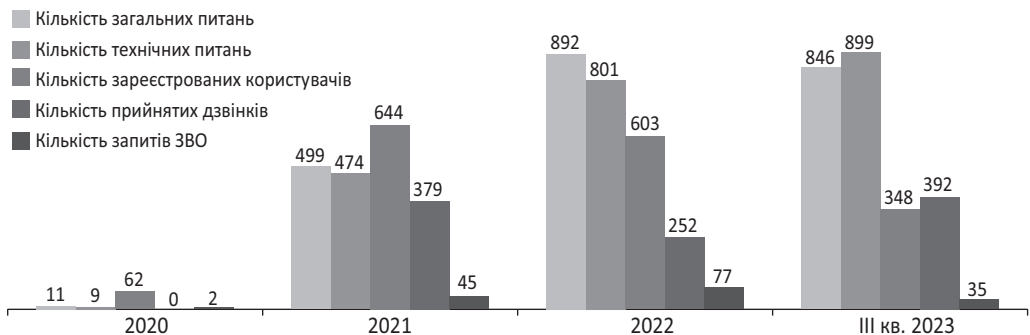


Рис. 4. Статистика звернень користувачів платформи e-Journal за 2020 р. – III кв. 2023 р.

Побудовано авторами за: [20].

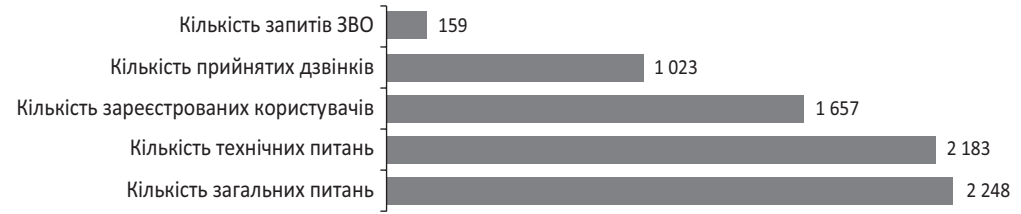


Рис. 5. Загальна статистика звернень користувачів платформи e-Journal за 2020 р. – III кв. 2023 р.

Побудовано авторами за: [20].

Таблиця 2

Перелік пропозицій від користувачів платформи e-Journal щодо роботи вчителів і адміністраторів

Для вчителів	Для адміністраторів
<div>1. Додати сторінку «Облік відвідування» для кожного класного керівника, де щоденно фіксуються відсутні на уроці учні, а наприкінці семестру проводити підрахунок кількості пропущених уроків по кожному учню.</div> <div>2. Зробити можливим друк сторінки журналу (у форматі паперового журналу).</div> <div>3. Створити можливість завантаження теми уроку та домашнього завдання із файлів (Word).</div> <div>4. Формувати індивідуальні табелі/виписки оцінок за певний період і звітність щодо навчальної діяльності учнів класу за предметами.</div> <div>5. Додати можливість записати коментар конкретному учню/батькам на уроці.</div> <div>6. У школах, де учні навчаються по суботах, давати змогу формувати інший графік уроків (час початку та кінця уроку).</div> <div>7. Організувати заміну уроків учителями. Кожен вчитель, який заміняє в певному класі урок, повинен мати доступ лише до своєї дати та не мати змоги виправити оцінки іншого вчителя. Прізвище вчителя, що заміняє, повинне фіксуватися.</div> <div>8. Підсумкове оцінювання в 1–2-х класах залишається вербальним, тому необхідно мати можливість ставити позначку «✓» у клітинку (де ставиться оцінка). Це означатиме, що навичка сформована.</div> <div>9. Створити можливість для формування учню виписки його оцінок за будь-який вказаний період (поточних, тематичних).</div>	<div>1. Надати адміністратору можливість створення спільнот:<ul style="list-style-type: none">– класні керівники;– вчителі початкових класів;– учителі 5–11-х класів і т. д.</div> <div>2. У панелі адміністратора додати функцію введення розкладу уроків для заповнення щоденника учня.</div> <div>3. Створити функцію «моніторинг освітньої діяльності».</div> <div>4. Надати можливість вибирати час блокування щодо виставлення чи зміни оцінки (наприклад, 14–20 днів).</div> <div>5. Додати опцію сповіщення батьків через мобільний телефон про внесення змін до щоденника дитини (сповіщення про оцінку, про відсутність, зауваження тощо).</div>

Складено авторами.

що основні стейкхолдери освітнього процесу отримують значні переваги та вивільняють свій час для творчої роботи. Зокрема, адміністрація школи має можливість оперативно готувати освітню звітність, діаграми успішності в розрізі класів і предметів, проводити аналіз результативності роботи педагогів, відслідковувати динаміку успішності учнів, класів, школи. Учителі мають простий доступ до актуального розкладу на

комп'ютері, навчальних матеріалів, поділу класів на групи без паперових журналів, можливість автоматично формувати складні звіти за підсумками семестру або навчального року, підтримувати ефективну комунікацію з учнями й батьками. Учні мають зручний доступ до навчальних матеріалів і домашніх завдань, можливість перегляду матеріалів уроків у бажаний для себе час, а також віддаленої взаємодії з учителями. Батьки

оперативно отримують інформацію про успішність, відвідування дітей, контролюють засвоєння ними знань і виконання домашніх завдань, безпосередньо комунікують з учителями.

Подальше вдосконалення електронної шкільної дебюрократизації може бути здійснене в рамках процесів шкільного життя, основними з яких є:

1) створення та поліпшення передумов для передання ширших повноважень школам і педагогам щодо прийняття ними рішень у частині адаптації навчальних програм, методів навчання та розподілу шкільних ресурсів для кращого задоволення конкретних потреб здобувачів освіти;

2) поява можливості посилити формування механізмів зворотного зв'язку, за допомогою яких зацікавлені сторони зможуть надавати відгуки про адміністративні процеси, а шкільна аміністрація – внести корективи;

3) отримання великого інформаційного масиву для прийняття рішень на основі даних (адміністрації шкіл зможуть використовувати ці дані для вдосконалення процесу прийняття виважених рішень на всіх рівнях системи освіти);

4) уможливлення розвитку аналітики даних, отримання інформації, що ґрунтується на фактах, про освітні тенденції, успішність школярів і сфери, які потребують удосконалення;

5) розвиток можливостей розроблення стандартизованих шаблонів і форм для різноманітних шкільних документів, включаючи таблиці та адміністративні звіти;

6) розвиток автоматизації в шкільному діловодстві: оцифрування студентських записів, відвідуваності, оцінок і адміністративних документів дає змогу автоматизувати

процеси та істотно зменшити рутинне навантаження на шкільну адміністрацію й педагогічний персонал;

7) створення та розвиток спроможності сформувати централізовану базу даних, де зберігаються всі документи, пов'язані зі школою, для вповноваженого персоналу на рівні школи, району й міністерства;

8) спрощення контролю навчального процесу, регулярного аудиту та контролю якості шкільної документації.

На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки й узагальнення.

1. Проведене дослідження свідчить про актуальність і своєчасність ініціативи Міністерства освіти і науки України щодо електронної дебюрократизації шкільної документації, яка була реалізована у вигляді загальнодоступної (безкоштовної для користувачів) прикладної програми e-Journal у середовищі, що підтримується ПАК «АІКОМ». Дебюрократизація шкільної освіти охоплює широкий спектр аспектів шкільного життя, має вплив на всіх учасників освітнього процесу – батьків, учнів, учителів, адміністрацію школи. Зокрема, зменшення бюрократичного й адміністративного навантаження на керівників закладів освіти та вчителів дає змогу розширити можливості їхньої творчої праці, сфокусувати увагу на фундаментальних завданнях освіти – від розвитку шкільного лідерства до необхідності підвищення стійкості функціонування школи в умовах надзвичайних ситуацій, а також наданні українським школярам необхідних знань, умінь, навичок.

2. Програмна реалізація e-Journal у середовищі, що підтримується

ПАК «АІКОМ», дала можливість усім школам та іншим закладам освіти мати безкоштовний для користувачів, гарантований, добре захищений від зовнішніх втручань доступ до цього сервісу, істотно збільшила можливості їх функціонування й організації навчального процесу в умовах вимушеного переміщення під час війни. Наявні цифрові інструменти створили нові можливості для посилення взаємодії та ефективної співпраці між важливими групами учасників освітнього процесу – адміністрацією школи, учителями, учнями й батьками.

Для глибокого розуміння потреб учителів, адміністраторів, учнів, батьків, які працюють із платформою e-Journal, створено канали зворотного зв'язку, що дають змогу систематизувати звернення користувачів стосовно особливостей функціонування сервісу, збирати статистичні дані, на основі яких розробники зможуть аналізувати побажання користувачів щодо розвитку сервісу, виявляти проблемні місця, що потре-

бують удосконалення, та оперативно їх виправляти.

3. Подальше вдосконалення електронної шкільної дебюрократизації може відбуватись у рамках процесів передання ширших повноважень школам і педагогам та нових вимог щодо організації навчального процесу; посилення механізмів зворотного зв'язку для отримання відгуків про адміністративні процеси; розширення завдань щодо формування великого інформаційного масиву, необхідного для прийняття певних рішень у школі на основі даних; розвитку аналітики шкільних даних про освітні тенденції, успішність школярів і сфери, які потребують удосконалення; нових завдань із розроблення стандартизованих шаблонів та форм для різноманітних шкільних документів; завдань щодо подальшого документального оцифрування й автоматизації процесів ведення таких документів, щодо формування централізованої бази даних шкільних документів.

Список використаних джерел

1. Семенець-Орлова І. А. Результативне лідерство в процесі управління освітніми змінами. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Сер. : державне управління*. 2015. № 4. С. 107–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_4_18.
2. Ключко А. О. Лідерство як інноваційний стиль управління менеджера освітньої організації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер. : психологія*. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 81–87. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/3_2020/16.pdf.
3. Пантюк Т., Миськів І. Лідерство в освіті як суспільно-педагогічна детермінанта. *Університети і лідерство*. 2015. № 1. С. 41–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/univlead_2015_1_10.
4. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>.
5. Сеїтосманов А., Фасоля О., Мархлевські В. Автономія як шлях до ефективного менеджменту школи : метод. рекомендації. Київ, 2019. 47 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/07/13/2020-07-13-avtonomy.pdf>.

6. Вдовичин Т. Я., Яцишин А. В. Застосування технологій відкритої освіти для інформатизації навчального процесу. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. № 16. С. 134–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2013_16_19.
7. Даниленко Л. Сучасні підходи до управління навчальними закладами в умовах інноваційного розвитку. *Післядипломна освіта в Україні*. Київ : Логос, 2008. С. 14–16.
8. Коваль А. Діджиталізація публічного управління в сфері освіти: європейський та вітчизняний досвід. *Наукові перспективи*. 2021. № 10 (16). С. 87–97. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-10\(16\)-87-97](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-10(16)-87-97).
9. Кремень В. Г. Інформатизація освіти – провідний напрям підвищення результативності навчального процесу. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2011. № 1. С. 3–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2011_1_2.
10. Литвинова С. Г. Проектування хмаро орієнтованих навчальних середовищ загальноосвітніх навчальних закладів. Зарубіжний досвід. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. Т. 41. № 3. С. 10–27. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v41i3.1052>.
11. Мокляк В. С., Бондаренко Т. С. Е-журнали та е-щоденники як елементи цифровізації закладів освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2021. № 46. С. 104–114. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19951>.
12. Осадчий В. В., Осадча К. П. Сучасні реалії і тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 48. № 4. С. 47–57. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v48i4.1252>.
13. Поступна О. В., Торпан М. Ю. Цифрова трансформація в публічному управлінні освітою: можливості VS загрози. *Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Харків, 16 берез. 2023 р. Харків : НУЦЗУ, 2023. С. 44–47. URL: https://nuczu.edu.ua/images/torpmenu/science/konferentsii/2023/Publichne_upravlinnya.pdf.
14. Спірін О. М. Критерії і показники якості інформаційно-комунікаційних технологій навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013. Т. 33. № 1 (33). DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v33i1.788>.
15. Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту / М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/cifrova-osvita/avtomatizovaniy-informacijnij-kompleks-osvitnogo-menedzhmentu>.
16. Про затвердження Інструкції з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти в електронній формі : наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2022 № 707. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1029-22#Text>.
17. ДНУ «Інститут освітньої аналітики» : офіційний вебсайт. URL: <https://iea.gov.ua/>.
18. Про затвердження Порядку доступу до інформації центральної бази даних програмно-апаратного комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» : наказ Міністерства освіти і науки України від 05.09.2022 № 792. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1218-22/print>.
19. Актуальні питання функціонування та розвитку системи освіти України в умовах збройної агресії рф проти України : монографія / за ред. С. Л. Лондара ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2022. 226 с. URL: <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/monografiya-2022.pdf>.
20. Electronic Journal : офіційний вебсайт. URL: <https://e-journal.iea.gov.ua/>.
21. Про затвердження Положення про програмно-апаратний комплекс «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» : постанова Кабінету Міністрів України від 02.12.2021 № 1255. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-2021-%D0%BF/print>.

22. Освіта і наука України в умовах воєнного стану : інф.-аналіт. зб. / М-во освіти і науки України. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>.

23. Освітня інформаційна система «HUMAN школа» приєдналася до ПАК «АІКОМ» / М-во освіти і науки України. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/do-avtomatizovanogo-informacijnogo-kompleksu-osvitnogo-menedzhmentu-priyednalasya-tretya-osvitnya-informacijna-sistema>.

24. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування інтегрованих інформаційних систем у сфері освіти : Закон України від 27.07.2022 № 2457-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2457-20#Text>.

Sergiy Londar

Dr. Sc. (Economics), Professor, SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, londar.sergiy@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1838-288X>

Ivan Gaiduk

SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, gaiduk94ivan@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3144-1469>

ELECTRONIC DEBUREAUCRATIZATION OF SCHOOL DOCUMENTATION AS A SYSTEMIC FACTOR FOR IMPROVING ORGANIZATION OF EDUCATION PROCESS

Abstract. *The article analyzes the relationship between the process of electronic debureaucratization of school documentation in Ukraine and the development of school education, including the freeing of teachers' time for creative work and the formation of prerequisites for the development of school leadership. The electronic debureaucratization of school documentation process was supported at the level of the Ministry of Education and Science of Ukraine and implemented in the form of the publicly available (free for users) e-Journal application program in the environment, supported by the national educational management information system of SHC «AICEM». The practice of using e-Journal shows that the main stakeholders in the educational process receive significant benefits and free up their time for creative work. In particular, the school administration is able to promptly generate educational reports, achievement charts by class and by subject, analyze teachers' performance, and monitor the progress of students, classes, and the school as a whole. Teachers have easy access to the current class schedule on the computer, access to teaching materials, division of classes into groups without paper journals, automatic generation of complex reports based on the results of the semester or school year, and effective communication with students and their parents. The parents quickly receive information about their children's progress and attendance, monitor their learning and homework, and communicate directly with teachers. For a deep understanding of the needs of teachers,*

administrators, students, and parents working with the e-Journal platform, feedback channels have been created that allow the systematization of user requests regarding the features of the service's functioning, collection of statistical data based on which developers can analyze user wishes for service development, identify problematic areas requiring improvement, and promptly address them. Proposals for improving the electronic school debureaucratization process are presented.

Keywords: debureaucratization of school documentation, school leadership, electronic document flow, digitalization, general secondary education institution, Automated information complex of educational management.

References

1. Semenets-Orlova, I. A. (2015). Productive leadership in the process of educational change management. *Herald of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine. Series: Public administration*, 4, 107-112. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_4_18 [in Ukrainian].
2. Klochko, A. O. (2020). Leadership as an innovative management style of an educational organization manager. *Scientific notes of Vernadsky TSNU. Series: Psychology*, 31(3), 81-87. Retrieved from https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/3_2020/16.pdf [in Ukrainian].
3. Pantyuk, T., & Myskiv, I. (2015). Leadership in education as a socio-pedagogical determinant. *Universities and leadership*, 1, 41-44. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/univlead_2015_1_10 [in Ukrainian].
4. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). *Some issues of professional development of pedagogical and scientific-pedagogical staff* (Resolution No. 800, August 21). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
5. Seitosmanov, A., Fasolia, O., & Markhlievski, V. (2019). *Autonomy as a way to effective school management*. Kyiv. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/07/13/2020-07-13-avtonomy.pdf> [in Ukrainian].
6. Vdovychyn, T., & Yatsyshyn, A. (2013). Using technologies of open education for the informatization of the educational process. *Information technologies in education*, 16, 134-140. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2013_16_19 [in Ukrainian].
7. Danylenko, L. (2008). Modern approaches to the management of educational institutions in the context of innovative development. *Postgraduate education in Ukraine*, 14-16. Kyiv: Logos [in Ukrainian].
8. Koval, A. (2021). European experience of digitalization of public governance in the field of education: regional aspect. *Scientific perspectives*, 10(16), 87-97. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-10\(16\)-87-97](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-10(16)-87-97) [in Ukrainian].
9. Kremen, V. H. (2011). Informatization of education is a leading direction for improving the effectiveness of the educational process. *Computer at school and in the family*, 1, 3-6. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2011_1_2 [in Ukrainian].
10. Lytvynova, S. G. (2014). International experience of cloud oriented learning environment design in secondary schools. *Information Technologies and Learning Tools*, 41(3), 10-27. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v41i3.1052> [in Ukrainian].
11. Mokliak, V. S., & Bondarenko, T. S. (2021). E-journals and e-diaries as an element of digitalization of educational institutions. *Bulletin of Hlukhiv Oleksandr Dovzhenko National Pedagogical University*, 46, 104-114. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19951> [in Ukrainian].

12. Osadchyi, V. V., Osadcha, K. P. (2015). Modern realities and trends of information and communication technologies development in education. *Information Technologies and Learning Tools*, 48(4), 47-57. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v48i4.1252> [in Ukrainian].
13. Postupna, O. V., & Torpan, M. Yu. (2023). Digital transformation in public education management: opportunities vs threats. *Public administration in the field of civil protection: education, science, practice*, Proceedings of the International Scientific and Practical Internet Conference. Kharkiv. Retrieved from https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/konferentsii/2023/Publichne_upravlinnya.pdf [in Ukrainian].
14. Spirin, O. M. (2013). Criteria and quality indicators of information and communication technologies of learning. *Information Technologies and Learning Tools*, 33(1). DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v33i1.788> [in Ukrainian].
15. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n. d.). Automated information complex of educational management. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/cifrova-osvita/avtomatizovaniy-informacijnij-kompleks-osvitnogo-menedzhmentu> [in Ukrainian].
16. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *On Approval of the Instruction on Maintaining Business Records in General Secondary Education Institutions in Electronic Form* (Order No. 707, August 8). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1029-22#Text> [in Ukrainian].
17. SSI "Institute of Educational Analytics". (2023). Official site. Retrieved from <https://iea.gov.ua/> [in Ukrainian].
18. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *On Approval of the Procedure for Access to the Information of the Central Database of the Software and Hardware Complex "Automated Information Complex of Educational Management"* (Order No. 792, September 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1218-22/print> [in Ukrainian].
19. Londar, S. L. (Ed.). (2022). *Current issues of functioning and development of the education system of Ukraine in the context of russia's armed aggression against Ukraine*. Kyiv. Retrieved from <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/monografiya-2022.pdf> [in Ukrainian].
20. Electronic Journal. (2023). Official site. Retrieved from <https://e-journal.iea.gov.ua/> [in Ukrainian].
21. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). *On Approval of the Regulation on the Software and Hardware Complex "Automated Information Complex of Educational Management"* (Resolution No. 1255, December 2). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-2021-%D0%BF/print> [in Ukrainian].
22. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2023). *Education and science in Ukraine under martial law*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf> [in Ukrainian].
23. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2023). *The educational information system "HUMAN school" was joined the SHC "AICEM"*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/do-avtomatizovanogo-informacijnogo-kompleksu-osvitnogo-menedzhmentu-priyednalasya-tretya-osvitnya-informacijna-sistema> [in Ukrainian].
24. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *On the introduction of changes to some laws of Ukraine regarding the functioning of integrated information systems in the field of education* (Act No. 2457-IX, July 27). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2457-20#Text> [in Ukrainian].

Семигіна Т. В.

докторка політичних наук, професорка, членкиня Національного агентства кваліфікацій,
Київ, Україна, semigina.tv@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5677-1785>

Рашкевич Ю. М.

доктор технічних наук, професор, член Національного агентства кваліфікацій, Київ, Україна,
rashkevuyuriy@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6244-2758>

Солодка Н. М.

керівниця відділу супроводження рамок кваліфікацій управління кваліфікацій секретаріату
Національного агентства кваліфікацій, Київ, Україна, n.solodka@nqa.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-8244-9367>

СЕКТОРАЛЬНІ РАМКИ КВАЛІФІКАЦІЙ У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. *Стаття має на меті визначити типологію рамок кваліфікацій, охарактеризувати пан'європейські секторальні рамки кваліфікацій та дослідити європейську публічну політику щодо секторальних (галузевих) рамок кваліфікацій. Рамки кваліфікацій є одним із ключових інструментів стандартизації та гармонізації професійних кваліфікацій на різних рівнях та для різних галузей економіки, дають змогу порівнювати кваліфікації, набуті в різних країнах. Рамки кваліфікацій охоплюють різні географічні рівні й предметні області. Секторальні рамки кваліфікацій покликані допомогти в узгодженні знань, навичок і компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності, а також у створенні прозорої системи визнання кваліфікацій. Секторальні рамки можуть упроваджуватися на різних рівнях – від національного до транснаціонального, та стосуватися як широкої, так і вузької галузі. Процес розроблення рамки передбачає залучення різних зацікавлених сторін із боку освіти й ринку праці. Аналіз європейського, зокрема польського, досвіду, де розроблення секторальних рамок інституціоналізовано в межах публічної політики та практики, засвідчив, що роль стейкхолдерів галузі полягає у виробленні рішень і рекомендацій, сформульованих у рамці, а також у впровадженні цієї рамки в практику. На нинішньому етапі в Україні відсутня виразна нормативна база політики щодо секторальних (галузевих) рамок кваліфікацій. Тому має бути де-юре визначено механізми державного управління розвитком секторальних (галузевих) рамок кваліфікацій, зокрема інституційну відповідальність різних суб'єктів управління системою кваліфікацій.*

Ключові слова: кваліфікація, компетентності, рамка кваліфікацій, секторальна рамка кваліфікацій, пан'європейська рамка кваліфікацій.

JEL classification: I20, I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-3-21-33.

У мінливому та глобалізованому світі вдосконалення системи кваліфікацій і освіти стає критично важливим завданням для забезпечення

стабільного розвитку національної економіки та конкурентоспроможності працівників. Рамки кваліфікацій, зокрема секторальні (англ. *Sectoral*

© Семигіна Т. В., Рашкевич Ю. М., Солодка Н. М., 2023

Qualifications Frameworks), виступають одним із ключових інструментів стандартизації й гармонізації освітніх і професійних кваліфікацій на різних рівнях та для різних галузей економіки. Як свідчать дослідження [1–3], це забезпечує відповідність навчання й освіти потребам ринку праці, а також сприяє прискоренню інтеграції випускників у професійні сфери.

Україна прагне увійти в загальноєвропейський простір кваліфікацій, якому притаманне взаємне визнання освітніх і професійних кваліфікацій, набутих у державах-членах ЄС, що відображає ліберальний характер загальної політики, спрямованої на забезпечення свободи пересування в межах Співтовариства [4]. Тому нашу увагу буде зосереджено переважно на європейському досвіді інституціоналізації розроблення й упровадження секторальних (галузових) рамок кваліфікацій.

На сьогодні в Україні відсутнє нормативно-правове регулювання створення та впровадження галузових рамок кваліфікацій, що ускладнює процес адаптації освіти й навчання до швидких змін на ринку праці та вимог сучасного світу. Це спонукає до вивчення різних аспектів упровадження галузових рамок кваліфікацій у контексті національної системи кваліфікацій.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити типологію рамок кваліфікацій, охарактеризувати пан'європейські секторальні рамки кваліфікацій та дослідити європейську публічну політику щодо секторальних (галузових) рамок кваліфікацій. На основі аналізу цього досвіду буде надано відповідні пропозиції й рекомендації для системи кваліфікацій в Україні, спря-

мовані на інституціоналізацію прозорих процедур розроблення галузових рамок кваліфікацій, що відповідають вимогам сучасного ринку праці та глобалізованого співробітництва.

Дослідження виконано на основі аналізу нормативно-правових документів, текстів секторальних (галузових) рамок кваліфікацій і звітів досліджень. Воно побудоване на неоінституційному підході: ретроспективному аналізу піддавалися сформовані правила та норми (підхід *де-юре*), а також практики (підхід *де-факто*), встановлені основними стейкхолдерами публічної політики у сфері кваліфікацій.

Насамперед слід зауважити, що в європейському просторі під кваліфікацією (англ. *qualification*) розуміється офіційний результат оцінювання й валідації, отриманий після того, як компетентний орган визначає, що особа досягла результатів навчання відповідно до заданих стандартів [5]. Тобто, по суті, кваліфікація являє собою сертифікацію досягнень шляхом формальної оцінки певного встановленого навчання.

Проте в практиці деяких країн кваліфікація визначається через статус, наданий спільнотами практики для виконання певних трудових функцій. Для цього фахові асоціації проводять оцінку наявних в особи компетентностей і дають кваліфікацію на доступ до професійної діяльності. Це стосується передусім так званих регульованих професій, для роботи за якими потрібен спеціальний дозвіл (ліцензія). Наприклад, кваліфікація соціальних працівників чи інженерів у США набувається після відповідного фахового оцінювання організацією-регулятором.

Відповіддю на запит ринку праці щодо покращення якості освітніх програм, посилення їх стандартизації, а також підвищення зрозумілості й порівнянності результатів навчання стали перші спроби впорядкування кваліфікацій у 1990-х роках. Так з'явилися національні рамки кваліфікацій. Вони являли собою систематизацію кваліфікацій відповідно до набору певних критеріїв, які застосовуються до визначених рівнів результатів навчання [6].

У 2005 р. прийнято Рамку кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти (*The Framework of Qualifications for European Higher Education Area*, FQ EHEA). Ця рамка не пов'язана з предметною областю, до якої належить кваліфікація, а лише містить вимоги до кваліфікацій трьох циклів вищої освіти, а також до короткого циклу. Кожний цикл рамки (рівень вищої освіти) описується набором дескрипторів – сукупностей результатів навчання, якими повинен володіти випускник [3].

На початку 2000-х у рамках міжнародного проєкту TUNING (*Tuning educational structures in Europe*), ініційованого Єврокомісією у 2000 р. із метою моніторингу розвитку Болонського процесу, було запущено процес формування секторальних рамок кваліфікацій, зосереджених на кваліфікаціях вищої освіти [2]. Експерти визначили низку досить широких секторів, і розпочалася робота над Європейською секторальною рамкою кваліфікацій для соціальних наук [7] та Європейською секторальною рамкою для творчих спеціальностей і гуманітарних наук [8].

Важливим результатом стало розроблення не тільки конкретних

рамок, а й методики побудови секторальних рамок, яку з певними модифікаціями використовують дотепер. На нашу думку, особливістю структури секторальних рамок можна вважати додавання до них ключових характеристик – найважливіших для певного сектора напрямів діяльності, груп трудових функцій і завдань тощо. У такий спосіб секторальна рамка набуває додаткового виміру: замість однієї таблиці дескрипторів, де рядками слугують рівні рамки, а стовпцями – категорії результатів навчання, отримуємо набір таких таблиць для кожної ключової характеристики окремо. Кількість таких характеристик визначається особливостями конкретного сектора та варіюється в діапазоні від чотирьох до семи в польських секторальних рамках і від семи до восьми – у пан'європейських. Це робить рамку кваліфікації більш комплексною й такою, що відповідає реальним потребам ринку в певній сфері.

У 2008 р. було затверджено Європейську рамку кваліфікацій для навчання впродовж життя (*European Qualifications Framework for Life Long Learning*, EQF-LLL). Її розробники прагнули виконати завдання з упродовження Болонського процесу та Копенгагенського процесу щодо професійної освіти й підготовки кадрів. Відповідним нормативним документом країнам-членам ЄС було рекомендовано створювати як національні рамки кваліфікацій на основі європейської рамки, так і секторальні.

Хоча в документі, що прийшов на зміну, а саме Рекомендації Ради Європи від 22 травня 2017 р. «Про Європейську рамку кваліфікацій для навчання впродовж життя та скасування

рекомендації Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2008 р. про створення європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя» [5], секторальні рамки кваліфікацій не згадуються, де-факто розроблення секторальних рамок тривало як на загальноєвропейському рівні, так і в межах певних країн.

Зазвичай рамки кваліфікацій, які розробляються в європейському просторі кваліфікацій, визначають результати навчання, виражені в термінах знань, умінь і навичок тощо, для кваліфікацій певних рівнів – від першого (базового, найнижчого) до восьмого (найвищого). Такі ініціативи сприяють створенню єдиної системи класифікації кваліфікацій, що допомагає уніфікувати та зблизити освітні системи різних країн, а також інтегрувати вимоги ринку праці до робочої сили.

Приміром, робота над Європейською рамкою кваліфікацій працівників, які надають допомогу біженцям (*European Sectoral Qualifications Framework for Asylum and Reception Officials*) [9], розпочалася через потребу в гармонізації вимог до знань, умінь і навичок тих, хто працює в службах для біженців. Це дає змогу узгодити освітні програми й відповідні професійні стандарти в різних європейських країнах.

У 2023 р. оприлюднено Європейську секторальну рамку кваліфікації військових офіцерів (*The Sectoral Qualifications Framework for the Military Officer Profession, SQF-MILOF*) [10]. Вона стосується навчання впродовж життя для конкретного сектора – військових офіцерів. SQF-MILOF слугує інтерфейсом або «інструментом перекладу» між можливостями освіти

та навчання, які пропонуються в країнах ЄС, що дає змогу порівнювати різні програми. Це полегшує визнання еквівалентної підготовки, проведеної в іншій країні, що, зі свого боку, сприяє обміну професійною освітою й таким чином допомагає формувати спільну культуру безпеки та оборони.

Отже, пан'європейські секторальні рамки охоплюють певну сферу діяльності та визначають спільні вимоги до кваліфікацій, забезпечують їх взаємовизнання в країнах ЄС. При цьому такі рамки побудовані з урахуванням Європейської рамки кваліфікацій (ЄРК) і можуть проходити процедуру референсінгу – зіставлення з ЄРК.

Поряд із європейськими рамками сформувалися міжнародні (транснаціональні) секторальні рамки кваліфікацій, які охоплюють певні сектори на глобальному чи транснаціональному рівні. Скажімо, Міжнародна рамка кваліфікації для сировинного сектора (*International Qualification Framework for the Raw Materials Sector*) [11] передбачає оцінювання результатів навчання працівників і надання їм доступу до ринку праці. Цю рамку розроблено для європейських країн, але нею послуговуються в різних частинах світу.

Таким чином, рамки кваліфікацій характеризуються варіативністю й багатовимірністю [1; 6; 12]. Їх поділяють на секторальні, національні та транснаціональні. І на кожному з цих рівнів можливий різний діапазон секторів (галузей) – від широких до дуже вузьких. У таблиці наведено типологію рамок кваліфікацій, яка демонструє співвіднесеність географічного рівня й охоплення секторів. Із цієї класифікації випливає, що секторальні рамки кваліфікацій можуть

Типологія рамок кваліфікацій

Різновид рамок	Охоплення секторів	Географічні виміри	Приклади
Секторальні	Рамка, специфічна для однієї конкретної галузі	У середині країни. У країнах, розташованих в одному географічному регіоні. Між країнами, які не розташовані поблизу	Секторальна рамка телекомунікацій (Польща), Рамка кваліфікації гуманітарної діяльності (пан'європейська)
Національні	Рамка включає всі сектори	Поширюється на всю країну	НРК України, НРК Польщі
Транс-національні	Рамка включає всі сектори	Регіональні рамки кваліфікацій. Між країнами, що не розташовані поблизу	Європейська рамка кваліфікацій, Референтна рамка кваліфікацій Асоціації країн Південно-Східної Азії (ASEAN QRF)

Складено авторами за: [12].

розробляться та впроваджуватись як усередині країни, так і на транснаціональному рівні, наприклад пан'європейському.

Розглянемо детальніше досвід Польщі [13], яка може слугувати прикладом країни, де, за нашими оцінками, активно розвиваються секторальні рамки кваліфікацій для ринку праці.

У Польщі прийнято Закон про інтегровану систему кваліфікацій (*Zintegrowany System Kwalifikacji, ZSK*). Він визначає рамку галузевих кваліфікацій (*Sektorowa Rama Kwalifikacji*) як «Опис рівнів кваліфікацій, що функціонують у певному секторі чи галузі» (п. 19 ст. 2 Закону про ZSK).

Законодавством передбачено, що до процесу створення секторальної рамки кваліфікацій залучається широке коло експертів певного сектора, а саме представники роботодавців, палат і галузевих організацій; системи всіх рівнів освіти (університетів, професійно-технічних шкіл, навчальних компаній тощо) та регуляторних інституцій. Проект рамки, розроблений у такій групі, потім обговорюється в широкому галузевому

середовищі, що в кінцевому підсумку перевіряє відповідність положень секторальної рамки реальним потребам сектора. Таким чином, зацікавлені сторони галузі виступають як розробниками, так і адресатами рішень, що містяться в галузевій структурі.

Включення розробленої секторальної рамки в інтегровану систему кваліфікацій ініціюється міністром, відповідальним за певну галузь, за власною ініціативою або за поданням зацікавленої особи. Секторальні рамки включаються в ZSK за допомогою постанови, виданої міністром освіти, який координує ZSK.

Станом на 1 серпня 2023 р. ZSK містить 20 секторальних рамок кваліфікацій і ще одна (з кібербезпеки) перебуває в стадії розроблення.

Майже всі секторальні рамки в Польщі підпадають під визначення двомірних, оскільки містять додаткові характеристики, як це передбачено методологією TUNING [7; 8].

Аналіз польської системи кваліфікацій засвідчує, що наявні рамки охоплюють як широкі галузі, наприклад «Будівництво», «Торгівля», «Туризм», так і досить вузькі, зокрема

«Водопостачання, каналізація, рекультивация та санація», «Нерухомість».

Як показано на рис. 1, польські секторальні рамки містять різні ієрархічні рівні за Національною рамкою кваліфікацій: деякі з них охоплюють із четвертого по восьмий рівень, приміром рамка для сектора послуг для розвитку; рамка у сфері телекомунікацій – із третього по сьомий; декілька рамок містять майже повний перелік рівнів – із другого по восьмий; жодна секторальна рамка не включає кваліфікацій першого

рівня. Завдяки аналізу встановлено, що в усіх рамках наявний четвертий, п'ятий і шостий рівні ЄРК/НРК, інші рівні є варіативними, залежать від потреб секторів/галузей.

Також доцільно зауважити, що така розвинена на ринку праці галузь, як «Інформаційні технології», містить кваліфікації лише чотирьох рівнів – від четвертого до сьомого. А це безпосередньо впливає на систему підготовки фахівців. Подібною є ситуація із сектором «Туризм», де відсутні кваліфікації сьомого (магістерського) та восьмого

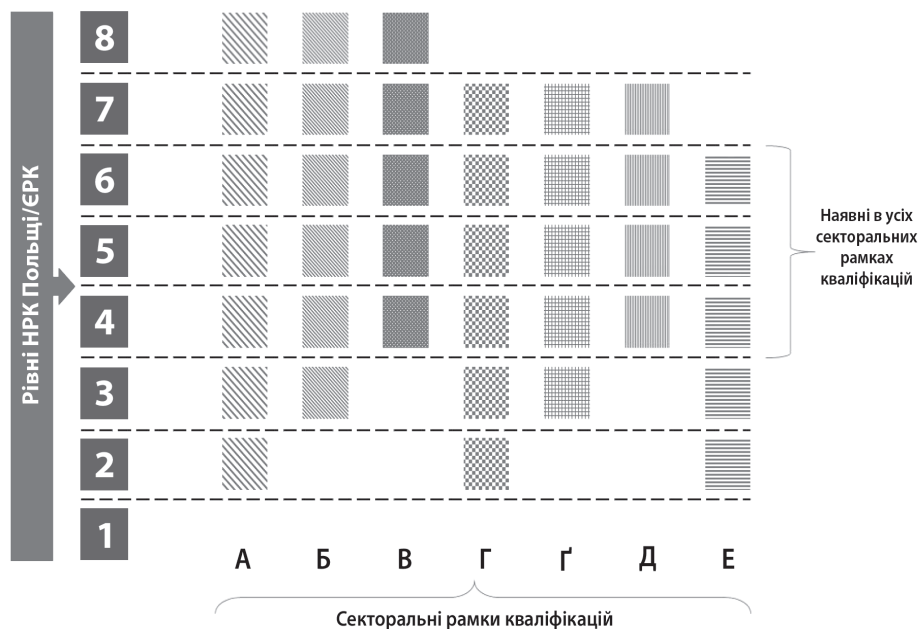


Рис. 1. Ієрархічні рівні окремих польських секторальних рамок кваліфікацій за Національною рамкою кваліфікацій

Умовні позначення: **група А:** секторальна рамка будівництва, секторальна рамка індустрії моди, секторальна рамка галузі здоров'я, секторальна рамка автомобільної промисловості, секторальна рамка сільського господарства, секторальна рамка управління відходами; **група Б:** секторальна рамка хімічної промисловості, секторальна рамка гірництва, секторальна рамка енергетики, секторальна рамка водопостачання, каналізації, рекультиваци, санації; **група В:** секторальна рамка сфери послуг з розвитку; **група Г:** секторальна рамка сфери спорту, секторальна рамка сфери торгівлі; **група Г:** секторальна рамка з банківської справи, секторальна рамка сфери нерухоомості, секторальна рамка сфери телекомунікацій; **група Д:** рамка ІТ-сектора; **група Е:** секторальна рамка сфери туризму.

Побудовано авторами за: [13].

(докторського) рівнів Національної рамки кваліфікацій Польщі [13].

Особливістю польської моделі створення секторальних рамок кваліфікацій можна вважати те, що їх розроблення ініціювалося знизу – професійними асоціаціями та радами роботодавців певної галузі. Адже в деяких інших європейських країнах використано більш централізований підхід, за якого спочатку держава визначає структуру й повноваження секторальних рад із питань кваліфікацій, а потім ці ради працюють над розробленням професійних стандартів для галузі та формуванням відповідних секторальних рамок кваліфікацій [14].

На думку польських фахівців [15; 16], секторальні рамки кваліфікацій мають низку переваг, що робить їх важливим інструментом розвитку і стандартизації професійних кваліфікацій у різних галузях економіки. Деякі з цих переваг включають: побудову команди шляхом відбору працівників, котрі мають набір кваліфікацій, значущих із погляду роботодавців; забезпечення надійності оцінки потенціалу працівників (рамки допомагають оцінити компетентності кандидатів та вибрати найбільш прийнятних співробітників). Окрім того, секторальні рамки створюють можливість для відкритої співпраці на європейському ринку завдяки визнанню кваліфікації й збільшенню довіри до людського капіталу компанії. Це також сприяє надійному плануванню довгострокових інвестицій і розвитку організації, допомагає виявляти прогалини в компетентностях та впливати на зміни освітніх програм. Окрім цього, секторальні рамки кваліфікацій можуть ефективно відповідати на процеси

дерегуляції в галузі, допомагаючи готувати рекомендації або стандарти щодо працевлаштування людей на окремі посади в компанії, без необхідності створювати нові правила.

Узагальнення інформації [2; 6; 7; 11; 13] дає підстави стверджувати, що процес розроблення рамки насамперед передбачає залучення різних зацікавлених сторін із боку як освіти, так і ринку праці. Це добра нагода для конструктивної дискусії про актуальні потреби ринку праці й майбутні тенденції. Вона також посилює роль фахових утворень, професійних асоціацій як суб'єктів публічної політики щодо кваліфікацій.

Головна ідея, покладена в основу розроблення секторальної рамки кваліфікацій, полягає в тому, що рамка створюється «силами галузі для галузі». Ця робота передбачає аудит або функціональний аналіз наявних кваліфікацій, професійних стандартів і стандартів освіти; узагальнення й оновлення інформації щодо кваліфікацій, затребуваних на ринку праці; покрокове проектування рамки кваліфікацій із наповненням за різними рівнями кваліфікацій та різними дескрипторами; затвердження галузевої/секторальної рамки кваліфікацій уповноваженим органом; за потреби – референсинг, зіставлення з Європейською рамкою кваліфікацій чи іншими рамками. Усі ці кроки мають супроводжуватися фаховим громадським обговоренням.

На рис. 2 відображено інформацію, яка стосується типології рамок кваліфікацій та взаємодії різновидів рамок і систем кваліфікацій.

На нинішньому етапі в Україні відсутня виразна нормативна база політики щодо секторальних (галу-



Рис. 2. Ієрархія різних видів рамок і систем кваліфікацій

Побудовано авторами.

зевих) рамок кваліфікацій. Не ухвалено законодавство про національну систему кваліфікацій. У Законі України «Про освіту» (2017 р.) на момент його прийняття містилася норма про галузеві рамки кваліфікацій. Після численних змін, внесених до цього нормативно-правового акта, зазначена норма зникла. Водночас нормативно передбачено функціонування галузевих рад із питань кваліфікацій, а політика щодо кваліфікацій спрямована на стандартизацію вимог до працівників, посилення зв'язку між освітою й ринком праці.

З огляду на європейський вектор розвитку України та пріоритети національної політики щодо людського капіталу, унормування й інституціоналізація секторальних рамок кваліфікацій видаються актуальними. На нашу думку, сама ідея розроблення секторальних (галузевих) рамок повинна бути окреслена в законодавчому акті про національну систему кваліфікацій. Далі Національне агентство кваліфікацій (НАК) як ключовий орган у сфері кваліфікацій повинне підготувати Порядок розроблення галузевих рамок кваліфікацій і пода-

ти його на затвердження до Кабінету Міністрів України. Для розробників рамок мають бути підготовлені методичні рекомендації НАК. Схожий алгоритм було застосовано в Україні для процедури розроблення й схвалення професійних стандартів.

При розробленні нормативних і методичних документів варто взяти до уваги, що практика розроблення галузевих (секторальних) рамок кваліфікацій як на загальноєвропейському, так і (особливо) на національному рівні показує, що повинна бути забезпечена певна логічна послідовність етапів їх створення.

1. Проектування рамки розпочинається зі **створення робочої групи** для її розроблення. Рішення про розроблення може прийматися профільним міністерством, галузевою радою, професійною асоціацією тощо за результатами обговорень у широкому колі стейкхолдерів. До складу робочої групи мають увійти представники якнайширшої групи зацікавлених сторін, а саме: роботодавців, які працюють у цьому секторі, галузевих палат, професійних організацій та об'єднань підприємств

галузі; системи освіти – формальної (ідеться про університети й заклади професійної освіти) та неформальної (навчальні компанії тощо); регуляторних установ.

2. Наступним етапом роботи є **визначення галузі та її меж**. Тобто має бути встановлено, що саме охоплюється секторальною рамкою. Це важливо не лише для виразного окреслення поля робіт, а й для порівняння освітніх і професійних стандартів та кваліфікацій у рамках галузі.

3. Критично важливим етапом створення рамки, на нашу думку, є **аналіз і впорядкування всієї системи кваліфікацій** (як професійних, так і освітніх), безпосередньо дотичних до обраної галузі. Це сприяє кращому розумінню актуальних та перспективних потреб ринку праці й вимог до освіти, очищенню переліку кваліфікацій від явно застарілих назв, що можуть міститися в державному класифікаторі професій.

4. **Вибір структури рамки** – наріжний етап для подальшої роботи. Галузева рамка може бути побудована у двох варіантах: конкретизація дескрипторів НРК для обраної галузі; визначення особливо важливих видів діяльності та ключових аспектів функціонування галузі (ключових характеристик) і розроблення дескрипторів рівнів для кожного додаткового виміру зокрема. У другому випадку доцільно для кожної характеристики окремо визначати узагальнені компетентності.

5. Далі визначається **кількість та загальна характеристика рівнів галузевої рамки**, а також їх **відповідність рівням НРК**. Це важливо для забезпечення цілісності націо-

нальної системи кваліфікацій, її міжнародної зрозумілості шляхом порівняння НРК з Європейською рамкою кваліфікацій.

6. Центральним і найбільш трудомістким етапом роботи є **формулювання дескрипторів галузевої рамки**, які надалі стануть основою для створення професійних стандартів, стандартів освіти та освітніх програм відповідних рівнів. Зазначені дескриптори повинні бути обов'язково перевірені на відповідність вимогам дескрипторів НРК. Це важливий крок для гармонізації результатів двох попередніх етапів роботи.

7. Для забезпечення максимальної ефективності новоствореної рамки доцільним є **формулювання рекомендацій щодо використання галузевої рамки** професійними асоціаціями, роботодавцями, працівниками, а також в освіті, системі визнання кваліфікацій тощо.

8. Наступним важливим етапом є **громадське обговорення проекту рамки й підготовка кінцевого варіанта галузевої рамки кваліфікацій**. Це дає змогу не тільки забезпечити публічне сприйняття та прозорість процесу, а й підвищити якість кінцевого продукту.

9. **Формальне затвердження галузевої рамки кваліфікацій** та подальших кроків її впровадження відбувається відповідно до чинного законодавства. На нашу думку, цю дію варто було віднести до повноважень Національного агентства кваліфікацій.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що мета секторальних (галузевих) рамок кваліфікацій полягає в узгодженні знань, умінь, навичок і компетентностей, необхідних для

ефективної професійної діяльності, а також у створенні прозорої системи визнання кваліфікацій.

Рамки кваліфікацій, у т. ч. секторальні, можуть упроваджуватися на різних рівнях – від національного до транснаціонального. В європейських країнах триває розроблення секторальних рамок кваліфікацій, що охоплюють як певну галузь – широку чи вузьку – в одній країні, так і галузі/сектори на пан'європейському рівні.

Зацікавлені сторони галузі виступають і творцями, і бенефіціарами рішень та рекомендацій, сформульованих у секторальній (галузевій) рамці кваліфікацій. Аналіз сучасної практики розроблення та впровадження цих рамок свідчить про певну логічну послідовність етапів їх створення. Для інституціоналізації цього різновиду рамок кваліфікацій у Національній системі кваліфікацій має бути де-юре визначено державні механізми управління розвитком секторальних (галузевих) рамок кваліфікацій.

Секторальні (галузеві) рамки кваліфікацій дають змогу більш обґрунтовано планувати підготовку фахівців у закладах освіти та виразно вказують на те, які рівні кваліфікації є актуальними й перспективними на ринку праці, а також які саме вимоги повинні задовольняти освітньо-професійні програми різних рівнів освіти. Перші результати розроблення галузевих рамок кваліфікацій в Україні (готельно-ресторанна сфера, спорт, військова справа) демонструють, що ці процеси мають виразний позитивний вплив на впорядкування системи кваліфікацій у галузі, модернізацію Державного класифікатора професій, осучаснення освітніх програм і забезпечення їх відповідності вимогам сучасного й майбутнього ринків праці.

Виконаний аналіз також породжує дилему, чи всім галузям в Україні потрібно готувати фахівців усіх рівнів Національної рамки кваліфікацій, як це є нині? Польський приклад засвідчує риторичність цього запитання.

Список використаних джерел

1. Dželalija M., Balković M. Theoretical base for multidimensional classification of learning outcomes in reforming qualifications frameworks. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*. 2014. Vol. 12 (2). P. 151-160. URL: <http://indecs.eu/2014/indecs2014-pp151-160.pdf>.
2. Wagenaar R. Columbus' Egg? Qualification Frameworks, Sectoral Profiles and Degree Programme Profile in Higher Education. *Tuning Journal for Higher Education*. 2013. Vol. 1. No. 1. P. 71-103. DOI: [https://doi.org/10.18543/tjhe-1\(1\)-2013pp71-103](https://doi.org/10.18543/tjhe-1(1)-2013pp71-103).
3. Рашкевич Ю., Андрейчук С. Секторальні рамки кваліфікацій як інструмент узгодження дескрипторів європейських мета-рамок та побудови профілів освітніх програм. *Міжнародний науковий вісник*. 2015. № 1 (10). С. 41–64. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/26162>.
4. Семігіна Т., Баланюк Ю., Семенець-Орлова І. Політика Європейського Союзу щодо взаємного визнання професійних кваліфікацій. *Наукові праці МАУП. Сер. : політичні науки та публічне управління*. 2022. № 3. С. 96–105. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3\(63\)-13](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3(63)-13).

5. Council recommendation of 22 May 2017 on the European Qualifications Framework for lifelong learning and repealing the recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*. 2017. C 189/03. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017H0615\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017H0615(01)).
6. Global inventory of regional and national qualifications frameworks 2017. Vol. I: Thematic chapters / Cedefop, 2017. DOI: <https://doi.org/10.2801/238>.
7. Tuning Sectoral Framework for Social Sciences. Final Report 2008-2010. *Tuning Educational Structures in Europe*. 2010. URL: https://tuningacademy.org/wp-content/uploads/2014/02/SQF_Social-Sciences_EN.pdf.
8. Towards a European SQF for the Creative and Performing Disciplines and the Humanities. *Tuning Educational Structures in Europe*. 2012. URL: <http://www.eq-arts.org/wp-content/uploads/2016/09/sectorial-qualifications-framework.pdf>.
9. European Sectoral Qualifications Framework / European Union Agency for Asylum, 2023. URL: <https://euaa.europa.eu/publications/european-sectoral-qualifications-framework>.
10. Sectoral qualifications framework for the military officer profession / European External Action Service, 2021. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2871/3772>.
11. Correia V., Sánchez A., Fernandez I. International qualification framework for the raw materials sector / Intermin, 2019. URL: <https://interminproject.org/2020/01/08/international-qualification-framework-for-the-raw-materials-sector/>.
12. Keevy J., Chakroun B., Deij A. Transnational Qualifications Frameworks. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. URL: https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/m/720E67F5F1CC3E1DC125791A0038E688_Transnational%20qualifications%20frameworks.pdf.
13. Integrated Qualification Register. URL: <https://kwalifikacje.gov.pl/en/>.
14. Семігіна Т. Галузеві ради як інституційний механізм політики щодо професійних кваліфікацій. *Path of Science*. 2021. Т. 7. № 12. С. 4008–4014. DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.77-14>.
15. Knowledge Transfer, Knowledge Acquisition and Qualifications in the Context of Rural Development in Poland / J. Greser et al. *European Countryside*. 2021. Vol. 13. Iss. 1. P. 56-70. DOI: <https://doi.org/10.2478/euco-2021-0004>.
16. Trawinska-Konador K., Chlon-Dominczak A., Sienkiewicz L. Development of the Sectoral Qualification Framework as an example of a knowledge management approach. *European Conference on Management, Leadership & Governance*. 2015. P. 496-503. URL: <https://www.proquest.com/conference-papers-proceedings/development-sectoral-qualification-framework-as/docview/1738817218/se-2>.

Tetyana Semigina

Dr. Sc. (Political), Professor, National Qualifications Agency, Kyiv, Ukraine, semigina.tv@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5677-1785>

Yuriy Rashkevych

Dr. Sc. (Technical), Professor, National Qualifications Agency, Kyiv, Ukraine, rashkevychuriy@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6244-2758>

Nataliia Solodka

National Qualifications Agency, Kyiv, Ukraine, n.solodka@nqa.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-8244-9367>

SECTORAL QUALIFICATIONS FRAMEWORK IN THE GLOBAL CONTEXT AND PERSPECTIVES FOR UKRAINE

Abstract. Qualification frameworks are regarded as one of the key tools in standardizing and harmonizing professional qualifications at different levels and for different sectors of the economy, enabling comparison of qualifications obtained in different countries. This paper reviews a typology of qualifications frameworks, characterizes pan-European sectoral qualifications frameworks and explores European public policy on sectoral qualifications frameworks. The research is based on a neo-institutional approach. Findings indicate that qualification frameworks cover different geographic levels and subject areas. Sectoral frameworks of qualifications are designed to help in harmonizing the knowledge, skills and competences necessary for effective professional activity, as well as in creating a transparent system of recognition of qualifications. Sectoral ones can be implemented at different levels – from national to transnational, and relate to both broad and narrow fields. Research demonstrated that the framework development process is based on the broad involvement of various stakeholders from education and the labor market. Such work includes: audit or functional analysis of existing qualifications, professional standards and education standards, summarization and updating of information on qualifications in demand on the labor market, step-by-step design of the framework of qualifications with filling according to different levels of qualifications and different descriptors; approval of the branch/sectoral framework of qualifications by the authorized body; if necessary – referencing, comparison with the European Qualifications Framework or other frameworks. The undertaken analysis of the European, in particular, Polish experience, where the elaboration of sectoral frameworks is institutionalized within the public policy and practice (20 sectoral frameworks were placed into Integrated System of Qualifications), has shown that the role of industry stakeholders consists in the elaboration of decisions and recommendations formulated in the framework, as well as in the implementation of this framework in practice. In conclusion, there is no clear policy in Ukraine for sectoral qualifications frameworks so far. In the future, the mechanisms for the development of such a framework should be legally determined, in particular, the institutional responsibility of various stakeholders, including the National Qualifications Agency.

Keywords: qualifications, competences, qualifications framework, sectoral qualifications framework, pan-European qualifications framework.

References

1. Dželalija, M., & Balković, M. (2014). Theoretical base for multidimensional classification of learning outcomes in reforming qualifications frameworks. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 12(2), 151-160. Retrieved from <http://indecs.eu/2014/indecs2014-pp151-160.pdf>.
2. Wagenaar, R. (2013). Columbus' Egg? Qualification Frameworks, Sectoral Profiles and Degree Programme Profile in Higher Education. *Tuning Journal for Higher Education*, 1(1), 71-103. DOI: [https://doi.org/10.18543/tjhe-1\(1\)-2013pp71-103](https://doi.org/10.18543/tjhe-1(1)-2013pp71-103).

3. Rashkevych, Yu., & Andreichuk, S. (2015). Sectoral Qualifications Frameworks as a Tool for Harmonizing Descriptors of European Meta-Frameworks and Building Educational Program Profiles. *International Scientific Bulletin*, 1(10), 41-64. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/26162> [in Ukrainian].
4. Semigina, T., Balanyuk, Yu., & Semenets-Orlova I. (2022). European Union policy on mutual recognition of professional qualifications. *Scientific Works of Interregional Academy of Personnel Management. Series: Political Sciences and Public Management*, 3(63), 96-105. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3\(63\)-13](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3(63)-13) [in Ukrainian].
5. Bartolo, E. (2017). Council recommendation of 22 May 2017 on the European Qualifications Framework for lifelong learning and repealing the recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*, C 189/03. Retrieved from [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017H0615\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017H0615(01)).
6. Cedefop. (2017). *Global inventory of regional and national qualifications frameworks 2017. Vol. I: Thematic chapters*. DOI: <https://doi.org/10.2801/238>.
7. Tuning Educational Structures in Europe. (2010). *Tuning Sectoral Framework for Social Sciences. Final Report 2008-2010*. Retrieved from https://tuningacademy.org/wp-content/uploads/2014/02/SQF_Social-Sciences_EN.pdf.
8. Tuning Educational Structures in Europe. (2012). *Towards a European SQF for the Creative and Performing Disciplines and the Humanities*. Retrieved from <http://www.eq-arts.org/wp-content/uploads/2016/09/sectorial-qualifications-framework.pdf>.
9. European Union Agency for Asylum. (2023). *European Sectoral Qualifications Framework*. Retrieved from <https://euaa.europa.eu/publications/european-sectoral-qualifications-framework>.
10. European External Action Service. (2021). *Sectoral qualifications framework for the military officer profession*. Retrieved from <https://data.europa.eu/doi/10.2871/3772>.
11. Correia, V., Sánchez, A., & Fernandez, I. (2019). *International qualification framework for the raw materials sector*. Retrieved from <https://interminproject.org/2020/01/08/international-qualification-framework-for-the-raw-materials-sector/>.
12. Keevy, J., Chakroun, B., & Deij, A. (2011). *Transnational Qualifications Frameworks*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/m/720E67F5F1CC3E1DC125791A0038E688_Transnational%20qualifications%20frameworks.pdf.
13. Integrated Qualification Register. (n. d.). Retrieved from <https://kwalifikacje.gov.pl/en/>.
14. Semigina, T. (2021). Sectoral Councils as an Institutional Mechanism for Policy on Professional Qualifications. *Path of Science*, 7(12), 4008-4014. DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.77-14> [in Ukrainian].
15. Greser, J., Kamiński, R., Klatta, P., Knieć, W., Martinez-Perez, J., Sitek, A., & Wagstaff, A. (2021). Knowledge Transfer, Knowledge Acquisition and Qualifications in the Context of Rural Development in Poland. *European Countryside*, 13(1), 56-70. DOI: <https://doi.org/10.2478/euco-2021-0004>.
16. Trawinska-Konador, K., Chlon-Dominczak, A., & Sienkiewicz, L. (2015). Development of the Sectoral Qualification Framework as an example of a knowledge management approach. *European Conference on Management, Leadership & Governance*, 496-503. Retrieved from <https://www.proquest.com/conference-papers-proceedings/development-sectoral-qualification-framework-as/docview/1738817218/se-2>.

Тоцька О. Л.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту Волинського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк, Україна, Totska.Olesia@vnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4748-2134>

Титаренко І. О.

здобувач освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк, Україна, ivanna.tytarenko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4507-7164>

ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ УКРАЇНИ З БЮДЖЕТІВ РІЗНИХ РІВНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей фінансування освіти України з бюджетів різних рівнів в умовах війни. У роботі використано методи систематизації, порівняння, горизонтального та вертикального аналізу для вивчення абсолютних і відносних показників фінансування освіти з державного й місцевих бюджетів. Наведено вартісні показники зруйнованих і пошкоджених унаслідок війни активів сфери освіти та науки. Систематизовано й проведено порівняння показників видатків на освіту з бюджетів різних рівнів у 2020–2022 рр. Виявлено, що у 2022 р. видатки на освіту з Державного бюджету України були меншими, ніж у 2021 р., на 8,35 %, причому скорочення фінансування спостерігалось за всіма її видами, крім професійної (професійно-технічної) освіти, інших закладів і заходів у сфері освіти. Видатки на освіту з місцевих бюджетів у 2022 р. теж істотно знизилися – на 6,76 %, причому зменшення фінансування відбулося за всіма її видами, за винятком професійної (професійно-технічної) освіти. За результатами порівняльного аналізу видатків на освіту з різних бюджетів, у місцевих бюджетах вони були більшими, ніж у держбюджеті: у 2020 р. – у 3,77 раза, у 2021 р. – у 3,9 раза, у 2022 р. – у 3,97 раза. Рекомендовано закладам освіти всіх рівнів здійснювати диверсифікацію джерел фінансування, а органам державної й місцевої влади – активно залучати кошти міжнародних організацій і благодійних фондів.

Ключові слова: фінансування, освіта України, державний бюджет, місцеві бюджети, видатки.

JEL classification: G00, I22.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-3-34-44.

Унаслідок російського вторгнення в нашу державу в лютому 2022 р., сфера освіти України зазнала серйозних руйнувань і втрат. Зауважимо, що до початку повномасштабної війни сфера освіти вже впродовж двох років функціонувала в умовах пандемії та карантинних обмежень, пов'язаних із поширенням COVID-19. Тоді першочерговими завданнями були створення безпечного середо-

вища та впровадження дистанційної форми навчання. А після початку повномасштабної збройної агресії рф ситуація в освіті України ще більше ускладнилась, а питання безпеки освітнього середовища й дистанційного навчання залишилися актуальними. Зважаючи на нові виклики, що постали перед освітою, виникла потреба адаптувати освітній процес до цих умов. Окрім того, війна в на-

© Тоцька О. Л., Титаренко І. О., 2023

шій державі змінила підхід до фінансування освіти, адже після її початку частину видатків держбюджету, призначених на фінансування освіти, було спрямовано на потреби армії.

Окремі аспекти фінансування закладів різних рівнів освіти в Україні висвітлили такі науковці: В. В. Гапон, О. А. Барабаш, К. Г. Читаєва – вплив євроінтеграційних процесів на перспективи реформування фінансової системи у сфері загальної середньої освіти України [1]; С. Л. Лондар, В. Є. Бахрушин, Л. П. Лондар, В. В. Гапон, Н. Б. Пронь – можливості вдосконалення бюджетного забезпечення розвитку шкільної освіти в Україні [2]; Н. В. Починок, І. Д. Бенько, С. В. Сисюк – особливості фінансового забезпечення закладів фахової передвищої освіти (коледжів) [3]; Тоцька О. Л. – фінансово-інвестиційне забезпечення розвитку вищої освіти України [4]; фінансові аспекти наукової діяльності закладів вищої освіти в регіонах України [5], фінансування наукової роботи в аграрних університетах України [6]; К. Г. Читаєва, Л. Г. Булгаріна – фінансові потоки в системі вищої освіти, котрі впливають на якість освітніх послуг і конкурентоспроможність освітньої діяльності вітчизняних закладів вищої освіти [7].

Водночас ряд учених вивчали питання фінансування освіти після кризи та в умовах воєнного стану, зокрема: Н. М. Назукова – інструментарій оцінки напрямів бюджетного фінансування освіти в посткризовий період [8]; Г. М. Терещенко, Н. Б. Пронь, О. Ю. Анісімова – надання міжнародної фінансової допомоги для організації освітнього процесу в умовах запровадження воєнного стану в Україні [9]; І. Б. Шевчук, А. В. Шевчук – ви-

клики для системи вищої освіти України, що постали перед нею після російського вторгнення у 2022 р., у т. ч. скорочення фінансування [10].

Метою статті є дослідження особливостей фінансування освіти України з бюджетів різних рівнів в умовах війни. Для її досягнення поставлено такі завдання:

1) проаналізувати вартісні показники зруйнованих і пошкоджених унаслідок війни активів сфери освіти та науки;

2) систематизувати й порівняти показники видатків на освіту з бюджетів різних рівнів у 2020–2022 рр.;

3) розглянути окремі аспекти фінансування безпеки та забезпечення доступу до освіти учасників освітнього процесу.

У роботі використано методи систематизації, порівняння, горизонтального й вертикального аналізу для вивчення абсолютних і відносних показників фінансування освіти з державного та місцевих бюджетів.

Військові дії призводять до значних економічних втрат і негативно впливають на державний та місцеві бюджети України, що зумовлює внесення коректив в обсяг планування їхньої дохідної частини й, відповідно, зміну пріоритетів спрямування фінансових ресурсів.

Згідно із Законом України «Про освіту», фінансування закладів, установ і організацій системи освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, а також інших джерел, не заборонених законодавством:

– плати за надання освітніх та інших послуг відповідно до укладених договорів;

– плати за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані

на замовлення підприємств, установ, організацій, інших юридичних та фізичних осіб;

– доходів від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;

– грантів вітчизняних і міжнародних організацій;

– дивідендів від цінних паперів, відсотків від депозитів і розміщення коштів спеціального фонду на поточних рахунках банків державного сектора;

– добровільних внесків у вигляді коштів, матеріальних цінностей, нематеріальних активів, одержаних від підприємств, установ, організацій, фізичних осіб;

– інших джерел, не заборонених законодавством [11].

До наслідків військової агресії в освітній сфері варто віднести скорочення запланованих видатків загального фонду державного бюджету у 2022 р. у галузі освіти й науки на суму понад 14 млрд грн. Зокрема, видатки за кодом програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету 2200000 МОН

скорочено на 3,9 млрд грн, у т. ч. на підготовку кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їхніх баз практики – на 2,1 млрд грн. Видатки за кодом 2210000 МОН (загальнодержавні видатки та кредитування) скорочено на 10,85 млрд грн, у т. ч. освітню субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам – на 10,8 млрд грн [12]. Це свідчить про те, що для розвитку освіти необхідно терміново залучати додаткові джерела фінансових ресурсів, а також переходити в режим жорсткої економії.

Розглянемо ключові аспекти втрат і фінансування освіти в умовах війни.

1. Вартісні показники зруйнованих і пошкоджених унаслідок війни активів сфери освіти та науки.

Військові дії призвели до руйнування й пошкодження великої кількості об'єктів інфраструктури (табл. 1).

Як бачимо, кількість зруйнованих і пошкоджених об'єктів сягнула 3 170 од., а загальні збитки – майже 9 млрд дол. США. Найбільших втрат зазнали заклади вищої, середньої та дошкільної освіти. Але держава виділяє кошти для відновлення й ремонту освітніх закладів, забезпечен-

Таблиця 1

Вартісні показники зруйнованих і пошкоджених унаслідок війни активів сфери освіти та науки (24.02.2022–24.02.2023)

Об'єкти	Первісна кількість об'єктів, од.	Кількість зруйнованих об'єктів, од.	Оцінка втрат, млрд. дол. США	Кількість пошкоджених об'єктів, од.	Оцінка втрат, млрд. дол. США	Загальна оцінка втрат, млрд. дол. США
Заклади дошкільної освіти	15 335	230	0,495	679	0,583	1,078
Заклади середньої освіти	13 991	434	1,687	1 063	1,654	3,341
Заклади професійної (професійно-технічної) освіти	–	23	0,246	39	0,169	0,415
Заклади фахової передвищої освіти	129	2	0,011	16	0,029	0,040
Заклади вищої освіти	515	204	2,369	324	1,503	3,872
Заклади позашкільної освіти	–	10	0,051	16	0,033	0,084
Заклади спеціалізованої освіти	–	12	0,055	28	0,051	0,106
Наукові установи	213	–	–	90	0,008	0,008
Разом	30 183	915	4,914	2 255	4,030	8,944

Складено авторами за: [13, с. 36].

ня нормального освітнього процесу. Кошти залучаються також з інших джерел, зокрема від іноземних організацій, благодійників.

2. Фінансування освіти в умовах війни з бюджетів різних рівнів.

Спочатку розглянемо, як змінювалися видатки держбюджету України на освіту, на підставі даних табл. 2. Зауважимо, що для адекватності оцінювання показників 2022 р., в аналіз включено й довоєнний період, 2020–2021 рр.

Аналізуючи абсолютні показники, бачимо, що у 2021 р., порівняно з 2020 р., видатки на освіту з держбюджету України зросли майже на 11 млрд грн, або 20,77 %, за всіма її видами, крім післядипломної освіти. Найбільше зростання спостерігалось для показника фахової передвищої та вищої освіти – понад 9 млрд грн. А вже у 2022 р. видатки, порівняно з 2021 р., значно знизилися – більш ніж на 5 млрд грн, або 8,35 %, причому зменшення фінансування відбулося за всіма її видами, крім професійної (професійно-технічної) освіти, інших закладів і заходів у сфері освіти.

Аналіз відносних показників показує, що найбільшу частку у видатках на освіту в досліджуваному періоді становила фахова передвища та вища освіта (понад 80 %), причому ця частка щорічно зростала.

Зауважимо, що частка видатків на освіту в держбюджеті за аналізований період дорівнювала: у 2020 р. – 4,1 %; у 2021 р. – 4,28 %; у 2022 р. – 2,16 % [14]. Тобто війна внесла значні корективи як в абсолютні, так і у відносні показники фінансування вітчизняної освіти з держбюджету.

Перейдемо до аналізу видатків місцевих бюджетів України на освіту у 2020–2022 рр. на підставі даних табл. 3.

Отже, у 2021 р., порівняно з 2020 р., видатки на освіту з місцевих бюджетів України зросли більш ніж на 49 млрд грн, або 24,9 %, за всіма її видами. Найістотніше зростання спостерігалось для показника загальної середньої освіти (понад 27 млрд грн) і дошкільної освіти (понад 11 млрд грн). Однак у 2022 р., порівняно з 2021 р., видатки значно знизилися – більш ніж на

Таблиця 2

Видатки Державного бюджету України на освіту у 2020–2022 рр.

Найменування	2020		2021		2022		Відхилення, млн грн	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	2021/2020	2022/2021
Освіта в цілому	52 857,31	100,00	63 837,12	100,00	58 508,07	100,00	10 979,81	-5 329,05
Загальна середня освіта	369,12	0,70	494,01	0,77	475,68	0,81	124,89	-18,33
Професійна (професійно-технічна) освіта	392,47	0,74	459,91	0,72	484,63	0,83	67,44	24,72
Фахова передвища та вища освіта	44 498,19	84,19	53 795,12	84,27	49 888,52	85,27	9 296,93	-3 906,60
Післядипломна освіта	1 066,31	2,02	980,36	1,54	311,43	0,53	-85,95	-668,93
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	335,09	0,63	642,15	1,01	378,98	0,65	307,06	-263,17
Програми матеріального забезпечення закладів освіти	524,78	0,99	680,51	1,07	93,34	0,16	155,73	-587,17
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері освіти	1 315,30	2,49	1 746,68	2,74	1 218,16	2,08	431,38	-528,52
Інші заклади та заходи у сфері освіти	4 356,05	8,24	5 038,38	7,89	5 657,33	9,67	682,33	618,95

Складено авторами за: [14].

Таблиця 3

Видатки місцевих бюджетів України на освіту у 2020–2022 рр.

Найменування	2020		2021		2022		Відхилення, млн грн	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	2021/2020	2022/2021
Освіта в цілому*	199 425,84	100,00	249 077,43	100,00	232 250,40	100,00	49 651,59	-16 827,03
Дошкільна освіта	37 559,90	18,83	48 599,57	19,51	40 708,53	17,53	11 039,67	-7 891,04
Загальна середня освіта	122 075,09	61,21	149 496,87	60,02	144 823,75	62,36	27 421,78	-4 673,12
Професійна (професійно-технічна) освіта	11 123,17	5,58	13 720,39	5,51	15 015,74	6,47	2 597,22	1 295,35
Фахова передвища та вища освіта	8 905,12	4,47	11 048,38	4,44	10 848,87	4,67	2 143,26	-199,51
Післядипломна освіта	727,69	0,36	903,43	0,36	888,09	0,38	175,74	-15,34
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	11 008,14	5,52	13 425,99	5,39	12 575,45	5,41	2 417,85	-850,54
Інші заклади та заходи у сфері освіти	8 026,74	4,02	11 882,80	4,77	7 389,96	3,18	3 856,06	-4 492,84

* Загальні показники можуть не відповідати сумі часткових унаслідок заокруглення даних.

Складено авторами за: [14].

16 млрд грн, або 6,76 %, причому зменшення фінансування відбулося за всіма її видами, крім професійної (професійно-технічної) освіти.

Аналізуючи відносні показники, бачимо, що найбільші частки видатків спостерігалися для загальної середньої освіти (понад 60 %) та дошкільної освіти (понад 17 %).

Зауважимо, що частка видатків на освіту в місцевих бюджетах за аналізований період щорічно зростала та становила: у 2020 р. – 41,71 %; у 2021 р. – 43,74 %; у 2022 р. – 47,96 % [14]. Отже, місцеві бюджети приділяють фінансуванню сфери освіти дедалі більшу увагу.

Якщо порівнювати видатки на освіту з різних бюджетів, можна помітити, що в місцевих бюджетах вони були більшими, ніж у державному: у 2020 р. – у 3,77 раза; у 2021 р. – у 3,9 раза; у 2022 р. – у 3,97 раза.

І насамкінець проаналізуємо видатки на освіту одного з бюджетів місцевого самоврядування, а саме Прилісненської сільської територіальної громади (Волинська область), протягом 2020–2022 рр. на підставі даних табл. 4.

Як бачимо, у 2021 р., порівняно з 2020 р., видатки на освіту з бюджету Прилісненської громади зросли за всіма її видами на суму понад 32 млн грн, або 88,75 %. Найбільше зростання спостерігалося для показника загальної середньої освіти – понад 24 млн грн. У 2022 р., порівняно з 2021 р., видатки на освіту помітно знизилися – на більш ніж 1 млн грн, або 2,63 %, причому зменшення фінансування відбулося за такими її видами, як дошкільна освіта, інші заклади та заходи у сфері освіти.

Аналіз відносних показників вказує на домінування у видатках на освіту, аналогічно до показників місцевих бюджетів України, часток загальної середньої освіти (понад 80 %) і дошкільної освіти (понад 10 %).

Зауважимо, що частка видатків на освіту в бюджеті Прилісненської громади за досліджуваний період щорічно зростала та становила: у 2020 р. – 62,5 %; у 2021 р. – 77,14 %; у 2022 р. – 77,9 % [14]. Тобто динаміка частки видатків у цьому бюджеті аналогічна її динаміці в місцевих бюджетах.

Таблиця 4

Видатки Прилісненської сільської територіальної громади на освіту у 2020–2022 рр.

Найменування	2020		2021		2022		Відхилення, тис. грн	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	2021/2020	2022/2021
Освіта в цілому*	36 769,13	100,00	69 400,44	100,00	67 576,69	100,00	32 631,31	-1 823,75
Дошкільна освіта	3 593,91	9,77	9 637,56	13,89	7 033,88	10,41	6 043,65	-2 603,68
Загальна середня освіта	31 312,50	85,16	56 051,27	80,77	57 128,72	84,54	24 738,77	1 077,45
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	1 141,08	3,10	1 592,42	2,29	1 822,04	2,70	451,34	229,62
Інші заклади та заходи у сфері освіти	721,67	1,96	2 119,19	3,05	1 592,06	2,36	1 397,52	-527,13

* Загальні показники можуть не відповідати сумі часткових унаслідок заокруглення даних.

Складено авторами за: [14].

3. Фінансування безпеки та забезпечення доступу до освіти учасників освітнього процесу.

В умовах воєнного стану держава та органи місцевого самоврядування повинні приділяти велику увагу створенню безпечних умов для навчання в закладах освіти. Зокрема, у Державному бюджеті України на 2023 р. передбачено видатки на МОН у розмірі 52,5 млрд грн (за кодом 2200000) і 90,3 млрд грн (за кодом 2210000), з яких 1,5 млрд грн становить субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти [15].

Ця субвенція спрямовується виключно на реалізацію проектів, пов'язаних із будівництвом, реконструкцією, реставрацією й капітальним ремонтом захисних споруд цивільного захисту в закладах загальної середньої освіти. Основними умовами для її отримання є:

- чисельність учнів (не менше 200 – для опорних закладів освіти, не менше 350 – для інших закладів загальної середньої освіти);

- співфінансування з місцевих бюджетів (орієнтовні пропорції залежать від індексу податкової спроможності громади – 70/30, 80/20, 90/10, 95/5);

- відсутність у закладі освіти укриття або наявність такого, що потребує капітального ремонту;

- проєкт має завершитися до кінця 2023 р.

Співфінансування з місцевих бюджетів здійснюється згідно з їхнім розписом [16].

Водночас Європейський Союз виділив кошти в розмірі 10 млн євро на забезпечення доступу до освіти для дітей в умовах повномасштабної війни (постачання ноутбуків і планшетів), Республіка Корея – 4 млн дол. США на підтримку формальної та неформальної освіти для дітей в Україні (постачання ноутбуків) [17]. І це не вичерпний перелік благодійної допомоги вітчизняним закладам освіти.

Зауважимо, що, на думку О. Ю. Анісімової, країни, які беруть безпосередню участь у збройному конфлікті, не можуть самостійно забезпечити ефективне фінансування системи освіти, тому потребують міжнародної фінансової допомоги. Дослідницею встановлено, що наразі лише 29 країн є донорами офіційної допомоги для розвитку у сфері освіти, причому більшу її частину надають п'ять країн – Німеччина, Франція, США, Японія, Норвегія [18].

Отримані результати дають підстави для таких висновків. По-перше, військові дії в Україні призвели до вкрай важких наслідків для інфраструктури освітніх закладів: за рік зруйновано та пошкоджено 3 170 об'єктів, загальна сума збитків сягнула майже 9 млрд дол. США. Держава більше не в змозі фінансувати сферу освіти і науки на довоєнному рівні, тому видатки загального фонду державного бюджету, заплановані у 2022 р. на її фінансування, було скорочено на більш ніж 14 млрд грн.

По-друге, аналіз фінансування освіти в умовах війни з бюджетів різних рівнів вказує на значне скорочення видатків. Так, у 2022 р. видатки на освіту з Державного бюджету України знизилися, порівняно з 2021 р., більш ніж на 5 млрд грн (8,35 %), причому зменшення фінансування спостерігалось за всіма її видами, крім професійної (професійно-технічної) освіти, інших закладів і заходів у сфері освіти. Видатки на освіту з місцевих бюджетів у 2022 р. також істотно знизилися – більш ніж на 16 млрд грн (6,76 %), причому зменшення фінансування відбулося за всіма її видами, крім професійної (професійно-технічної) освіти.

Порівняння видатків на освіту з різних бюджетів свідчить про те, що в місцевих бюджетах вони були більшими, ніж у державному бюджеті: у 2020 р. – у 3,77 раза, у 2021 р. – у 3,9 раза, у 2022 р. – у 3,97 раза. Однак найвищу частку у видатках на освіту в аналізованому періоді в держбюджеті становила фахова передвища та вища освіта (понад 80 %), а в місцевих бюджетах – загальна середня (понад 60 %) і дошкільна (понад 17 %) освіта.

По-третє, задля безпеки освітнього процесу в держбюджеті на 2023 р. було закладено 1,5 млрд грн на субвенцію місцевим бюджетам для облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти.

Зважаючи на війну, що триває, та складні фінансові умови, заклади освіти всіх рівнів повинні диверсифікувати джерела фінансування. Згідно із Законом України «Про освіту», можливостями для збільшення фінансування є:

- зростання пропозиції освітніх та інших послуг;
- розширення пропозиції платних науково-дослідних чи інших робіт (послуг) для юридичних і фізичних осіб;
- нарощення випуску конкурентоспроможної продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств; надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- активне подання заявок на гранти вітчизняних і міжнародних організацій, участь у міжнародних програмах (Tempus, Erasmus+ тощо);
- розміщення коштів спеціального фонду на поточних рахунках банків державного сектора;
- заохочення благодійників (у т. ч. успішних випускників) до добровільних внесків у вигляді коштів, матеріальних цінностей, нематеріальних активів тощо.

Органи державної та місцевої влади, у свою чергу, мають приділити особливу увагу фінансуванню сфери освіти, зокрема активно залучати кошти міжнародних організацій, благодійних фондів тощо, у т. ч. на умовах співфінансування різноманітних заходів і проєктів. Отримані фінансові ресурси можуть витратитися на реконструкцію освітніх закладів, підвищення без-

пеки освітнього середовища, покращення умов навчання та ін. Водночас

має підвищуватись ефективність використання залучених ресурсів.

Список використаних джерел

1. Гапон В. В., Барабаш О. А., Читаєва К. Г. Вплив євроінтеграційних процесів на перспективи реформування фінансової системи у сфері загальної середньої освіти України. *Освітня аналітика України*. 2022. № 4 (20). С. 98–117. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-4-98-117>.
2. Лондар С. Л., Бахрушин В. Є., Лондар Л. П., Гапон В. В., Пронь Н. Б. Можливості вдосконалення бюджетного забезпечення розвитку шкільної освіти в Україні. *Освітня аналітика України*. 2022. № 5 (21). С. 5–24. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-5-5-24>.
3. Починок Н. В., Бенько І. Д., Сисюк С. В. Фінансове забезпечення закладів фахової передвищої освіти: сутність, нормативні, організаційні та облікові аспекти. *Бізнес Інформ*. 2021. № 7. С. 84–90. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-7-84-90>.
4. Тоцька О. Л. Управління розвитком вищої освіти України в Європейському освітньому просторі : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 532 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/20037>.
5. Тоцька О. Л. Фінансові аспекти наукової діяльності закладів вищої освіти в регіонах України та стратегування комерціалізації її результатів. *Journal of Management & Technology, Special Edition*. 2022. Vol. 22. P. 34–57. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20697/2/article_81%20%28%d1%83%d0%ba%d1%80%29.pdf.
6. Totska O. Financing of scientific work in agricultural universities of Ukraine. *Scientific Papers. Series : Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*. 2023. Vol. 23. Iss. 1. P. 829–836. URL: https://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.23_1/Art87.pdf.
7. Читаєва К. Г., Булгаріна Л. Г. Аналіз фінансових потоків у закладах вищої освіти, що перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України. *Освітня аналітика України*. 2021. Вип. 3 (14). С. 58–69. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2021-3-58-69>.
8. Назукова Н. М. Інструментарій оцінки напрямів бюджетного фінансування освіти у посткризових умовах. *Економіка і прогнозування*. 2021. № 3. С. 118–130. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2021.03.118>.
9. Терещенко Г. М., Пронь Н. Б., Анісімова О. Ю. Міжнародна фінансова підтримка організації освітнього процесу в умовах запровадження воєнного стану в Україні. *Український соціум*. 2022. № 2 (81). С. 169–180. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2022.02.169>.
10. Шевчук І. Б., Шевчук А. В. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80>.
11. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
12. Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету : постановва Кабінету Міністрів України від 01.04.2022 № 401. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-2022-%D0%BF#Text>.
13. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. *Київська школа економіки* : вебсайт. 2023. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report-1.pdf.

14. Державний веб-портал бюджету для громадян : офіц. вебсайт. URL: <https://openbudget.gov.ua>.

15. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 03.11.2022 № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>.

16. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2023 № 419. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2023-%D0%BF#Text>.

17. Забезпечення освіти в умовах широкомасштабної війни: ЮНІСЕФ та ЄС діють разом. *АрміяInform* : вебсайт. 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/28/zabezpechennya-osvity-v-umovah-shyrokomashtabnoyi-vijny-yunisef-ta-yes-diyut-razom/>.

18. Анісімова О. Ю. Світовий досвід фінансування галузі освіти в умовах воєнного стану. *Освітня аналітика України*. 2022. Вип. 3 (19). С. 104–118. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-3-104-118>.

Olesia Totska

Dr. Sc. (Economics), Professor, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine, Totska.Olesia@vnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4748-2134>

Ivanna Tytarenko

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine, ivanna.tytarenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4507-7164>

EDUCATION FUNDING IN UKRAINE FROM THE BUDGETS OF DIFFERENT LEVELS DURING THE WAR

Abstract. As a result of Russia's invasion of Ukraine in February 2022, Ukraine's education sector suffered serious destruction and losses. The purpose of the article is to study the features of financing Ukrainian education from budgets of different levels in the context of war. To achieve this goal, the following tasks have been set: to analyze the value of destroyed and damaged assets of the education and science sector; to systematize and compare indicators of education expenditures from budgets of different levels in 2020–2022; to consider certain aspects of financing security and ensuring access to education for participants in the educational process. The following research methods were used in the study: systematization, comparison, horizontal and vertical analysis. It is indicated that the number of destroyed and damaged educational facilities reached 3,170, with a total estimated damage of almost 9 billion USD. Higher, secondary and preschool education institutions suffered the greatest losses. It is estimated that in 2022, compared to 2021, expenditures on education from the State Budget of Ukraine decreased by 8,35%, and from local budgets – by 6,76%. The data shows that in 2020–2022, the largest share of state budget expenditures on education was occupied by professional pre-higher and higher education (over 80%); in local budget expenditures – general secondary education (over 60%) and preschool education (over 17%). The following recommendations for educational institutions were formulated: to increase the supply of paid educational and research services; to increase the production of competitive products; to actively apply for grants from domestic and international

organizations; to encourage benefactors to make voluntary contributions, etc. State and local authorities are recommended to pay special attention to financing the education sector.

Keywords: financing, education in Ukraine, state budget, local budgets, expenditures.

References

1. Gapon, V., Barabash, O., & Chytaieva, K. (2022). The impact of European integration processes on the prospects of reforming the financial system of general secondary education in Ukraine. *Educational Analytics of Ukraine*, 4(20), 98-117. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-4-98-117> [in Ukrainian].
2. Londar, S., Bakhrushyn, V., Londar, L., Gapon, V., & Pron, N. (2022). Ways to improve the budget support of school education development in Ukraine. *Educational Analytics of Ukraine*, 5(21), 5-24. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-5-5-24>.
3. Pochynok, N. V., Benko, I. D., & Sysiuk, S. V. (2021). Financial provision of institutions of professional pre-higher education: the essence, normative, organizational and accounting aspects. *Business Inform*, 7, 84-90. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-7-84-90> [in Ukrainian].
4. Totska, O. L. (2020). *Managing the development of higher education of Ukraine in European educational area*. Lutsk: Vezha-Druk. Retrieved from <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/20037> [in Ukrainian].
5. Totska, O. L. (2022). Financial aspects of scientific activity of higher education institutions in the regions of Ukraine and strategy of commercialization of its results. *Journal of Management & Technology, Special Edition*, 22, 34-57. Retrieved from https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20697/1/article_81%20%28eng%29.pdf.
6. Totska, O. (2023). Financing of scientific work in agricultural universities of Ukraine. *Scientific Papers. Series: Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, 23(1), 829-836. Retrieved from https://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.23_1/Art87.pdf.
7. Chytaieva, K., & Bulharina, L. (2021). Analysis of financial flows in higher education institutions under jurisdiction of the Ministry of Education and Science of Ukraine. *Educational Analytics of Ukraine*, 3(14), 58-69. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2021-3-58-69> [in Ukrainian].
8. Nazukova, N. (2021). A toolkit for assessing the directions of budget financing of education in post-crisis conditions. *Economy and forecasting*, 3, 118-130. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2021.03.118> [in Ukrainian].
9. Tereshchenko, H. M., Pron, N. B., & Anisimova, O. Yu. (2022). International financial support for the organization of the educational process under the martial law in Ukraine. *Ukrainian society*, 2(81), 169-180. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2022.02.169> [in Ukrainian].
10. Shevchuk, I., & Shevchuk, A. (2022). Educational analytics through the prism of war: challenges and opportunities for higher education in Ukraine. *Economy and society*, 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80> [in Ukrainian].
11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On education* (Act No. 2145-VIII, September 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
12. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *On the allocation of funds to the state budget reserve fund* (Decree No. 401, April 1). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
13. Kyiv School of Economics. (2023). *Report on the direct damage of the infrastructure from the destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine a year after the*

start of the full-scale invasion. Retrieved from https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report-1.pdf [in Ukrainian].

14. State budget web portal for citizens. (2023). Official site of Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from <https://openbudget.gov.ua> [in Ukrainian].

15. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *On the State Budget of Ukraine for 2023* (Act No. 2710-IX, November 3). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> [in Ukrainian].

16. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). *Some issues regarding the provision of subvention from the state budget to local budgets for the provision of safe conditions in general secondary education institutions* (Resolution No. 419, April 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

17. ArmyInform. (2023). *Delivering education in the face of full-scale war: UNICEF and the EU working together*. Retrieved from <https://armyinform.com.ua/2023/04/28/zabezpechennya-osvity-v-umovah-shyrokomashtabnoyi-vijny-yunisef-ta-yes-diyut-razom/> [in Ukrainian].

18. Anisimova, O. (2022). Financing education sector during the martial law: best practices. *Educational Analytics of Ukraine*, 3(19), 104-118. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-3-104-118>.

Терещенко Г. М.

кандидат економічних наук, заступник директора з науково-організаційної роботи
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, tganna@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9458-2843>

Крищенко К. Є.

кандидат економічних наук, заступник завідуючого кафедри обліку і фінансів
ПВНЗ «Буковинський університет», Чернівці, Україна, cirillapps@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7145-6709>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглядаються актуальні питання забезпечення прозорості та ефективності бюджетного фінансування освіти в умовах воєнного стану. Авторами проаналізовано підходи до забезпечення контролю й прозорості витрачання бюджетних коштів, що є особливо важливим в умовах, коли Україна переживає тяжкі часи та особливо гостро стоїть питання раціонального витрачання наявних фінансових ресурсів. Проведено огляд обсягів бюджетного фінансування вітчизняної освіти, які з початком широкомасштабної війни росії проти України істотно скоротилися (на 22,16 млрд грн у 2022 р. порівняно з 2021 р.). Обґрунтовано, що одним із напрямів забезпечення прозорості та ефективності бюджетного фінансування освіти є запровадження додаткового фінансового контролю з боку головних розпорядників бюджетних коштів, і передусім Міністерства освіти і науки України, а також розроблення відповідних показників ефективності діяльності закладів освіти, що корелюватимуть з обсягами виділеного бюджетного фінансування. Зроблено висновок про доцільність запровадження фінансової звітності в розрізі кожного закладу освіти, що дасть змогу проводити відповідний аналіз ефективності витрачання бюджетних коштів. У свою чергу, процес збору, обробки та поширення такої фінансової звітності закладів освіти потребує належної автоматизації. Автоматизація процесу дасть змогу швидко й ефективно опрацьовувати звітність та виявляти зони ризику. Доцільним, зокрема, вбачається створення інформаційно-аналітичної системи збору й аналізу фінансової звітності закладів освіти з метою забезпечення умов для ухвалення управлінських рішень на основі достовірних і доказових даних.

Ключові слова: бюджетне фінансування освіти, прозорість бюджетного фінансування, ефективність бюджетного фінансування, фінансування освіти в умовах воєнного стану.

JEL classification: H52, I22, I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-3-45-55.

Бюджетне фінансування є одним з основних джерел фінансового забезпечення вітчизняної освіти. Слід зауважити, що український уряд визначив бюджетне фінансування освіти пріоритетним. Зокрема, відповідно до Закону України «Про

освіту», держава має забезпечити бюджетне фінансування в розмірі щонайменше 7 % ВВП. Можна було спостерігати тенденцію поступового зростання частки фінансування освіти у ВВП із 5,9 % (210,03 млрд грн) у 2018 р. до 6,7 % (312,92 млрд

© Терещенко Г. М., Крищенко К. Є., 2023

грн) у 2021 р. На 2022 р. видатки на освіту було заплановано в обсязі 7,01 % ВВП (402,2 млрд грн), але широкомасштабна збройна агресія росії проти України спричинила різке скорочення бюджетних видатків, їх перерозподіл на користь забезпечення обороноздатності країни. Тож видатки зведеного бюджету на освіту у 2022 р. становили 6,2 % ВВП (290,76 млрд грн). На 2023 р. заплановано 4,8 % ВВП (302,25 млрд грн).

З огляду на дефіцитність бюджету та скорочення видатків зведеного бюджету на освіту актуалізується питання забезпечення прозорості й ефективності бюджетного фінансування освіти в умовах воєнного стану. Сьогодні, коли Україна переживає тяжкі часи, особливо гостро стоїть питання раціонального витрачання наявних фінансових ресурсів. Вирішити це питання допоможе ефективне управління державними та місцевими бюджетами.

Наукова дискусія щодо побудови прозорої й ефективної бюджетної системи, зокрема в частині бюджетного фінансування освіти, точиться вже тривалий час. Учені вважають, що побудова ефективної бюджетної системи для будь-якої країни є важливим чинником зростання добробуту громадян, забезпечення сталого, динамічного соціально-економічного розвитку, важливим інструментом регулювання складних соціально-економічних відносин [1]. Велика увага приділялася розробленню методичних підходів до оцінки ефективності бюджетного процесу в Україні [2]. Також предметом досліджень були проблеми бюджетного фінансування освіти, зокрема питання впровадження зарубіжного

досвіду фінансування освіти [3], бюджетного забезпечення освіти в контексті децентралізації управління [4], напрями трансформації механізмів фінансування освіти в сучасному світі [5], пошуку оптимальних шляхів фінансового забезпечення освіти в Україні [6; 7] та ін.

Широкомасштабна збройна агресія росії проти України загострила питання фінансового забезпечення освіти та актуалізувала інші напрями досліджень. Зокрема, науковці зосередилися на проблемних питаннях фінансування соціальної сфери в умовах війни [8], бюджетної політики України в контексті невизначеності й протидії геополітичним викликам [9], фінансової безпеки закладів освіти в умовах війни [10], розвитку освіти України в умовах війни та бюджетного дефіциту [11] тощо.

Незважаючи на вагомий доробок українських учених у сфері фінансування освіти у воєнний час, проблеми забезпечення прозорості та ефективності бюджетного фінансування освіти в умовах воєнного стану потребують глибшого дослідження.

Як зазначалося, обсяги бюджетного фінансування вітчизняної освіти з початком широкомасштабної війни росії проти України зазнали скорочення: у 2022 р. видатки зведеного бюджету на освіту зменшилися порівняно з 2021 р. на 22,1 млрд грн (видатки державного бюджету – на 5,3 млрд грн, місцевих бюджетів – на 16,8 млрд грн) (рис. 1). На 2023 р. заплановано збільшення видатків зведеного бюджету порівняно з 2022 р. на 11,5 млрд грн (видатків державного бюджету – на 7,1 млрд грн, місцевих бюджетів – на 4,4 млрд грн) (рис. 1–3).



Рис. 1. Бюджетні видатки на освіту в 2021–2023 рр., млрд грн

Побудовано авторами за даними Державної казначейської служби України.

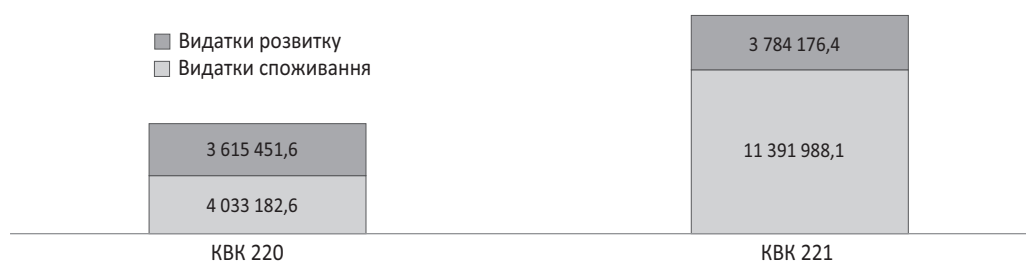


Рис. 2. Секвестр державного бюджету України за кодами відомчої класифікації видатків і кредитування МОН у 2022 р., тис. грн

Побудовано авторами за даними Державної казначейської служби України.

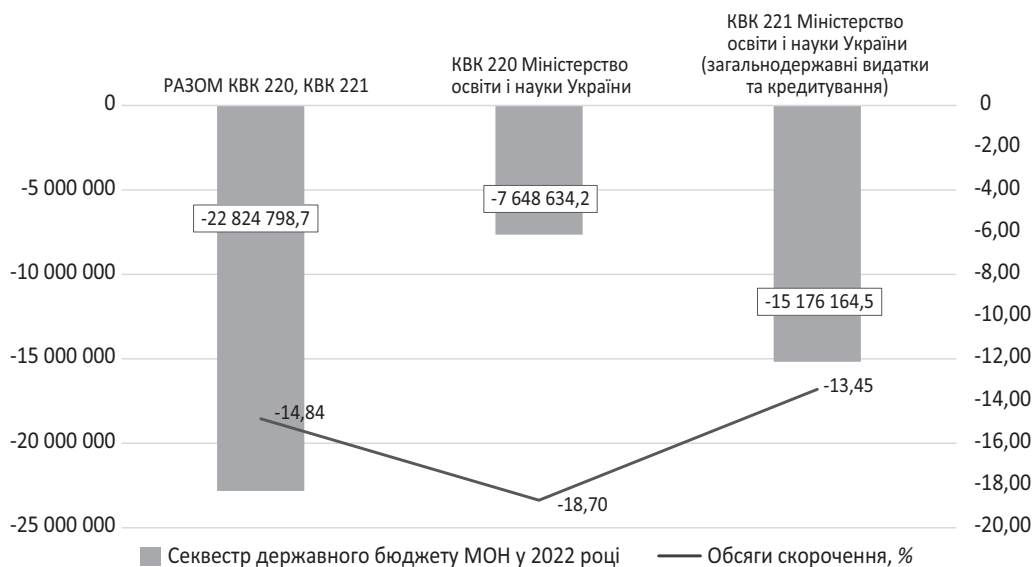


Рис. 3. Секвестр державного бюджету МОН у 2022 р., тис. грн, %

Побудовано авторами за даними Державної казначейської служби України.

Зазначене зумовило істотне скорочення та скасування фінансування різних програм, серед яких:

- субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на створення навчально-практичних центрів сучасної професійної (професійно-технічної) освіти;

- субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти «Нова українська школа»;

- субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію програми «Спроможна школа для кращих результатів»;

- субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення пожежної безпеки в закладах загальної середньої освіти.

У 2023 р. фінансування вказаних субвенцій не було відновлено. Утім, було закладено фінансування в обсязі 1 млрд грн на придбання шкільних автобусів (постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2023 № 418); в обсязі 1,5 млрд грн на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2023 № 419). Субвенція спрямовується виключно на реалізацію проєктів, пов'язаних із будівництвом, реконструкцією, реставрацією та капітальним ремонтом захисних споруд цивільного захисту в ЗЗСО. На жаль, у 2022 р. не було досягнуто стовідсоткового забезпечення ЗЗСО захисними спорудами.

Поряд із цим у 2023 р. значний суспільний резонанс викликали певні дії місцевих органів влади: замість спрямування коштів на нагальні потреби закладів освіти, зумовлені війсьним станом, було виявлено факти їх неці-

льового використання. Найбільш цінними виглядали факти придбання коштовних товарів для облаштування укриттів, які насправді такими не були та придбавалися для інших цілей [12]. Водночас самі укриття потребували ремонту та забезпечення речами першої потреби (питною водою, ліками, продуктами харчування, тривалого зберігання, генераторами, системами оповіщення тощо).

Слід наголосити, що ще за мирних часів організація бюджетного процесу стикалася з низкою проблем, які тільки загострилися в умовах воєнного стану. Це:

- системні порушення бюджетної дисципліни;

- недостатня прозорість бюджетного процесу;

- наявність суперечностей у нормативно-правових актах органів центральної та місцевої влади;

- певна нестабільність бюджетного законодавства, недосконалість бюджетного прогнозування з боку головних розпорядників бюджетних коштів;

- відсутність синергії соціально-економічної й бюджетної стратегії розвитку держави;

- низька якість процесу планування показників бюджетів;

- неефективне використання бюджетних ресурсів;

- відсутність ефективного, своєчасного контролю за виконанням бюджетних програм;

- формальність застосування програмно-цільового методу бюджетування;

- формальність фінансово-бюджетної звітності та відсутність належного аналізу бюджетної звітності тощо.

На сьогодні фінансово-бюджетна звітність визначається положеннями Бюджетного кодексу України [13], наказами Міністерства фінансів України від 24.01.2012 № 44, від 17.01.2018 № 12 і від 13.04.2023 № 189, іншими нормативно-правовими актами.

Підходи та форми фінансово-бюджетної звітності про виконання державного й місцевих бюджетів наведено на рис. 4–6.

Разом із цим, незважаючи на визначений порядок, форми та періодичність подання фінансово-бюджетної звітності, вона не забезпечує головних розпорядників бюджетних коштів, уряд і громадськість відпо-

відною інформацією щодо ефективності витрачання бюджетних коштів розпорядниками нижчих рівнів.

Водночас бюджетним законодавством передбачено, що головні розпорядники коштів державного або місцевих бюджетів можуть установлювати для розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, що належать до сфери їхнього управління, додаткові довідки до пояснювальної записки та отримувати від них додаткову інформацію відповідно до законодавства України щодо виконання бюджетних програм, за якими вони належать до мережі. Дані фінансової й бюджетної звітності розпорядників



Рис. 4. Нормативні підходи до складання фінансово-бюджетної звітності

Побудовано авторами за: Про затвердження Порядку складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування : наказ Міністерства фінансів України від 24.01.2012 № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0196-12#Text>.

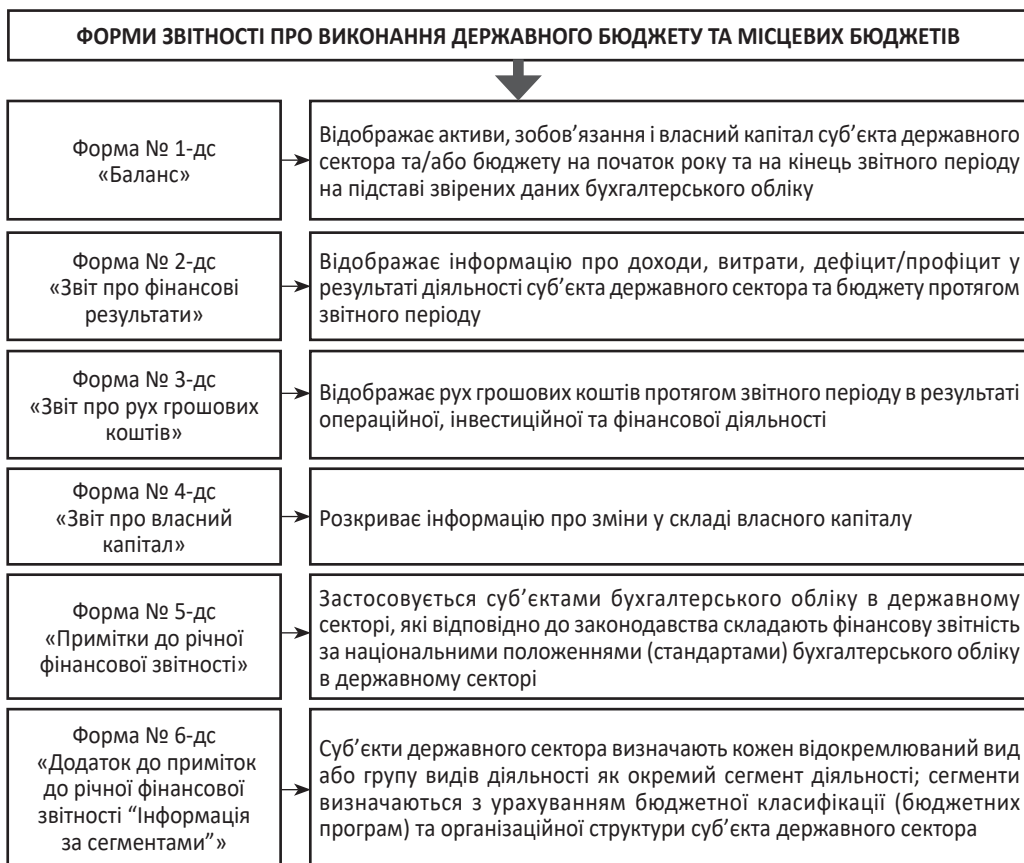


Рис. 5. **Форми фінансової звітності про виконання державного та місцевих бюджетів**

Побудовано авторами за: Про затвердження Порядку складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами загально-обов'язкового державного соціального і пенсійного страхування : наказ Міністерства фінансів України від 24.01.2012 № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0196-12#Text>.

та одержувачів бюджетних коштів перевіряються в частині відповідності аналогічним даним, відображеним у бухгалтерському обліку органів Державної казначейської служби України. Однак на практиці така звітність має формальний характер і не відбиває реального стану.

Так, визначити нецільовий характер витрачання бюджетних коштів є можливим:

– шляхом постійного моніторингу за допомогою системи Prozorro, що

є досить складним для органів державного управління з огляду на брак людських ресурсів;

– за результатами ревізій, проведених Державною аудиторською службою України (далі – Держаудитслужба).

За інформацією Держаудитслужби, протягом січня – грудня 2022 р. проведено 446 ревізій та 587 перевірок закупівель, під час яких перевірено 912 підприємств, установ і організацій. Загальна сума виявлених фінансових порушень, що при-

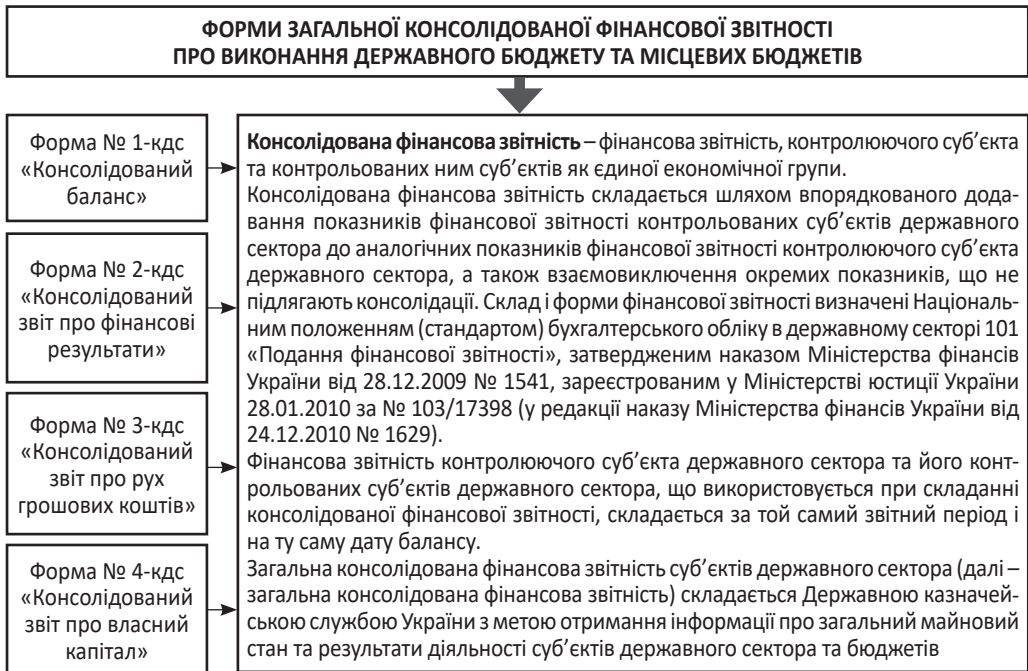


Рис. 6. **Форми консолідованої фінансово-бюджетної звітності**

Побудовано авторами за: Про організацію роботи зі складання Державною казначейською службою України бюджетної звітності про виконання місцевих бюджетів : наказ Міністерства фінансів України від 17.01.2018 № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0012201-18#Text>; Про внесення зміни до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 102 «Консолідована фінансова звітність» : наказ Міністерства фінансів України від 13.04.2023 № 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-23#Text>.

звели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів, становить понад 99,8 млрд грн (на 14,7 млрд грн більше, ніж за аналогічний період минулого року), з них коштів бюджетів усіх рівнів і бюджетних установ – майже 7,5 млрд грн (більш як 8,7 млрд грн) [14].

Для порівняння: у 2022 р. на освіту з державного бюджету було виділено 58,5 млрд грн, тобто нецільове використання бюджетних коштів (99,8 млрд грн) на 41,3 млрд грн більше, ніж фінансування системи освіти України.

Крім зазначеного, органами Держаудитслужби в січні – грудні 2022 р.

проведено понад 11,9 тис. моніторингів закупівель, за результатами яких вдалося запобігти порушенням, у т. ч. шляхом скасування торгів, на суму майже 7,9 млрд грн та розірванню договорів на суму понад 6,7 млрд грн.

Такі кричущі факти неефективного витрачання бюджетних коштів особливо небезпечні в умовах цивілізаційних викликів, з якими зіштовхнулася наша країна через широкомасштабну збройну агресію росії. Адже в умовах гострого бюджетного дефіциту вкрай необхідне забезпечення цільового, раціонального й ефективного витрачання обмежених бюджетних коштів.

Ми вже зазначали, що проблеми ефективності витрачання бюджетних коштів залишаються актуальними тривалий час. Аналітики неодноразово наголошували, що бюджет працює не для досягнення суспільно важливих результатів. Відсутні навіть формальні показники ефективності, за якими можна було б оцінити якість витрачання державних коштів. Аномалії у фінансуванні та розвиткові освіти й науки накопичувалися протягом десятиліть. Бюджетні програми не містять адекватно сформульованих цілей, пов'язаних зі станом розвитку людського капіталу, та не передбачають моніторинг показників їх досягнення. А за встановленими індикаторами неможливо з'ясувати, чи є державна програма ефективною, зрозуміти, на що саме витрачаються кошти платників податків і чи потрібно змінити обсяги таких витрат. Ці аномалії набули критичних масштабів та потребують негайної зміни державної політики [15]. На жаль, до сьогодні ситуація із забезпеченням прозорості й ефективності витрачання бюджетних коштів не покращилась, а місцями в умовах воєнного стану навіть погіршилася.

Один із напрямів вирішення окреслених проблемних питань забезпечення прозорості та ефективності бюджетного фінансування освіти – запровадження додаткового фінансового контролю з боку головних розпорядників бюджетних коштів, передусім Міністерства освіти і науки України, а також розроблення відповідних показників ефективності діяльності закладів освіти, що корелюватимуть з обсягами виділеного бюджетного фінансування.

Також особливої уваги потребують міжбюджетні трансферти (субвенції у сфері освіти). На сьогодні контроль МОН за цільовим і ефективним використанням коштів цільових субвенцій на місцевому рівні має низку недоліків, як-от: недостатня методологічна якість даних у відповідних звітах, відсутність внутрішніх автоматичних контролів цілісності даних, порушення часових термінів передання звітності респондентами, застосування застарілого підходу з використанням розсилки Excel-шаблонів для форм та їх збору на електронні скриньки вповноважених фахівців тощо. Недостатнє використання сучасних інструментів для складання звітності, що не сприяє дієвому контролю за розподілом та використанням цільового фінансування з державного бюджету розпорядниками бюджетних коштів, обмежує ефективність прийняття управлінських рішень, створює постійний системний ризик погіршення розвитку освіти на місцях. Необхідно запровадити фінансову звітність у розрізі кожного закладу освіти, що дасть змогу здійснювати відповідний аналіз ефективності витрачання бюджетних коштів. У свою чергу, процес збору, обробки й поширення такої фінансової звітності закладів освіти потребує відповідної автоматизації, яка дасть змогу швидко та ефективно опрацьовувати звітність і виявляти зони ризику. Доцільним, зокрема, вбачається створення інформаційно-аналітичної системи збору та аналізу фінансової звітності закладів освіти з метою забезпечення умов для ухвалення управлінських рішень на основі достовірних і доказових даних.

Список використаних джерел

1. Радіонов Ю. Д. Прозорість бюджетної системи – гарантія її ефективності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 14. С. 14–21. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/14_2013/5.pdf.
2. Бугай Т. В. Методичні підходи до оцінки ефективності бюджетного процесу в Україні. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4287>.
3. Сидор Г., Вербицька І., Савків У. Впровадження зарубіжного досвіду фінансування загальної середньої освіти. *Економічний дискурс*. 2021. № 1 (4). С. 97–103. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2020-4-10>.
4. Бенівська Л. Я. Проблеми бюджетного забезпечення освіти в контексті децентралізації управління. *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 121–129. URL: https://re.gov.ua/re201601/re201601_121_Benovskaya.pdf.
5. Каленюк І. С. Напрями трансформації механізмів фінансування освіти в сучасному світі. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 1 (29). С. 24–36. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2017.01.024>.
6. Коверник Н. В. Оптимальні шляхи фінансового забезпечення освіти в Україні. *Економічний вісник університету*. 2015. Вип. 27/1. С. 178–183. URL: <http://ephseir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/1637/30.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
7. Мізус І. П. Економічний підхід та пошук оптимальних шляхів фінансування системи освіти. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2013. № 2. С. 96–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprudps_2013_2_13.
8. Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Львів, 24–26 листоп. 2022 р. / упоряд. А. М. Штангре. Львів : Укр. акад. друкарства, 2022. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6661>.
9. Тимошенко М. В. Бюджетна політика України в умовах невизначеності та протидії геополітичним викликам. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. № 37. С. 148–154. URL: <https://nslubp.org.ua/index.php/journal/article/view/796>.
10. Сучасна наука та освіта: стан, проблеми, перспективи : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 20–21 берез. 2023 р. Полтава : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2023. DOI: <https://doi.org/10.12958/978-617-8016-78-4-2023>.
11. Тарасенко О. С. Проблеми розвитку вищої освіти України в умовах війни та бюджетного дефіциту. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 145. С. 62–66. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2579>.
12. Іваницька О. Гучна історія, яка лиш прикриває корупційне закулісся. Чому барабани стали зручними для всіх. *hromadske* : вебсайт. 2023. URL: <https://hromadske.ua/posts/guchna-istoriya-yaka-lish-prikrivaye-korupcijne-zakulissya-chomu-barabani-stali-zruchnimi-dlya-vsih>.
13. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
14. Результати діяльності Держаудитслужби, її міжрегіональних територіальних органів за січень – грудень 2022 року / Державна аудиторська служба України. 2023. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/2652>.
15. Репко М., Руда Ю. Освіта по-українськи: 129 мільярдів – марнотратство чи інвестиція? *Економічна правда*. 2017. 15 лют. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/02/15/620955/>.

Hanna Tereshchenko

Ph. D. (Economics), SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, tganna@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9458-2843>

Kyrylo Kryshchenko

Ph. D. (Economics), PHEI «Bukovinian University», Chernivtsi, Ukraine, cirillapps@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7145-6709>

FEATURES OF ENSURING TRANSPARENT AND EFFICIENT BUDGETARY FUNDING OF EDUCATION UNDER THE MARTIAL LAW

Abstract. *The article addresses current issues related to ensuring transparency and efficiency of budget financing in the education sector under martial law. The authors analyze approaches to ensuring monitoring and transparency in the use of budget funds, which is particularly important during times when Ukraine is facing challenging circumstances, and the issue of rational allocation of available financial resources becomes critical. The article provides an overview of the amount of budgetary funding for education in Ukraine, which has been reduced since the beginning of Russia's large-scale war against Ukraine. It is substantiated that one of the ways to address above-mentioned issues is to ensure transparency and effectiveness in budget financing of education by implementing additional financial control measures, primarily by the Ministry of Education and Science of Ukraine. Furthermore, the authors propose the development of relevant performance indicators for educational institutions with a corresponding correlation to the allocated budget financing. At present, the Ministry of Education and Science of Ukraine's control over the designated and efficient use of targeted subventions at the local level has a number of shortcomings: insufficient methodological quality of data in relevant reports, lack of internal automatic data integrity controls, violation of reporting deadlines by respondents, outdated approach of sending out Excel templates for forms and collecting them on the e-mails of authorized specialists, etc. Insufficient use of modern tools for reporting, and consequently, ineffective control over the allocation and use of targeted funding from the state budget by budget managers, limits the effectiveness of managerial decision-making, creates a constant systemic risk of deteriorating education development at the local level. It is necessary to introduce financial reporting for each educational institution, which will allow for an appropriate analysis of the effectiveness of budget spending. In turn, the process of collecting, processing and disseminating such financial statements of educational institutions requires appropriate automation. Automation of the process will enable the quick and efficient processing of reports and the identification of risk areas. In particular, it is advisable to create an information and analytical system for collecting and analyzing financial reports of educational institutions to provide conditions for making management decisions based on reliable and evidence-based data.*

Keywords: *budget financing of education, transparency of budget financing, efficiency of budget financing, financing of education under martial law.*

References

1. Radionov, Yu. D. (2013). Transparency of the budget system – a guarantee of its effectiveness. *Investments: practice and experience*, 14, 14-21. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/14_2013/5.pdf [in Ukrainian].

2. Buhay, T. V. (2015). Methodological approaches to assessing efficiency budget process in Ukraine. *Efektivna ekonomika*, 9. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4287> [in Ukrainian].
3. Sydor, H., Verbitska, I., & Savkiv, U. (2021). Introduction of foreign experience of financing general secondary education. *The Economic Discourse*, 1(4), 97-103. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2020-4-10> [in Ukrainian].
4. Benovska, L. Ya. (2016). The problems of budgetary maintenance of education in the context of decentralization of management. *Regional Economy*, 1, 121-129. Retrieved from https://re.gov.ua/re201601/re201601_121_BenovskaLY.pdf [in Ukrainian].
5. Kalenyuk, I. S. (2017). Directions of transformation mechanisms funding education in the modern world. *Demography and social economy*, 1(29), 24-36. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2017.01.024> [in Ukrainian].
6. Kovernuk, N. V. (2015). Optimal ways of financial provision of education in Ukraine. *Economic Bulletin of the University*, 27/1, 178-183. Retrieved from <http://ephseir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/1637/30.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
7. Mihus, I. P. (2013). Economic approach and finding optimal ways of education finance. *Collection of scientific papers of the National University of the State Tax Service of Ukraine*, 2, 96-103. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znnpudps_2013_2_13 [in Ukrainian].
8. Shtanhre, A. M. (Ed.). (2022). Formation of a Strategy for the Socio-Economic Development of Entrepreneurial Structures in Ukraine. *Proceedings of the 8th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. Lviv. Retrieved from <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6661> [in Ukrainian].
9. Tymoshenko, M. V. (2023). Budget policy of Ukraine in the context of uncertainty and countering geopolitical challenges. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 37, 148-154. Retrieved from <https://nzlulp.org.ua/index.php/journal/article/view/796> [in Ukrainian].
10. Luhansk Taras Shevchenko National University. (2023). Modern science and education: state, problems, prospects. *Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference*. Poltava. DOI: <https://doi.org/10.12958/978-617-8016-78-4-2023> [in Ukrainian].
11. Tarasenko, O. S. (2023). Problems of Higher Education Development in Ukraine in the Context of War and Budget Deficit. *Scientific Collection "InterConf"*, 145, 62-66. Retrieved from <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2579> [in Ukrainian].
12. Ivanytska, O. (2023). A loud story that only covers up the corruption behind the scenes. Why drums have become convenient for everyone. *Hromadske*. Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/guchna-istoriya-yaka-lish-prikrivaye-korupcijne-zakulissya-chomu-barabani-stali-zruchnimi-dlya-vsih> [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010). *Budget Code of Ukraine* (Act No. 2456-VI, July 8). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> [in Ukrainian].
14. State Audit Service of Ukraine. (2023). *Performance of the State Audit Service and its interregional territorial bodies in January - December 2022*. Retrieved from <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/2652> [in Ukrainian].
15. Repko, M., & Ruda, Yu. (2017, February 15). Education in Ukrainian: 129 billion – waste or investment? *The Economic Truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/02/15/620955/> [in Ukrainian].

Гапон В. В.

кандидат педагогічних наук, начальник відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, valvas.gapon@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7521-5450>

Барабаш О. А.

заступник начальника відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, o.barabash@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2545-0369>

Читаєва К. Г.

завідувач сектора фінансово-економічної звітності відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, k.chytaieva@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0688-8269>

ІНФОРМАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ ОСВІТНЬОЇ СУБВЕНЦІЇ НА ОПЛАТУ ПРАЦІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. Статтю присвячено розробленню інформаційних підходів до аналізу використання коштів освітньої субвенції на оплату праці педагогічних працівників у закладах освіти, що надають повну загальну середню освіту. Проаналізовано використання цих коштів упродовж 2017–2022 рр., при цьому особливу увагу приділено аналітичним показникам ефективності використання освітньої субвенції на всіх рівнях місцевих бюджетів (обласних, міських, селищних і сільських). Відзначено негативний вплив повномасштабної війни рф проти України. Виявлено особливості фінансування закладів, які надають повну загальну середню освіту, проаналізовано практику формування й використання коштів освітньої субвенції. Наведено результати аналітичного дослідження щодо використання залишків таких коштів протягом 2022 р. Проаналізовано інформаційне забезпечення процесу розподілу й використання коштів освітньої субвенції в нашій державі, окреслено тенденції, проблеми та обов'язкові заходи для забезпечення ефективного використання цих коштів закладами, що надають повну загальну середню освіту. З цієї метою виконано розрахунок і проаналізовано найважливіші аналітичні показники, які використовуються в сучасних дослідженнях вітчизняними й зарубіжними вченими, зокрема видатки за рахунок коштів освітньої субвенції, середню заробітну плату педагогічних працівників, середні витрати на одного учня, середні витрати на один клас, середню наповнюваність класів учнями, середню чисельність учнів на одного вчителя тощо.

Ключові слова: загальна середня освіта, освітня субвенція, залишки коштів за освітньою субвенцією, педагогічні працівники, здобувачі повної загальної середньої освіти, міжбюджетні трансферти, фінансування.

JEL classification: C52, H41, H52, I22, I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-3-56-72.

Децентралізація, що розпочалася в Україні у 2015 р., передбачає створення прозорої системи управління освітою, забезпечення гарантованого рів-

ня бюджетного фінансування освітніх послуг у всіх закладах освіти, котрі надають повну загальну середню освіту. Питанням фінансового забезпечення

© Гапон В. В., Барабаш О. А., Читаєва К. Г., 2023

та реформування освітньої галузі в процесі децентралізації влади в Україні присвячено праці низки вітчизняних учених і дослідників.

Зокрема, Л. Белова зазначає, що, оскільки процес децентралізації передбачає делегування прав в управлінні місцевим органам виконавчої влади, доцільно розширити їхні повноваження в управлінні закладами шкільної освіти, надавши їм більшої самостійності у вирішенні організаційних, управлінських, фінансових питань із метою повнішого врахування освітніх потреб цієї місцевості [1].

Науковці І. Лопушинський, О. Ковнір [2] досліджували процеси децентралізації в системі освіти, яка є одним із найбільших секторів публічних послуг, котрим користується населення, починаючи з рівня окремої громади. Автори зауважують, що децентралізація управлінських впливів дає змогу створити адекватну організаційну структуру управління в системі освіти та професійної підготовки, сприяє посиленню незалежності й відповідальності закладів освіти, удосконаленню механізмів саморегулювання, враховує особливості регіонів, інтереси територіальних громад під час вибору моделей управління, реформування змісту освіти, способів її організації та фінансового забезпечення.

О. П. Кириленко й А. П. Марчук висвітлюють сутність, значення бюджетної децентралізації, обґрунтовують її необхідність і доводять важливість модернізації системи фінансового забезпечення освіти в Україні, опрацьовують засади управління системою освіти в європейських країнах. Автори наголошують, що одним із основоположних принципів бюджетної децент-

ралізації є забезпечення спроможності місцевих бюджетів, котра базується на таких взаємопов'язаних складових, як повноваження, ресурси, координація та контроль. Поряд із оптимізацією малокомплектних шкіл децентралізація освіти передбачає розширення мережі опорних шкіл і підтримку вже створених, запровадження заходів з енергоефективності, підвезення учнів та вчителів до навчальних закладів із інших населених пунктів тощо. Науковцями визначено фінансовий ефект від оптимізації мережі освітніх закладів і запропоновано комплекс заходів для забезпечення ефективності децентралізації в освітній сфері [3].

Л. Беновська розглядала основні проблеми розвитку освітньої мережі територіальних громад Львівської області, що пов'язані з невідповідністю розвитку освітньої мережі демографічній ситуації в області, а також неефективною системою управління освітніми закладами. На думку дослідниці, неоптимізована освітня мережа є тягарем для розвитку територіальної громади, адже остання вимушена витратити власні кошти на фінансування освітніх потреб, що, у свою чергу, обмежує фінансування інших видів діяльності, зокрема інфраструктурних видатків, видатків розвитку, які є важливими для життя громади. Л. Беновською визначено й проаналізовано основні інструменти оптимізації освітньої мережі територіальних громад в умовах реформи децентралізації, до яких вона відносить зміну принципів фінансування та перехід до «фінансування на одного учня», формування освітніх округів і опорних закладів із метою ефективного використання коштів освітньої субвенції [4; 5].

Міжнародний експерт Я. Герчинський, проводячи наукові дослідження та впровадження шведсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні», вважає, що для підвищення ефективності використання державних коштів і надання якісних освітніх послуг у сфері загальної середньої освіти (ЗСО), необхідно провести оптимізацію мережі закладів ЗСО в Україні [6]. Також дослідником запропоновано зміни до формульного розподілу освітньої субвенції, визначено основні критерії й фінансово-економічні важелі підвищення ефективності управління загальною середньою освітою на всіх його рівнях. Для оцінки витрат державного бюджету на підвищення посадових окладів учителів автор пропонує розглядати повну заробітну плату педагогів, а не лише посадовий оклад, оскільки існує низка надбавок і доплат до посадового окладу, деякі з яких не є обов'язковими [7].

Проблематиці ефективності використання коштів освітньої субвенції приділяли увагу й науковці Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики». Зокрема, С. Лондар, В. Гапон, А. Литвинчук, Г. Терещенко, Л. Лондар [8] вивчали проблеми трансформації системи ЗСО в Україні в умовах реформи децентралізації, яка покликана забезпечити розширення участі територіальних громад в управлінні, підвищити їх відповідальність перед місцевим населенням за свою роботу. Дослідники наголошують, що важливою передумовою спільного успіху реформи децентралізації та освітніх перетворень є вдосконалення механізму фінансування шкільної освіти. Ними проаналізовано європейський досвід

децентралізації, котрий дає змогу виявити низку важливих закономірностей, у т. ч. щодо трансформації системи місцевого фінансового забезпечення. Науковцями запропоновано методи моделювання для оцінки взаємозв'язку таких показників, як чисельність учнів у школі, наповнюваність класів із середніми витратами на навчання одного учня за рахунок коштів освітньої субвенції з метою виявлення можливостей збільшення ефективності використання бюджетних видатків на освіту.

У науковій праці [9] досліджується ефективність бюджетного фінансування залежно від величини шкіл, наповнюваності класів, навантаження педагогічних працівників, що є актуальним для системи освіти України. Автори зазначають, що на основі результатів таких досліджень можуть прийматися обґрунтованіші управлінські рішення щодо формування оптимальної мережі освітніх закладів для певної країни. На основі аналізу, виконаного на прикладі діяльності шкільної мережі об'єднаних територіальних громад Запорізької області, підтверджується гіпотеза, що ефективність використання коштів освітньої субвенції є нижчою для малих шкіл. Зазвичай освіта в таких школах менш якісна, що проявляється при проходженні випускниками зовнішнього незалежного оцінювання. Науковцями запропоновано більш повне й різнобічне дослідження цієї проблеми з використанням багатофакторного моделювання, де результуючою величиною може бути питоме фінансування, а факторними величинами, крім успішності участі учнів у ЗНО, додаткові соціальні та економічні фактори, а саме: можли-

вість соціально-економічного розвитку населеного пункту за рахунок місцевих ресурсів, інфраструктура, близькість ринків, енергетичні чинники тощо. Такі фактори, стверджують автори, можна оцінити за допомогою експертних методів.

Нами вивчався досвід європейських країн у сфері фінансування загальної середньої освіти та можливість його застосування в процесі трансформації шкільної освіти й при розробленні механізмів удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення в умовах адміністративно-територіальної децентралізації в Україні [10].

Науковцями відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики» проводилось оцінювання ефективності використання коштів освітньої субвенції територіальними громадами (міськими, селищними, сільськими) загалом в Україні та у Львівській області зокрема на основі розрахованих індикаторів, що характеризують рівень середньої оплати праці педагогічних працівників за кошти освітньої субвенції і власні кошти територіальних громад; частку використаного на заробітну плату педагогічних працівників закладів ЗСО річного обсягу коштів освітньої субвенції, отриманого територіальними громадами, з урахуванням сформованого залишку на початок року; середню надбавку за престижність праці; щорічні середні витрати із коштів освітньої субвенції в розрахунку на одного учня й на один клас; середню наповнюваність класів учнями; середню чисельність учнів на одну ставку вчителя [11]. Дослідниками обґрунтовано залежність ефективності діяльності закладів загальної середньої освіти

від якості сучасного освітнього середовища, котре характеризується системою кількісних і якісних показників, професійної компетентності вчителів, організаційно-управлінської компетентності керівного складу закладу, фінансових та матеріально-технічних ресурсів, необхідних для організації освітнього процесу.

Високо оцінюючи внесок вітчизняних і зарубіжних дослідників у розв'язання питань фінансування закладів освіти за кошти освітньої субвенції, необхідно звернути увагу на об'єктивну потребу в подальшому поглибленні теоретичних досліджень і практичних рішень у сфері фінансового забезпечення ЗСО з урахуванням різних джерел надходжень на рівні як держави, так і окремих територіальних громад.

Метою цієї статті є розроблення інформаційних підходів до аналізу й контролю за використанням коштів освітньої субвенції на оплату праці педагогічних працівників, що є надзвичайно важливим і актуальним питанням в умовах воєнного стану в Україні.

Відповідно до окресленої мети ставилися такі науково-практичні завдання:

- виконати аналіз використання коштів освітньої субвенції за період 2017–2022 рр.;
- проаналізувати систему фінансових показників, визначити індикатори для оцінки використання коштів освітньої субвенції;
- виявити ризики в системі фінансування освітньої субвенції, пов'язані зі збройною агресією рф в Україні;
- проаналізувати розподіл освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам в умовах воєнного стану;

- систематизувати проблеми розподілу та використання коштів освітньої субвенції в громадах (окупованих, прифронтових, деокупованих територій і тих, на яких ведуться активні бойові дії);

- оцінити ризики масштабного переміщення учасників освітнього процесу (учнів, педагогічних працівників).

У ході прикладних досліджень використовувалися законодавчі й нормативні акти України, статистична інформація відомчої звітності Міністерства освіти і науки України (МОН), фінансово-економічна інформація Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, оперативні дані, надані департаментами/управліннями освіти й науки обласних та Київської міської державних (військових) адміністрацій, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених.

Військова агресія російської федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., створила виклики також у сфері фінансування закладів освіти як із державного, так і з місцевих бюджетів. Переміщення учасників освітнього процесу в межах України та за кордон призвело до значних втрат контингенту здобувачів освіти й викладацького складу. Було втрачено український освітній контроль на територіях, що потрапили під тимчасову окупацію або перебували в зоні активних військових дій.

Нами проаналізовано загалом по Україні та в регіональному розрізі основні показники використання коштів освітньої субвенції на оплату праці педагогічних працівників за 2017–2022 рр., до яких віднесено такі: «розподілені кошти», «надійшло коштів», «касові видатки», «фактичні витрати», «залишки коштів на початок року»,

«залишки коштів на кінець року», «чисельність учнів», «чисельність педагогічних працівників», «кількість ставок педагогічних працівників», «кількість класів». Також запропоновано до розрахункових аналітичних показників віднести такі, як «середня річна вартість навчання одного учня», «середня наповнюваність класів учнями», «середнє навантаження на одну ставку вчителя» тощо.

Проведене аналітичне дослідження та розрахунки щодо використання коштів освітньої субвенції на оплату праці, кількості ставок педагогічних працівників і чисельності учнів загалом по Україні за 2017–2022 рр. показали, що обсяги касових видатків освітньої субвенції у 2022 р. зросли порівняно з 2017 р майже вдвічі, контингент учнів збільшився на 4,8 %, а фактична кількість ставок зменшилася на 1,5 % (рис. 1).

За досліджуваний період найвищі темпи зростання касових видатків порівняно з попереднім роком спостерігались у 2021 і 2018 рр. (23 та 21,5 % відповідно). У 2020 і 2019 рр. вони становили відповідно 17,3 та 14,4 %. Щодо чисельності учнів, які здобували повну загальну середню освіту, то впродовж 2018–2020 рр. відбувалося її зростання на 3,45, 3,38 і 3,47 % відповідно, а у 2021 та 2022 рр. – її зменшення на 0,6 і 4,7 % відповідно. Збільшення кількості ставок педагогічних працівників зафіксовано у 2018, 2019, 2021 рр., на 1,9, 2,2 та 2,3 % відповідно, а зменшення – у 2020 і 2022 рр., на 2,7 та 5,6 % відповідно.

Аналіз використаних коштів освітньої субвенції (табл. 1) показав, що із державного бюджету місцевим бюджетам за шість досліджуваних років було перераховано загалом

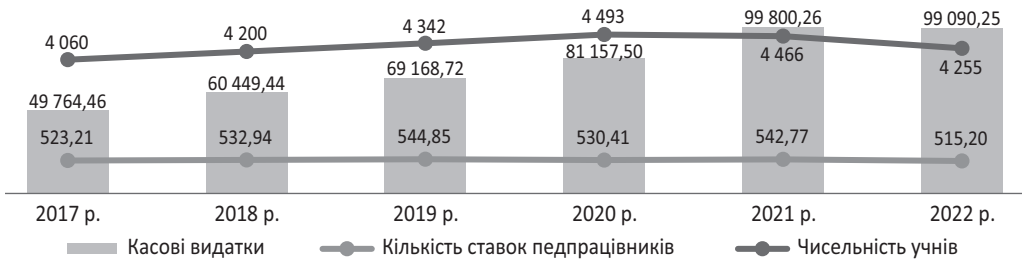


Рис. 1. Динаміка обсягів касових видатків освітньої субвенції, кількості ставок педагогічних працівників і чисельності учнів, які здобували повну загальну середню освіту, у 2017–2022 рр., млн грн, тис. од., тис. осіб

Побудовано авторами за даними Державної казначейської служби України, департаментів/управлінь освіти і науки обласних і Київської міської державних (військових) адміністрацій.

Таблиця 1

Використання коштів освітньої субвенції (касові видатки) на оплату праці педагогічних працівників упродовж 2017–2022 рр., млн грн

Регіон	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Вінницька обл.	2 200,09	2 773,50	3 019,09	3 466,81	4 328,21	4 397,87
Волинська обл.	1 862,13	2 282,24	2 557,41	3 070,09	3 723,64	3 823,31
Дніпропетровська обл.	3 484,79	4 281,78	5 080,13	5 891,41	7 426,61	7 379,92
Донецька обл.	1 880,72	2 220,43	2 506,88	2 987,47	3 702,60	3 123,88
Житомирська обл.	1 927,08	2 254,54	2 535,20	2 946,75	3 631,88	3 630,36
Закарпатська обл.	2 134,11	2 783,63	3 168,16	3 871,26	4 297,92	4 445,64
Запорізька обл.	2 121,72	2 552,42	2 907,37	3 374,35	4 235,12	3 930,59
Івано-Франківська обл.	2 270,55	2 793,58	3 127,99	3 568,45	4 287,05	4 381,88
Київська обл.	2 237,63	2 925,02	3 445,77	4 262,44	5 130,59	5 382,90
Кіровоградська обл.	1 337,70	1 575,62	1 801,08	2 094,11	2 593,44	2 653,06
Луганська обл.	719,06	936,99	1 083,10	1 255,71	1 525,63	975,38
Львівська обл.	3 662,41	4 309,85	4 865,36	5 643,37	6 888,80	6 936,67
Миколаївська обл.	1 410,55	1 788,12	2 063,97	2 424,52	3 009,08	2 976,42
Одеська обл.	2 851,29	3 561,65	4 267,94	5 002,09	6 272,18	6 482,09
Полтавська обл.	1 711,97	2 137,68	2 436,72	2 832,66	3 509,63	3 514,61
Рівненська обл.	2 114,20	2 659,57	3 029,24	3 587,34	4 221,45	4 320,07
Сумська обл.	1 228,13	1 503,09	1 671,45	1 920,71	2 403,17	2 407,33
Тернопільська обл.	1 684,41	1 966,30	2 079,07	2 392,75	2 993,35	2 953,98
Харківська обл.	2 376,29	3 226,73	3 780,29	4 410,10	5 632,91	5 355,73
Херсонська обл.	1 356,24	1 740,80	2 014,55	2 350,50	2 872,21	2 495,03
Хмельницька обл.	1 889,53	2 199,61	2 420,56	2 782,26	3 480,98	3 474,20
Черкаська обл.	1 592,93	1 921,15	2 097,63	2 480,34	3 032,73	3 051,75
Чернівецька обл.	1 255,74	1 618,88	1 947,90	2 294,74	2 761,01	2 764,25
Чернігівська обл.	1 312,98	1 583,50	1 778,00	2 015,41	2 466,79	2 575,17
м. Київ	3 142,21	2 852,76	3 483,85	4 231,89	5 373,28	5 658,17
Україна	49 764,46	60 449,44	69 168,71	81 157,53	99 800,26	99 090,26

Складено авторами за даними Державної казначейської служби України.

459,4 млрд грн, зокрема за регіонами найбільші сумарні видатки були в Дніпропетровській області – 33,5 млрд грн (7,3 % сумарних видатків загалом по Україні) із середнім контингентом учнів 357,3 тис. осіб

(8,3 % загальної чисельності учнів); у Львівській – 32,3 млрд грн (7,03 %) і 298,3 тис. осіб (6,93 %); в Одеській – 28,4 млрд грн (6,19 %) та 280,3 тис. осіб (6,51 %); у Харківській – 24,8 млрд грн (5,39 %) і 259 тис.

осіб (6,02 %); у місті Києві – 24,7 млрд грн (5,39 %) та 320,8 тис. осіб (7,46 %); у Київській області – 23,4 млрд грн (5,09 %) і 233 тис. осіб (5,42 %). Найменші сумарні видатки й середній контингент учнів зафіксовано в Луганській області – 6,5 млрд грн (1,41 %) та 53,6 тис. осіб (1,24 %); у Чернігівській – 11,7 млрд грн (2,55 %) і 99,7 тис. осіб (2,32 %); у Сумській – 11,1 млрд грн (2,42 %) та 103,5 тис. осіб (2,41 %); у Кіровоградській – 12,1 млрд грн (2,63 %) і 101,6 тис. осіб (2,36 %); у Херсонській області – 12,8 млрд грн (2,79 %) та 109,4 тис. осіб (2,54 %).

Для оцінки ризиків масштабного переміщення учасників освітнього процесу нами проведено аналіз чисельності учнів і кількості ставок педагогічних працівників. У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України чисельність учнів, які здобували повну загальну

середню освіту, загалом по Україні у 2022 р. зменшилася на 211 тис. осіб (4,72 %) порівняно з 2021 р.

До регіонів із найбільшим відтоком контингенту учнів віднесено Луганську – на 29,56 тис. осіб (50,64 %), Херсонську – на 50,88 тис. осіб (42,6 %), Донецьку – на 65,73 тис. осіб (37,08 %), Харківську – на 30,13 тис. осіб (10,98 %) і Запорізьку – на 15,67 тис. осіб (8,62 %) області. Незначне зростання чисельності учнів відбулося в Хмельницькій – на 2,06 тис. осіб (1,41 %), Львівській – на 4,26 тис. осіб (1,39 %), Полтавській – на 1,99 тис. осіб (1,35 %), Черкаській – на 1,1 тис. осіб (0,89 %), Вінницькій – на 1,53 тис. осіб (0,86 %), Чернівецькій – на 0,53 тис. осіб (0,47 %), Київській – на 0,96 тис. осіб (0,39 %) областях і м. Києві – на 1,33 тис. осіб (0,38 %) (рис. 2).

Фактична кількість ставок педагогічних працівників, які надають

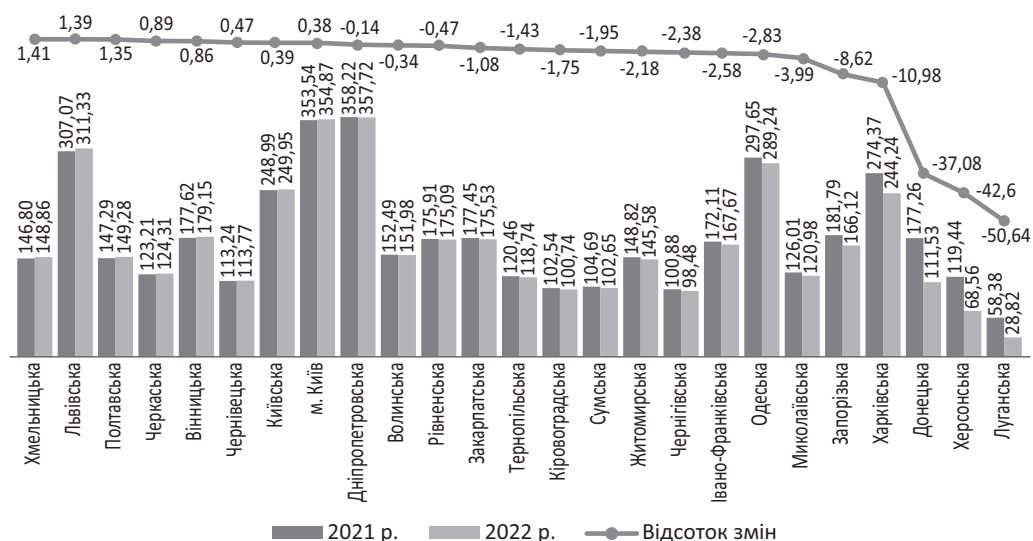


Рис. 2. Динаміка чисельності учнів, які здобували повну загальну середню освіту, у 2022 р. порівняно з 2021 р., тис. осіб, %

Побудовано авторами за даними департаментів/управлінь освіти і науки обласних і Київської міської державних (військових) адміністрацій.

послуги у сфері ЗСО, у 2022 р. загальною по Україні зменшилася на 22,57 тис. од. (5,08 %) порівняно з 2021 р. До регіонів, де цей показник істотно знизився, віднесено Луганську – на 2,65 тис. осіб (31,89 %), Донецьку – на 5,88 тис. осіб (27,81 %), Харківську – на 2,94 тис. осіб (9,92 %), Запорізьку – на 2,12 тис. осіб (9,21 %), Херсонську – на 1,24 тис. осіб (8,28 %), Дніпропетровську – на 2,61 тис. осіб (6,49 %), Миколаївську – на 0,96 тис. осіб (5,96 %) області. Збільшення кількості ставок відбулося у Львівській – на 0,71 тис. осіб (1,95 %) і Чернівецькій – на 0,06 тис. осіб (0,43 %) областях (рис. 3).

Особливість аналізу використання коштів освітньої субвенції у 2022 р. полягала в тому, що фонд оплати праці педагогічних працівників формувався з урахуванням і без урахування ставок мобілізованих осіб, призваних на військову службу до Збройних Сил

України, Національної гвардії України, проходження служби у складі добровільних формувань сил територіальної оборони. Також не враховувалися ставки педагогічних працівників військових (військово-морських, військово-спортивних) ліцеїв, ліцеїв із посиленою військово-фізичною підготовкою.

Проведений нами аналіз кількості ставок педагогічних працівників в умовах воєнного стану показав, що загальною по Україні з квітня до грудня 2022 р. цей показник знизився на 18,39 тис. од., або на 3,52 %. Наведена на рис. 4 динаміка кількості ставок має стрибкоподібний характер, що свідчить про процеси зміни кадрового складу педагогів (переміщення, звільнення, зарахування, виїзд за кордон тощо). У розрізі типів закладів освіти аналіз проводився за період із травня до грудня 2022 р. За його результатами, у закладах ЗСО ставок педагогічних працівників по-

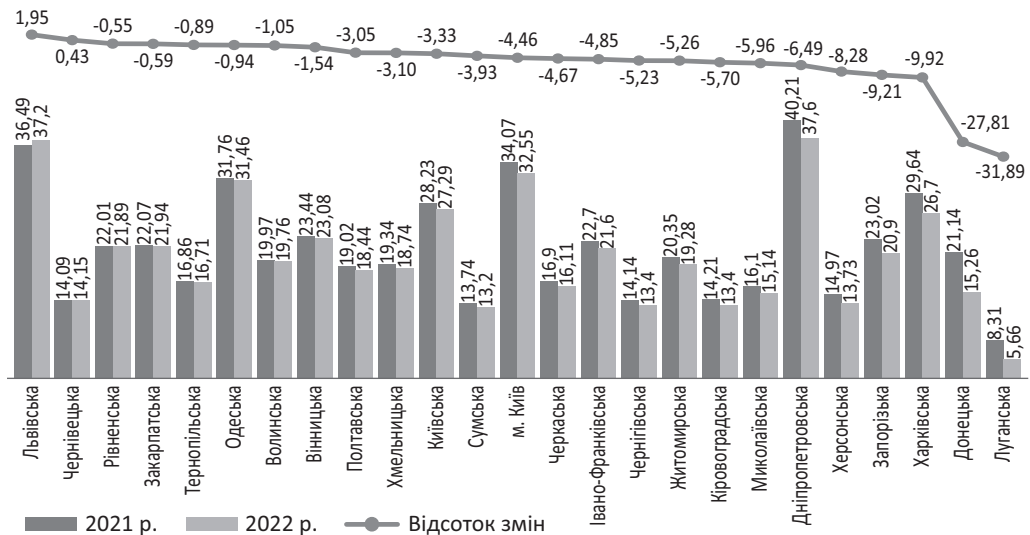


Рис. 3. Динаміка кількості ставок педагогічних працівників, які надавали освітні послуги у сфері загальної середньої освіти, у 2022 р. порівняно з 2021 р., тис. од., %
Побудовано авторами за даними департаментів/управлінь освіти і науки обласних і Київської міської державних (військових) адміністрацій.

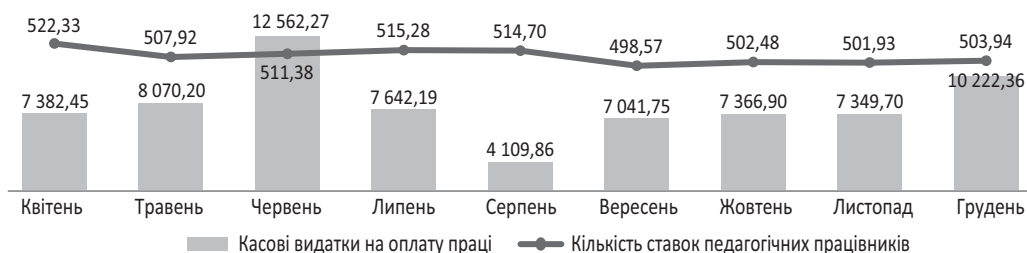


Рис. 4. Динаміка обсягів касових видатків на оплату праці та кількості ставок педагогічних працівників, які надавали освітні послуги у сфері загальної середньої освіти, у 2022 р., млн грн, тис. од.

Побудовано авторами за даними Державної казначейської служби України та департаментів/управлінь освіти і науки обласних і Київської міської державних (військових) адміністрацій.

меншало на 3 469 од. (0,73 %); у спеціальних закладах ЗСО – на 465,5 од. (3,78 %); у спеціалізованих закладах ЗСО – на 396,5 од. (7,14 %); у дитячих будинках – на 22,5 од. (10,32 %); у навчально-реабілітаційних центрах (НРЦ) – на 67,8 од. (1,23 %); в інклюзивно-ресурсних центрах (ІРЦ) – на 247,2 од. (5,91 %); у закладах фахової передвищої освіти (ФПВО) – на 66,8 од. (23,29 %). Водночас у закладах професійної (професійно-технічної) освіти (П(ПТ)О) кількість ставок педагогічних працівників зросла на 759,1 од. (10,19 %).

З метою систематизації проблеми розподілу й використання коштів освітньої субвенції в умовах воєнного стану розглянемо динаміку обсягів освітньої субвенції та кількості ставок педагогічних працівників у регіонах, де велися активні бойові дії, низка територіальних громад перебувала в окупації, була деокупована або розташована в прифронтових зонах. За опрацьованими даними департаментів/управлінь освіти і науки обласних та Київської міської державних (військових) адміністрацій, упродовж травня – грудня 2022 р. у Донецькій області кіль-

кість ставок педагогічних працівників скоротилася на 2 035,12 од. (13,28 %), найменші обсяги освітньої субвенції припадали на вересень (175,48 млн грн), а найбільші – на червень (317,48 млн грн).

У Запорізькій області кількість ставок скоротилася на 2 500,25 од. (11,24 %), при цьому найменші обсяги освітньої субвенції припадали на серпень (172,39 млн грн), а найбільші – на червень (432,61 млн грн).

У Луганській області спостерігалось скорочення кількості ставок на 4 363,54 од. (53,15 %), найменше фінансування за рахунок коштів освітньої субвенції було в липні (46,06 млн грн), а найбільше – у травні (100,04 млн грн) і грудні (131,54 млн грн).

У Херсонській області кількість ставок скоротилася на 843,15 од. (5,8 %), найменші обсяги освітньої субвенції спостерігались у вересні (69 млн грн), а найбільші – у грудні (334,76 млн грн), що пов'язано з військовими діями на значній території регіону, окупацією й деокупацією низки громад.

У Харківській області зафіксовано зростання кількості ставок

на 3 287,02 од. (14,47 %), найменші видатки освітньої субвенції були в серпні (242,84 млн грн), а найбільші – у червні (563,29 млн грн) і грудні (581,14 млн грн).

У наших попередніх дослідженнях для визначення ефективності витрачання коштів освітньої субвенції на оплату праці педагогічних працівників використовувалися залишки коштів за освітньою субвенцією. В умовах воєнного стану в Україні всі залишки коштів освітньої субвенції, які утворилися на рахунках місцевих бюджетів на кінець 2022 р., було спрямовано до спеціального фонду МОН в обсязі 3,219 млрд грн.

За оперативними даними обласних державних (військових) адміністрацій, до основних причин накопичення залишків коштів освітньої субвенції протягом 2022 р. варто віднести: зменшення розмірів надбавки за престижність праці до 5 %; скасування доплат необов'язкового характеру; запровадження простою з оплатою праці в розмірі 2/3 посадового окладу; перенесення термінів виплати заробітної плати педагогічним працівникам (згідно з колективними угодами, термін виплати – з 01 до 10 числа наступного місяця); надання окремим педагогічним працівникам, за їхнім бажанням, відпустки без збереження заробітної плати. Крім того, до таких причин можна віднести: економію коштів для придбання шкільних автобусів; облаштування бомбосховищ; оновлення матеріально-технічної бази; спрямування коштів на заходи з територіальної оборони; евакуацію цивільного населення з місцевості, де ведуться бойові дії, та небезпечних територій у безпечніші місця, облаш-

тування місць розміщення громадян, які у зв'язку з бойовими діями залишили місце проживання.

Залишки освітньої субвенції на кінець 2022 р., зараховані до спеціального фонду МОН, згідно зі ст. 32 Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» [12; 13] буде розподілено на різні потреби, зокрема на:

- розподіл коштів між місцевими бюджетами з урахуванням цільового призначення освітньої субвенції;
- реалізацію заходів із забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти «Нова українська школа»;
- видання, придбання, доставку підручників, посібників і навчально-методичної літератури для здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних працівників;
- інші заходи у сфері освіти (з відкриттям у разі потреби нових бюджетних програм, включаючи трансферти місцевим бюджетам).

Отже, передусім кошти спрямовуватимуться на оплату праці педагогічних працівників і погашення кредиторської заборгованості, що утворилась у 2022 р. Також за рахунок залишків освітньої субвенції фінансуватимуться територіальні громади, які будуть звільнені від російських окупантів та відновлять освітній процес.

За даними департаментів/управлінь освіти і науки обласних та Київської міської державних (військових) адміністрацій, нами проведено оцінку рівня середньої місячної заробітної плати педагогічних працівників (із нарахуваннями) за 2022 р. У середньому по Україні така заробітна плата становила 15 409 грн. Для закладів освіти, що фінансуються че-

рез обласний бюджет, вона дорівнювала 16 491 грн, через бюджет міських ТГ – 15 198 грн, селищних ТГ – 15 499 грн, сільських ТГ – 16 075 грн, м. Києва – 14 376 грн. Наведені дані свідчать, що в закладах освіти міських ТГ і м. Києва розмір середньої заробітної плати, забезпеченої коштами освітньої субвенції, був дещо нижчим від середнього показника по Україні, а саме на 1,4 та 6,7 % відповідно. Проте зазвичай саме міські громади й місто Київ мають найбільші власні можливості щодо додаткової доплати педагогічним працівникам із коштів місцевих бюджетів.

У межах прикладного дослідження також виконано аналіз середньої заробітної плати з нарахуваннями для педагогічних працівників у розрізі типів освітніх закладів. Зокрема, у закладах ЗСО вона становила 15 327 грн; у спеціальних закладах ЗСО, учні яких потребують корекції фізичного й розумового розвитку, – 16 434 грн; у спеціалізованих закладах – 16 037 грн; у закладах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячих будинках – 15 408 грн; у НРЦ для дітей з особливими освітніми потребами – 16 151 грн; у закладах П(ПТ)О для педагогічних працівників, що забезпечують надання повної загальної середньої освіти, – 16 312 грн; у закладах ФПВО – 18 887 грн; в ІРЦ – 18 152 грн.

Регіональний аналіз середньої заробітної плати (з нарахуваннями) педагогічних працівників за рахунок коштів освітньої субвенції дав змогу виявити три області (Закарпатська, Полтавська, Рівненська), які за всіма типами закладів освіти забезпечили її в розмірі, що перевищує середнє значення по Україні. Ниж-

чий від середнього рівень оплати за всіма типами закладів спостерігався в м. Києві й Херсонській області. За одним типом закладів цей рівень не забезпечили Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Чернігівська області; за двома – Волинська, Донецька, Київська, Миколаївська, Черкаська, Харківська, Хмельницька області; за трьома – Дніпропетровська, Запорізька, Сумська, Тернопільська області; за чотирма – Луганська та Одеська області; за шістьма типами закладів – Чернівецька область.

Регіонами з найвищими показниками середньої заробітної плати, що фінансується за рахунок освітньої субвенції, є: Одеська (16 554 грн), Закарпатська (16 533 грн), Івано-Франківська (16 528 грн), Рівненська (16 329 грн), Чернівецька (16 193 грн), Київська (16 151 грн), Чернігівська (16 117 грн) області. Зауважимо, що три з них мають у своєму складі адміністративно-територіальні одиниці зі статусом гірського населеного пункту. Нижчі за середнє значення по Україні (15 409 грн) розміри середньої зарплати, фінансованої з коштів освітньої субвенції, спостерігалися в Херсонській (11 057 грн), Луганській (14 076 грн) областях, м. Києві (14 376 грн), а також у Харківській (14 388 грн), Тернопільській (14 526 грн), Запорізькій (14 593 грн) областях (рис. 5). Розкид відхилень максимальних і мінімальних розмірів заробітної плати від середнього значення по Україні становив 7,4 та 28,2 % відповідно.

Одним із показників ефективності використання бюджетних коштів закладами освіти є оцінювання вартості навчання одного учня за рахунок

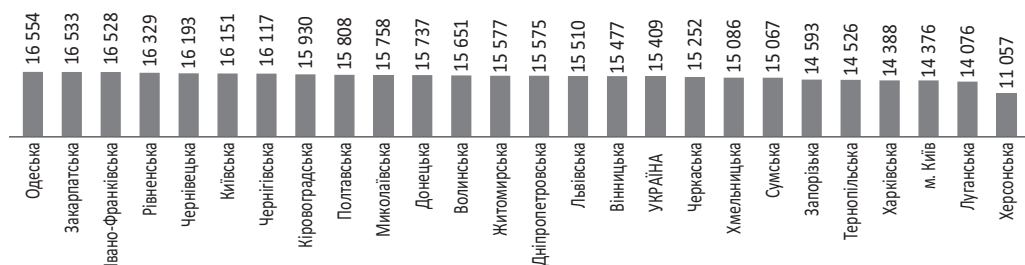


Рис. 5. Середня заробітна плата (з нарахуваннями) педагогічних працівників за кошти освітньої субвенції у 2022 р. у розрізі регіонів, грн

Побудовано авторами на підставі виконаних розрахунків.

коштів освітньої субвенції, що надається з державного бюджету у вигляді трансферту місцевим бюджетам. До пов'язаних із цим оцінюванням аналітичних показників потрібно віднести середні витрати на одного учня, середню наповнюваність класів і середню чисельність учнів на одну ставку вчителя.

У табл. 2 наведено розраховані нами середні витрати на одного учня за рахунок коштів освітньої субвенції в розрізі регіонів, які засвідчують, що впродовж досліджуваного періоду найменші значення цього показника спостерігалися в м. Києві, Дніпропетровській, Донецькій (до 2022 р.), Київській, Одеській та Харківській областях.

Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання розподілу обсягу освітньої субвенції на 2023 рік» від 30.12.2022 № 1472 кошти освітньої субвенції розподілено між громадами на 2023 р., а також внесено істотні зміни до формули розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами, зокрема вводиться застосування коефіцієнта 0,9 до розрахованих обсягів освітньої субвенції; запроваджується розмір освітньої субвенції для оплати простою педагогічним працівникам; об-

сяг субвенції визначатиметься без урахування додаткових годин навчального плану на окремі предмети, факультативні курси, індивідуальні заняття; розрахунок освітньої субвенції від розрахункової наповнюваності класів (РНК), визначеної на 2022 бюджетний рік (фактично РНК за I семестр 2021 р.) [13].

Освітню субвенцію на оплату праці педагогічних працівників у 2023 р. в обсязі 87,515 млрд грн розподілено для закладів ЗСО – 83,392 млрд грн (95,29 % загального обсягу освітньої субвенції), для закладів П(П)ТО – 1,903 млрд грн (2,18 %), для закладів ФПВО – 726,6 млн грн (0,83 %), для ІРЦ – 1,175 млрд грн (1,34 %); резерв освітньої субвенції становить 318,451 млн грн (0,36 %).

Виконаний нами ґрунтовний аналіз розподілу й використання коштів освітньої субвенції протягом 2017–2022 рр. дав змогу окреслити основні пропозиції щодо вдосконалення механізму контролю з боку МОН за ефективністю їх використання, а саме:

1. Методологічні засади щодо системного аналізу й контролю за розподілом і використанням коштів освітньої субвенції на оплату праці педагогічних працівників із державного бюджету місцевим бюджетам

Таблиця 2

**Динаміка середніх витрат на одного учня за рахунок коштів
освітньої субвенції впродовж 2017–2022 рр., грн**

Регіон	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Вінницька обл.	13 230,0	15 682,5	17 078,2	19 191,1	24 368,2	24 548,1
Волинська обл.	13 234,5	15 995,2	17 204,8	20 673,6	24 419,3	25 157,3
Дніпропетровська обл.	10 277,7	12 378,8	13 835,5	15 673,2	20 732,1	20 630,5
Донецька обл.	11 378,8	12 740,5	13 779,4	16 483,2	20 887,5	28 009,5
Житомирська обл.	14 488,4	15 607,8	17 677,5	19 777,6	24 404,7	24 937,0
Закарпатська обл.	12 949,4	16 816,3	18 378,5	21 943,4	24 220,2	25 326,4
Запорізька обл.	12 061,1	14 248,6	16 622,1	17 425,5	23 296,4	23 661,2
Івано-Франківська обл.	14 356,0	17 174,2	18 555,9	20 891,0	24 908,5	26 133,8
Київська обл.	10 948,6	13 648,7	15 005,7	16 994,7	20 605,7	21 535,6
Кіровоградська обл.	13 661,5	16 043,2	17 428,2	19 646,3	25 292,5	26 334,7
Луганська обл.	12 811,8	15 783,6	18 317,6	21 071,0	26 131,5	33 845,0
Львівська обл.	13 001,4	14 892,8	16 585,9	18 387,1	22 434,3	22 280,6
Миколаївська обл.	11 848,7	14 465,8	16 734,6	18 684,9	23 879,7	24 602,8
Одеська обл.	11 053,2	13 144,3	15 608,9	17 097,1	21 072,3	22 411,1
Полтавська обл.	12 654,8	15 391,4	16 804,3	19 177,3	23 828,8	23 544,1
Рівненська обл.	13 176,7	15 892,9	17 691,7	20 305,7	23 997,8	24 673,4
Сумська обл.	12 372,0	15 742,2	14 974,9	17 915,7	22 955,1	23 452,5
Тернопільська обл.	14 548,9	16 415,1	17 191,1	19 832,5	24 850,4	24 878,7
Харківська обл.	9 794,7	12 801,7	14 204,3	16 073,5	20 530,3	21 928,3
Херсонська обл.	12 045,5	14 919,9	17 414,8	19 066,0	24 047,7	36 390,3
Хмельницька обл.	13 648,9	15 548,8	16 657,9	18 714,8	23 713,2	23 338,3
Черкаська обл.	13 315,4	15 850,3	17 169,4	19 688,5	24 613,7	24 548,9
Чернівецька обл.	12 339,6	15 153,6	17 049,7	20 461,5	24 382,0	24 295,9
Чернігівська обл.	13 561,7	15 923,4	17 615,8	19 806,7	24 452,2	26 148,4
м. Київ	11 347,1	9 706,6	11 128,2	12 723,6	15 198,7	15 944,4
Україна	12 257,6	14 391,3	15 928,8	18 061,4	22 345,6	23 286,9

Примітка:

■ – значення перевищує середнє по Україні більш ніж на 10 %;

□ – значення дорівнює середньому по Україні або перевищує його менш ніж на 10 %;

□ – значення менше від середнього по Україні.

Складено авторами на підставі виконаних розрахунків.

мають розроблятися на основі сучасних інструментальних засобів збору, обробки, аналізу, зберігання та поширення інформації на всіх рівнях управління освітою.

2. Дані щодо використання коштів освітньої субвенції на оплату праці педагогічних працівників повинні збиратися щомісячно, що уможливить проведення аналізу розроблених показників ефективності використання фінансових коштів, як-от залишків коштів, середньої заробітної плати

педагогічних працівників, середньої вартості навчання одного учня, середнього навантаження на одну ставку педагогічного працівника, середніх витрат на один клас тощо.

3. Статистичні показники щодо чисельності здобувачів освіти та кількості ставок педагогічних працівників мають формуватися з відповідних інформаційних реєстрів, що постійно підтримуються в актуальному стані.

4. Аналіз ефективності використання коштів освітньої субвенції на

оплату праці педагогічних працівників необхідно здійснювати за типами закладів освіти відповідно до методологічних засад, рекомендованих Міністерством фінансів України.

5. Розроблена інформаційно-аналітична система має відповідати вимогам міжнародних партнерів-донорів у частині надання детальної аналітичної інформації щодо використання фонду оплати праці педагогічних працівників з урахуванням та без урахування мобілізованих осіб, призваних на військову службу до Збройних Сил України, Національної гвардії України, проходження служби у складі добровільних формувань сил територіальної оборони. Також не повинні враховуватися ставки педагогічних працівників військових (військово-морських, військово-спортивних) ліцеїв, ліцеїв із посиленою військово-фізичною підготовкою.

6. Фонд оплати праці педагогічних працівників має розраховуватися відповідно до касових і фактичних видатків для кожного типу закладів, що надають повну загальну середню освіту.

7. В основі раціонального використання державних та місцевих коштів на фінансування загальної середньої освіти повинні бути ефективні й вчасні, виважені рішення органів місцевого самоврядування. Саме від них залежить якість і доступність освіти, можливість підвищення рівня оплати праці педагогів, у т. ч. за рахунок власних джерел. Тільки за умови повного, прозорого та справедливого розподілу фінансування й ефективного використання коштів може надаватися якісна освіта.

Згідно з рекомендаціями МОН, у 2023 р. територіальні громади мають

продовжувати аналіз ефективності діючої шкільної мережі та приймати управлінські рішення щодо формування оптимальної мережі закладів із метою надання якісних освітніх послуг здобувачам повної загальної середньої освіти.

Унаслідок неефективного використання фінансових ресурсів окремими громадами спостерігається недофінансування державою освітніх закладів освіти інших громад, що призводить до відволікання власних коштів місцевих бюджетів і необхідності додавати кошти на оплату праці педагогів, замість того щоб інвестувати їх у розвиток громади. Розв'язати ці проблеми можливо шляхом здійснення комплексних заходів як на державному, так і на місцевому рівні.

З огляду на отримані результати, подальші дослідження пропонуємо спрямувати на обґрунтування й визначення індексу фінансової спроможності шкільної освітньої реформи, аналіз ступеня відповідності реальної мережі закладів загальної середньої освіти моделі, фінансування якої забезпечує держава, з урахуванням змін до нормативно-правових актів в умовах воєнного стану в Україні. Зокрема, нагальним завданням стає приведення наповнюваності класів закладів ЗСО у відповідність із показниками, встановленими формулою розподілу освітньої субвенції, що сприятиме ефективному використанню фінансових ресурсів. Тому в найближчій перспективі необхідно провести порівняльний аналіз видатків на рівні бюджетів територіальних громад і регіонів із визначенням вартості навчання одного учня, навантаження й середньої заробітної плати педагогічних

працівників у закладах освіти різних типів та виконати комплексний аналіз співвідношення якості освітніх послуг, що надаються в цих закладах,

і витрат на їх утримання з урахуванням коштів державних цільових субвенцій та фінансових ресурсів місцевих бюджетів.

Список використаних джерел

1. Бєлова Л. О. Реформування системи управління освітою за умови децентралізації місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 1. С. 109–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2014_1_16.
2. Лопушинський І., Ковнір О. Стан та перспективи реформування освіти в умовах децентралізації влади в Україні. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2017. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2017_1/27.pdf.
3. Кириленко О. П., Марчук А. П. Модернізація бюджетного забезпечення освіти в рамках секторальної децентралізації. *Фінанси України*. 2018. № 6. С. 75–90. URL: http://finukr.org.ua/docs/FU_18_06_075_uk.pdf.
4. Бенівська Л. Інструменти оптимізації освітньої мережі. *Галицький економічний вісник*. 2021. Т. 70. № 3. С. 7–15. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.03.007.
5. Storonyanska I., Benovska L. Risks of administrative and financial decentralisation: theoretical hypotheses and empirical assessment. *Economic annals-XXI*. 2017. Vol. 166. Iss. 7-8. P. 76-79. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V166-15>.
6. Герчинський Я. Фінанси освіти в Україні: окремі стратегічні питання. Київ : Юстон, 2017. 152 с. URL: <http://education-ua.org/ua/analytics/1040-finansi-osviti-v-ukrajini-okremi-strategichni-pitannya>.
7. Герчинський Я., Островський І. Заробітна плата вчителів: вимоги закону про освіту. 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16346>.
8. Londar S., Gapon V., Lytvynchuk A., Tereshchenko H., Londar L. School Education Financing in the Context of Decentralization: Cases of Ukraine. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. Vol. 14. № 3. P. 101-125. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/600>.
9. Лондар С. Л., Бахрушин В. Є., Лондар Л. П., Гапон В. В., Пронь Н. Б. Можливості вдосконалення бюджетного забезпечення розвитку шкільної освіти в Україні. *Освітня аналітика України*. 2022. № 5 (21). С. 5–24. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-5-5-24>.
10. Гапон В. В., Барабаш О. А., Читаєва К. Г. Вплив євроінтеграційних процесів на перспективи реформування фінансової системи у сфері загальної середньої освіти України. *Освітня аналітика України*. 2022. № 4 (20). С. 98–117. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-4-98-117>.
11. Гапон В. В., Шараєвська М. І., Дерепя Т. С. Статистичне оцінювання діяльності вітчизняних закладів загальної середньої освіти із застосуванням досвіду європейських держав. *Освітня аналітика України*. 2022. № 4 (20). С. 67–83. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-4-67-83>.
12. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 03.11.2022 № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>.
13. Деякі питання розподілу обсягу освітньої субвенції на 2023 рік : постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1472. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1472-2022-p#Text>.

Valentyna Gapon

Ph. D. (Pedagogy), SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, valvas.gapon@gmail.com
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7521-5450>

Olena Barabash

SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, o.barabash@iea.gov.ua
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2545-0369>

Kateryna Chytaieva

SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, k.chytaieva@iea.gov.ua
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0688-8269>

INFORMATION APPROACHES TO ANALYZING THE USE OF EDUCATIONAL SUBVENTION FUNDS FOR THE SALARIES OF PEDAGOGICAL STAFF

Abstract. *In order to substantiate different approaches to improving control over the use of educational subvention funds for pedagogical staff remuneration, this article examines key indicators related to the allocation of these funds for teachers' salaries throughout Ukraine and at the regional level from 2017 to 2022. Particular attention is paid to analyzing changes in the number of students and the number of pedagogical workers under the martial law. In 2022, the contingent of students receiving full general secondary education decreased by 211 thousand persons (4,72%) in Ukraine as a whole, while the actual number of pedagogical staff providing services in the field of general secondary education decreased by 22,57 thousand (5,08%) compared to 2021. It is determined that decentralization involves the creation of a transparent education management system, ensuring a guaranteed level of budget financing of educational services. At the same time, the full-scale military aggression in Ukraine negatively affected the functioning and financing of general secondary schools, the number of students and teachers, the state of the material and technical base, and the number of educational institutions. In this regard, the article analyzes the factors of inefficient use of educational subvention funds in 2022, as well as identifies directions of the remaining educational subvention funds transferred to the special fund of the Ministry of Education and Science of Ukraine. The authors identify the most typical reasons for the accumulation of educational subvention balances in 2022. In particular, the reduction of the allowance for the prestige of work to 5%; abolition of optional surcharges; introduction of downtime with payment of 2/3 of the official salary; granting certain teachers, at their request, unpaid leave; as well as saving funds for the purchase of school buses; the arrangement of bomb shelters; and updating the material and technical base to be used for territorial defense measures; evacuation of civilians from the area of hostilities and dangerous areas to safe places, and arrangement of places of accommodation for citizens who have left their place of residence due to the military actions.*

Keywords: *general secondary education, educational subvention, educational subvention balances, pedagogical staff, full general secondary education students, interbudgetary transfers, funding.*

References

1. Bielova, L. O. (2014). Reforming the education management system in the context of local government decentralization. *Actual problems of public administration*, 1, 109-118. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2014_1_16 [in Ukrainian].

2. Lopushinskiy, I. P., & Kovnir, E. I. (2017). State and prospects of reforming education in the decentralization of power in Ukraine. *Theory and practice of public administration and local self-government*, 1. Retrieved from http://el-zbirn-du.at.ua/2017_1/27.pdf [in Ukrainian].
3. Kyrylenko, O. P., & Marchuk, A. P. (2018). Modernization of budget providing of education in the process of sectoral decentralization. *Finance of Ukraine*, 6, 75-90. Retrieved from http://finukr.org.ua/docs/FU_18_06_075_uk.pdf [in Ukrainian].
4. Benovska, L. (2021). Optimization tools of education network. *Galician economic journal*, 70(3), 7-15. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.03.007 [in Ukrainian].
5. Storonyanska, I., & Benovska, L. (2017). Risks of administrative and financial decentralisation: theoretical hypotheses and empirical assessment. *Economic annals-XXI*, 166(7-8), 76-79. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V166-15>.
6. Herchynskyi, Ya. (2017). Education Finance in Ukraine: Some Strategic Issues. Kyiv: Yuston. Retrieved from <http://education-ua.org/ua/analytics/1040-finansi-osviti-v-ukrajini-okremi-strategichni-pitannya> [in Ukrainian].
7. Herchynskyi, Ya., & Ostrovskyi, I. (2023). *Teachers' salaries: requirements of the law on education*. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/16346> [in Ukrainian].
8. Londar, S., Gapon, V., Lytvynchuk, A., Tereshchenko, H., & Londar, L. (2022). School Education Financing in the Context of Decentralization: Cases of Ukraine. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 14(3), 101-125. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/600>.
9. Londar, S., Bakhrushyn, V., Londar, L., Gapon, V., & Pron, N. (2022). Ways to Improve the Budget Support of School Education Development in Ukraine. *Educational Analytics of Ukraine*, 5(21), 5-24. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-5-5-24>.
10. Gapon, V., Barabash, O., & Chytaieva, K. (2022). The impact of European integration processes on the prospects of reforming the financial system of general secondary education in Ukraine. *Educational Analytics of Ukraine*, 4(20), 98-117. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-4-98-117> [in Ukrainian].
11. Gapon, V., Sharaievska, M., & Derepa, T. (2022). Statistical assessment of the activities of domestic general secondary education institutions based on European practices. *Educational Analytics of Ukraine*, 4(20), 67-83. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-4-67-83> [in Ukrainian].
12. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *On the State Budget of Ukraine for 2023* (Act No. 2710-IX, November 3). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> [in Ukrainian].
13. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *Some issues of allocation of the education subvention for 2023* (Resolution No. 1472, December 30). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1472-2022-п#Text> [in Ukrainian].

Юрчишена Л. В.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи
Донецького національного університету імені Василя Стуса, Вінниця, Україна,
l.yurchishena@donnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5904-0758>

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ ЇХ РОЗВИТКУ

Анотація. Економічна модель розвитку університетів на основі індикаторів фінансової стійкості та входження їх до відповідного кластера є інструментом прийняття правильних управлінських рішень щодо їх розвитку. Метою статті є обґрунтування методичного інструментарію й апробація методик кластеризації університетів для визначення ключових компонентів та індикаторів економічної моделі розвитку. Застосовано кластерний аналіз для вибірки з 35 ЗВО України, що охоплює класичні, політехнічні, педагогічні й інші ЗВО. Кластеризація здійснювалася в програмному продукті RapidMiner Studio з використанням інструменту Auto Model із застосуванням методу k-Means для побудови кластерів, що дало можливість поєднати університети в порівняно однорідні групи за обраними індикаторами та темпами їх змін. Обґрунтовано методологічний інструментарій для кластеризації університетів, що включає три групи показників: показники масштабу, фінансові показники й показники зовнішнього оцінювання конкурентоспроможності. Для усунення ефекту масштабу ЗВО та виявлення тенденцій у динаміці всі показники розраховано за 2017–2022 рр., що дає змогу на основі кластеризації визначити модель їх економічного розвитку та ключові компоненти впливу. За результатами кластерного аналізу здійснено розподіл ЗВО на кластери, виявлено й обґрунтовано ключові компоненти та індикатори економічної моделі їх розвитку, зміна яких є визначальною для віднесення до певного кластера та слугує інструментом прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: студенти, доходи, стійкість, кластеризація університетів, економічна модель, заклади вищої освіти.

JEL classification: C23, C67, C38, I21, I22, I23.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-3-73-86.

Вітчизняні університети функціонують у конкурентному, турбулентному освітньому середовищі, що посилюється повномасштабною війною в Україні, руйнацією інфраструктури, активною міграцією за кордон викладачів, співробітників, здобувачів та потенційних абітурієнтів. Хаотичність і адаптивність рішень усіх членів академічної спільноти потребує прийняття виважених управлінських рішень для формування

потенціалу стійкості. Неоднорідність діяльності впливає на стійкість закладів вищої освіти (ЗВО). Так, потужні центральні університети за рахунок масштабу м'якше реагують на кризові явища, демонструючи стійкість стосовно контингенту, якісних показників, але при цьому може спостерігатися зниження їхніх фінансових показників. Водночас незначні за розмірами інноваційні університети з потужним кадровим ядром здатні

© Юрчишена Л. В., 2023

демонструвати стрімкі темпи приросту за результатами діяльності. Зазначені процеси потребують наукового обґрунтування та визначення ключових індикаторів, що впливають на економічну модель їх розвитку й віднесення до певної когорти університетів, які формують кластер, для прийняття правильних управлінських рішень щодо забезпечення потенціалу стійкості, що є комплексною парадигмою та впливає на всі сфери діяльності ЗВО.

Зазначена проблематика в науковій спільноті окреслена дотично. Наприклад, О. А. Лактіонова, В. В. Коваль, О. В. Слободянюк, Л. А. Приступа [1] досліджували фінансову стійкість ЗВО з позиції розвитку, тобто формування фінансових можливостей для досягнення стратегічних пріоритетів розвитку.

Дослідження, присвячені кластеризації ЗВО, дістали розвиток у міжнародних публікаціях, дотичних до вищої освіти, адже кластерний аналіз дає можливість виявляти причинно-наслідкові зв'язки, порівнювати й розподіляти типові ЗВО за певними параметрами, є інструментом прийняття типових управлінських рішень. Так, китайські науковці Ч. Ван, Ц. Чжа [2] застосували кластерний підхід для вимірювання системної різноманітності університетів. А. Ф. М. Нафурі, Н. С. Сані, Н. Ф. А. Зейнудін, А. Х. А. Рахман, М. Аліфф [3] запропонували неконтрольовану структуру кластеризації для класифікації успішності студентів із використанням алгоритмів *k*-середнє, BIRCH і DBSCAN, при цьому вони довели, що найвищу продуктивність моделі демонструє оптимізоване *k*-середнє.

А. Мамбетказієв, Ж. Байкенов, Г. Коноп'янова [4] досліджують мож-

ливість кластеризації університетів для оцінки ефективності управління, використовуючи чітку й нечітку кластеризацію на основі методу *k*-Means і агломеративного кластерного аналізу. Турецькі науковці Т. Дерелі, О. Вар, А. Дурмушоглу [5] здійснюють кластеризацію підприємницьких та інноваційних університетів із позиції їх відповідності Індустрії 4.0, при цьому вони визначають три критерії кластеризації: кількість наукових публікацій, число фізичних структур і кількість заходів, що сприяють адаптації до Індустрії 4.0.

У свою чергу, Е. Айїлдіз, М. Мурат, Г. Імамоглу, Й. Косе [6] запропонували гібридний підхід методології багатокритеріального прийняття рішень (MCDM) для оцінювання університетів, при цьому вони визначають вплив міжнародних і національних рейтингів на прийняття рішень стейкхолдерів, тому пропонують ієрархічну кластеризацію та ранжування університетів за факторами навчання та досліджень для розв'язання проблеми оцінювання університетів. Концептуальну модель оцінювання якості й стійкості європейських ЗВО за допомогою багатокритеріального підходу до прийняття рішень – системи нечіткого висновку, яка ґрунтується на вимірах і критеріях оцінювання якості, запропонували Х. Пуенте, І. Фернандес, А. Гомес, П. Пріоре [7]. П. Перчіунно, М. Каццолле [8] на підставі ідентифікованих змінних класифікували університети на однорідні групи, що дало змогу визначити чотири рівні стійкості задля прийняття рішень університетського менеджменту стосовно того, куди інвестувати час і ресурси, щоб підвищити їхню стійкість.

Отже, проблема кластеризації університетів є актуальною та охоплює досить широку проблематику, особливо з позиції прийняття типових управлінських рішень щодо оцінки потенціалу стійкості за результатами кластерного аналізу. Одним із ключових аспектів, який потребує подальших досліджень, є визначення компонентів економічної моделі, що впливає на розвиток університету й віднесення його до певного кластера.

Метою статті є обґрунтування методичного інструментарію й апробація методик кластеризації університетів для визначення ключових компонентів та індикаторів економічної моделі розвитку. Завдання дослідження: обґрунтувати методичний інструментарій для кластеризації університетів; побудувати кластери й обґрунтувати моделі розвитку університетів у програмному продукті RapidMiner Studio; систематизувати та сформулювати ключові компоненти, індикатори, що є визначальними при обґрунтуванні економічної моделі розвитку університету й оцінюванні потенціалу стійкості.

Економічна модель розвитку університету дає можливість оцінити його потенціал стійкості за якісними, кількісними та вартісними показниками, що в гармонійному поєднанні забезпечує функціонування установи в умовах невизначеності, її здатність генерувати доходи, здійснювати витрати за забезпечення відповідного рівня якості освітніх послуг і наукових досліджень.

Потенціал стійкості – це комплекс активів університету, які забезпечують виконання місії, досягнення стратегічних цілей і розв'язання поточних завдань на всіх етапах життє-

вого циклу, зокрема в умовах кризи та невизначеності [9]. Параметри і структура активів потенціалу стійкості є результатом якості організаційно-управлінських рішень та їх тривекторної спроможності взаємодії з динамікою зовнішнього й внутрішнього середовищ.

Тому оцінку потенціалу стійкості та визначення ключових компонентів економічної моделі розвитку університету доцільно дослідити з використанням інструментів кластерного аналізу на основі обраного набору груп показників (рис. 1) із системи індикаторів оцінки поточної фінансової стійкості університету [10], а саме:

1) показників масштабу: визначаються кількістю й динамікою контингенту, що є індикатором якості виконання суспільної місії університету та полягає в стійкій, позитивній динаміці підготовки конкурентоспроможних фахівців;

2) фінансових показників: характеризують доходи ЗВО, визначають можливості та обсяг ресурсів для виконання поточних завдань розвитку університетського середовища;

3) показників зовнішнього оцінювання конкурентоспроможності (національних методик рейтингування та оцінювання ризиків у діяльності ЗВО України) й внутрішніх показників (масштабу та фінансових).

Обраний перелік індикаторів не є вичерпним і може бути модифікований, оскільки не враховує такі елементи потенціалу стійкості університету, як кількісно-якісні характеристики викладачів, показники конкурентоспроможності на міжнародному ринку освітніх послуг, якість освіти тощо. Проте на цьому етапі кластеризації варто обмежитися трьома базовими



Рис. 1. Методологічний інструментарій для кластеризації університетів та визначення економічних моделей розвитку

Побудовано автором.

групами показників із метою перевірки закладених гіпотез та визначення економічних моделей розвитку.

Кластеризація університетів здійснювалася в програмному продукті RapidMiner Studio із використанням інструменту Auto Model, що дає можливість обрати оптимальну кількість кластерів із позиції раціональності суджень і статистичних спостережень. Кластерний аналіз дає змогу поєднати в кластери університети з високим ступенем подібності економічного розвитку: з одного боку, вони відрізняються один від одного, а з другого – є внутрішньо однорідними, схожими. У пропонованому дослідженні використано метод k-Means – групування сусідніх об'єктів у числі k-центроїда, що дає можливість поєднати університети в порівняно однорідні групи за обраними індикаторами й темпами їх змін. Інформаційною базою слугували дані з Єдиної

державної електронної бази з питань освіти [11] за 2017–2022 рр. станом на 1 жовтня відповідного року, фінансова інформація та звіти ректорів, розміщені на вебсайтах 35 ЗВО України, що включають 12 класичних університетів (Волинський національний університет імені Лесі Українки (КУ1), Запорізький національний університет (КУ2), Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (КУ3), ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (КУ4), Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (КУ5), ДонНУ імені Василя Стуса (КУ6), ЛНУ імені Івана Франка (КУ7), Сумський державний університет (КУ8), Київський національний університет імені Тараса Шевченка (КУ9), Херсонський державний університет (КУ10), Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (КУ11), ЗУНУ (КУ12)); 9 політехніч-

них ЗВО (Національний університет імені Юрія Кондратюка (ПУ1), ВНТУ (ПУ2), НТУ «Харківський політехнічний інститут» (ПУ3), Одеський національний політехнічний університет (ПУ4), КПІ ім. Ігоря Сікорського (ПУ5), ДУ «Житомирська політехніка» (ПУ6), НУ «Чернігівська політехніка» (ПУ7), НУ «Запорізька політехніка» (ПУ8), НТУ «Дніпровська політехніка» (ПУ9)); 8 педагогічних ЗВО (Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (ПедУ1), Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (ПедУ2), Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (ПедУ3), Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка (ПедУ4), Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (ПедУ5), Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (ПедУ6), Криворізький державний педагогічний університет (ПедУ7), Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди (ПедУ8)); 6 інших ЗВО (КНЕУ імені Вадима Гетьмана (ІУ1), ВТЕІ ДТЕУ (ІУ2), Університет митної справи та фінансів (ІУ3),

Національний університет водного господарства та природокористування (ІУ4), НУХТ (ІУ5), НУБПУ (ІУ6)). Така вибірка ЗВО враховує їхні типи, відмінності за масштабами діяльності та регіональний аспект.

Розподіл університетів на кластери за показниками масштабу здійснено за динамічними показниками, що враховують зміни в контингенті, такими як: темп приросту контингенту; темп приросту контингенту, бюджет; темп приросту контингенту, контракт; темп приросту контингенту, бакалавр; темп приросту контингенту, магістр; темп приросту контингенту на денній формі; темп приросту контингенту на заочній формі; темп приросту частки здобувачів-бюджетників.

Побудова всіх кластерів у Rapid Miner Studio відбувалася на основі вхідних даних – попередньо розрахованої вибірки показників, що підлягали нормалізації з використанням методу k-Means для впорядкування множини ЗВО в порівняно однорідні групи (рис. 2).

Результати кластеризації університетів за показниками масштабу з урахуванням їх зміни за 2017–2022 рр. наведено на рис. 3.

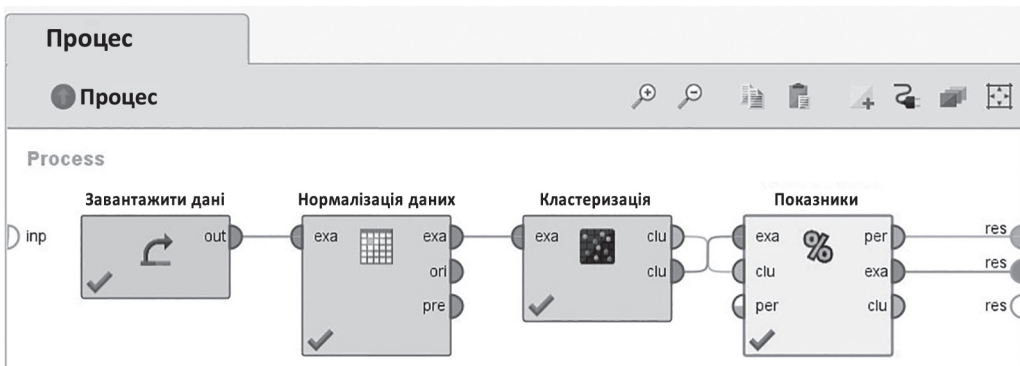


Рис. 2. Процес кластеризації університетів в RapidMiner Studio

Побудовано автором.



Рис. 3. Кластеризація університетів за показниками масштабу

Побудовано автором.

Розподіл на кластери здійснено за підсумками методу k-Means у програмі RapidMiner Studio, що визначає ключові показники та їх середні значення, відповідно до яких ЗВО включено в певний кластер.

Кластер 0 охоплює вісім ЗВО (КУ12, ПУ1, ПУ2, ПУ4, ПУ6, ПУ9, ПедУ8, ІУ4), середній темп приросту контингенту на контракті яких за 2017–2022 рр. був вищий за 79,86 %, загальний темп приросту контингенту – за 57,43 %, темп приросту контингенту на заочній формі – за 31,02 %. Здебільшого до цього кластера ввійшли політехнічні ЗВО, а саме п'ять із дев'яти.

Кластер 1 є найчисленнішим і об'єднав 23 із 35 ЗВО (КУ1, КУ2, КУ3, КУ4, КУ5, КУ7, КУ8, КУ9, КУ11, ПУ3, ПУ5, ПУ7, ПУ8, ПедУ1, ПедУ2, ПедУ4, ПедУ5, ПедУ6, ПедУ7, ІУ1, ІУ2, ІУ3, ІУ6). Ключовими показниками входження до цього кластера є: скорочення темпу приросту контингенту, що навчається на контракті, у середньому до 15,91 %, зменшення загального контингенту ЗВО до 6,71 % та середнє зростання контингенту на бюджеті до 5,51 %. Зазначений кластер

об'єднав 9 із 12 класичних, 6 із 8 педагогічних і 4 із 6 інших ЗВО, у т. ч. три економічних.

Кластер 2 є найменшим і включає чотири університети (КУ6, КУ10, ПедУ3, ІУ5), що об'єднані за середньою зміною таких показників, як скорочення темпу приросту контингенту на заочній формі до 78,39 %, загальне зменшення контингенту університету до 76,27 %, скорочення контингенту, що навчається за контрактною формою навчання, до 68,23 %.

Отже, кластеризація університетів, що враховує зміну показників за 2017–2022 рр., дає змогу побачити відмінності між моделями розвитку університетів, що підтверджує теплова карта (див. рис. 3), діапазон якої коливається в межах від -80 до +80 %. Відповідно до отриманих результатів визначено доцільність побудови трьох кластерів (за інших варіантів окремі кластери включають один-два ЗВО, а це нерелевантно). Визначальним критерієм, що істотно вплинув на віднесення ЗВО до певного кластера, є модель розвитку університету з урахуванням трьох клю-

чових індикаторів: темпу приросту контингенту, контракт; темпу приросту контингенту; темпу приросту контингенту, бюджет (рис. 4).

На підставі рис. 4 можна виокремити такі моделі розвитку університетів:

перша модель: університети, які мають додатні темпи приросту контингенту на контрактній формі навчання, зміна інших показників є результатом його впливу;

друга модель: університети, яким притаманний незначний приріст загального контингенту та його скорочення до 10 % за рахунок зміни контингенту на контрактній або бюджетній формі навчання, при цьому зміна на одній із них може бути від'ємною;

третья модель розподіляється на два підвиди: один відображає сильний вплив зміни контингенту на контрактній формі навчання, що призводить до скорочення загального контингенту по ЗВО, другий підсилюється впливом скорочення контингенту за бюджетною формою навчання.

Другий підхід до кластеризації університетів базується на динамічних фінансових показниках за 2017–

2022 рр. Це усуває кількісний вплив результатів діяльності ЗВО, зокрема розміру отриманих доходів, приведенного контингенту, чисельності науково-педагогічних працівників (НПП), що забезпечить розподіл університетів на кластери за подібними темпами зміни показників. До таких показників віднесено: темп приросту доходів університету на одного викладача, темп приросту доходів університету на одного здобувача, темп приросту частки бюджетного фінансування, темп приросту доходів, темп приросту частки маржинального доходу до загального доходу, темп приросту коефіцієнта забезпеченості НПП здобувачами, темп приросту видатків на оплату праці на одного здобувача.

За результатами проведених розрахунків у програмному забезпеченні RapidMiner Studio експертним методом визначено чотири кластери як оптимальну кількість за заданих параметрів (рис. 5) із використанням вихідних даних.

Кластер 0 об'єднав шість ЗВО (КУЗ, КУ12, ПУ6, ПУ9, ІУЗ, ІУ6), в яких середній приріст коефіцієнта забезпеченості НПП здобувачами є додатним і дорівнює 57,74 %, а приріст до-

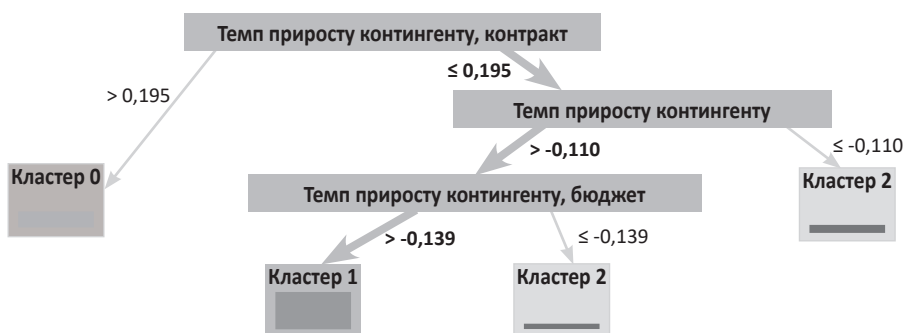


Рис. 4. Модель розвитку університетів як основа побудови кластерів за показниками масштабу

Побудовано автором.

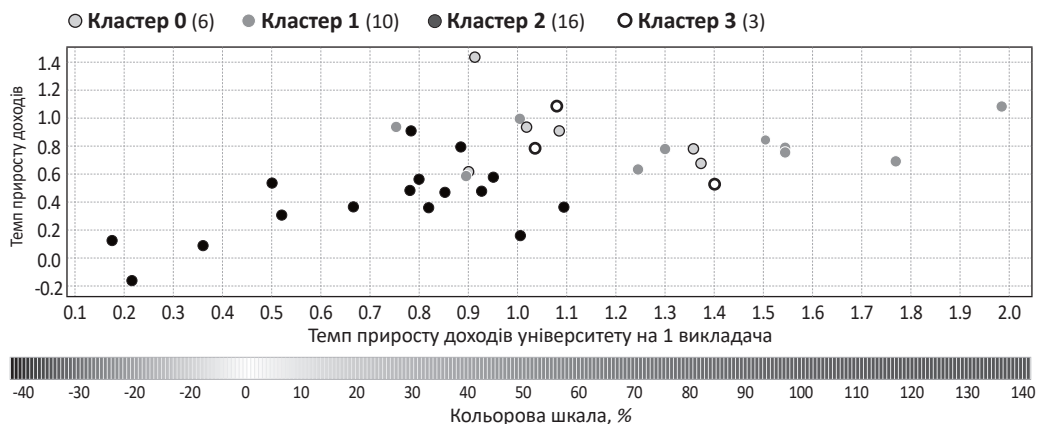


Рис. 5. Кластеризація університетів за динамічними фінансовими показниками ЗВО за 2017–2022 рр.

Побудовано автором.

ходів – 34,17 %, проте середній темп приросту доходів на одного здобувача є від’ємним та становить -39,73 %.

Кластер 1 включає 10 ЗВО (КУ1, КУ2, КУ7, ПУ7, ПедУ5, ПедУ6, ПедУ7, ПедУ8, ІУ2, ІУ4), визначальними індикаторами віднесення до цього кластера є додатні середні темпи приросту доходів університету на одного викладача (41,53 %), доходів на одного здобувача (36,77 %) і видатків на оплату праці на одного здобувача (24,66 %).

Кластер 2 об’єднав 16 ЗВО (КУ5, КУ6, КУ8, КУ9, КУ10, КУ11, ПУ1, ПУ3, ПУ4, ПУ5, ПУ8, ПедУ2, ПедУ3, ПедУ4, ІУ1, ІУ5), яким притаманні від’ємні показники, зокрема темп приросту доходів університету на одного викладача (-37,12 %), темп приросту доходів (-29,35 %), темп приросту коефіцієнта забезпеченості НПП здобувачами (-25,95 %).

Кластер 3 включає лише три ЗВО (КУ4, ПУ2, ПедУ1), де темп приросту маржинального доходу до загального доходу в середньому дорівнює 148,52 %, темп приросту видатків на оплату праці на одного здобувача є від’ємним (-40,54 %), а темп при-

росту доходів університету на одного викладача становить 25,28 %.

Діапазон теплової карти становить від -40 до +140 % як результат скорочення від’ємних меж.

За заданих параметрів кластеризації отримано модифікації моделей розвитку університетів (рис. 6).

Базова модель економічного розвитку університету визначається зміною частки маржинального доходу відносно доходів ЗВО та приростом доходів – саме ці індикатори були визначальними при формуванні найчисленнішого кластера. Індикаторами нижчого рівня, що вплинули на формування моделі, є доходи університету на одного викладача й на одного здобувача, найменш впливовим індикатором залишається джерело фінансування (частка бюджетного фінансування).

Стійкість ЗВО характеризується не лише кількісними, а й якісними показниками, що зумовило модифікований набір показників для побудови третього кластера за даними 2021–2022 рр., та включає вісім індикаторів: темп приросту контингенту,

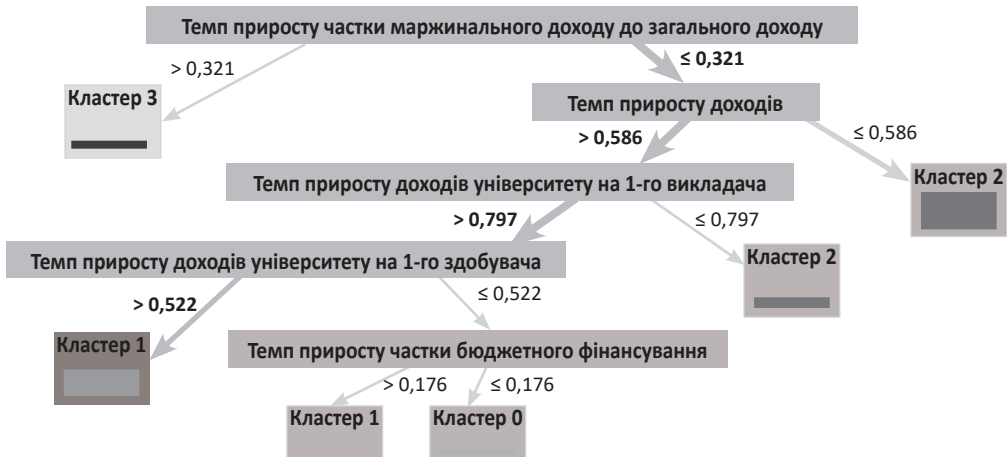


Рис. 6. Модель розвитку університетів як інструмент кластеризації за динамічними фінансовими показниками

Побудовано автором.

темпу приросту доходів, ступінь диверсифікації доходів ННІ(DI), індекс закладу в ТОП-200 Україна-2022, коефіцієнт забезпеченості НПП здобувачами, темп приросту доходів університету на одного викладача, співвідношення доходів і витрат університету, коефіцієнт ступеня ризику ДСЯОУ¹ (згідно з постановою КМУ від 21.11.2018 № 982) [12]. ЗВО України розподілено за певним ступенем ризику: 41–100 балів – високий; 21–40 балів – середній; 0–20 балів – незначний. Згідно з цим розподілом, державний нагляд ДСЯОУ щодо провадження господарської діяльності ЗВО здійснюється з періодичністю раз на два, три та п'ять років відповідно. Результати кластеризації відображено на рис. 7.

Кластер 0 включає 12 ЗВО (КУ1, КУ2, КУ12, ПУ2, ПУ4, ПУ6, ПУ7, ПедУ5, ПедУ8, ІУ2, ІУ3, ІУ6), що мають всі додатні середні темпи зміни показників, а саме: коефіцієнт забезпеченості НПП здобувачами (75,61 %), темп

приросту доходів (34,95 %), темп приросту доходів університету на одного викладача (33,86 %).

Кластер 1 охоплює 14 ЗВО (КУ6, КУ10, КУ11, ПУ3, ПУ5, ПУ8, ПУ9, ПедУ2, ПедУ3, ПедУ4, ПедУ6, ПедУ7, ІУ4, ІУ5), для яких характерні від'ємні середні темпи приросту таких ключових показників, як коефіцієнт забезпеченості НПП здобувачами (-51,99 %), доходи університету на одного викладача (-32,32 %), сукупні доходи (-28,87 %).

Кластер 2 включає чотири ЗВО (КУ4, КУ5, КУ8, ПУ1) із високим ступенем ризику ДСЯОУ (0,4–0,6), що свідчить про ризиковість їхньої господарської діяльності; показник ННІ(DI) є нижчим від максимального по вибірці на 71,31 %, а коефіцієнт забезпеченості НПП здобувачами в середньому на 45,92 % менший відносно вибірки ЗВО.

Кластер 3 охоплює п'ять ЗВО (КУ3, КУ7, КУ9, ПедУ1, ІУ1) із низьким ступенем ризику ДСЯОУ, що є позитивним показником результатів діяльності університетів. Водночас цим ЗВО притаманний від'ємний приріст

¹ ДСЯОУ – Державна служба якості освіти України.

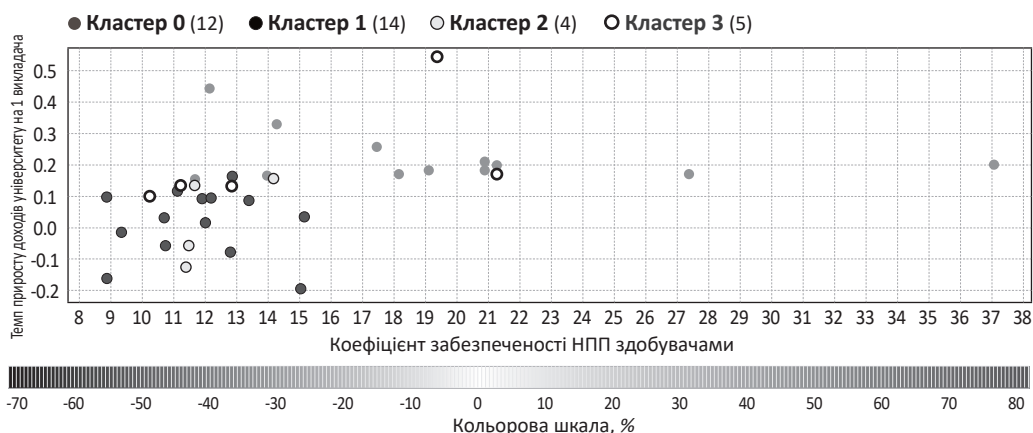


Рис. 7. Кластеризація університетів за показниками конкурентоспроможності ЗВО за 2022 р.

Побудовано автором.

показників співвідношення доходів і витрат університету та ННІ(DI) – відповідно на 39,81 і 39,34 % нижче відносно вибірки ЗВО.

Зміна показників під час кластеризації за заданих параметрів коливається в межах від -70 до +80 %.

Згідно з кластерним аналізом можна виокремити декілька моделей економічного розвитку університетів (рис. 8). Перша модель залежить

від чотирьох ієрархічно взаємопов'язаних індикаторів: ступеня ризику ДСЯОУ, зміни доходів університету на одного викладача, приросту контингенту, співвідношення доходів і витрат університету; друга модель визначається одним індикатором – ННІ(DI), що має значення, нижче від середнього по вибірці ЗВО. Можливі й інші моделі, проте вони будуть одно- чи двофакторними, а їх від-

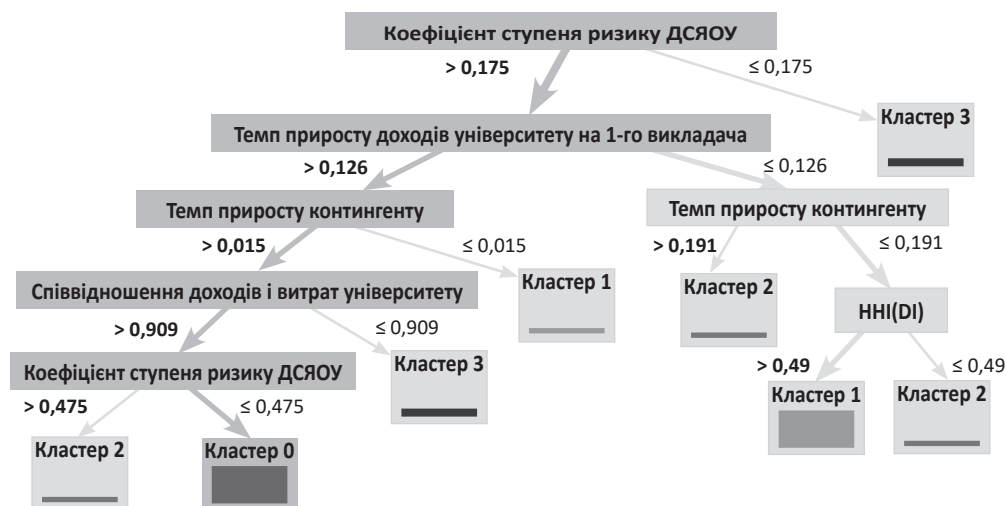


Рис. 8. Модель розвитку університетів як інструмент кластеризації за показниками конкурентоспроможності

Побудовано автором.

мінність залежить від додатного або від'ємного приросту показників, що характеризують чутливість до зміни, та віднесення до певного кластера.

Отже, за результатами кластерного аналізу сформовано оптимальний набір ключових компонентів та індикаторів, що є визначальними при обґрунтуванні економічної моделі розвитку університету (рис. 9).

Ключовими компонентами економічної моделі розвитку університетів є контингент, доходи й видатки (див. рис. 9), проте, якщо визначати пріоритетність, то саме наявність контингенту, що фінансується за рахунок бюджетних асигнувань і коштів фізичних та юридичних осіб, є визначальною, адже є причиною генерування доходів університету. Правдивою є гіпотеза, що контин-

гент і доходи прямо пропорційно залежні, але тут виникає похибка, яка обумовлена невідповідністю доходів на одного здобувача-контрактника та здобувача-бюджетника в різних ЗВО й залежить від освітньої програми, рівня освіти, цінової політики та інших чинників. Тому коригуючими індикаторами, що впливають на віднесення ЗВО до певного кластера, є дохідні, а саме: доходи університету на одного викладача, доходи університету на одного здобувача, рівень маржинального доходу, частка бюджетного фінансування та ступінь диверсифікації доходів ННІ(DI). Зазначені показники можуть мати як позитивні, так і негативні тенденції зміни.

Важливим компонентом економічної моделі є видатки універси-

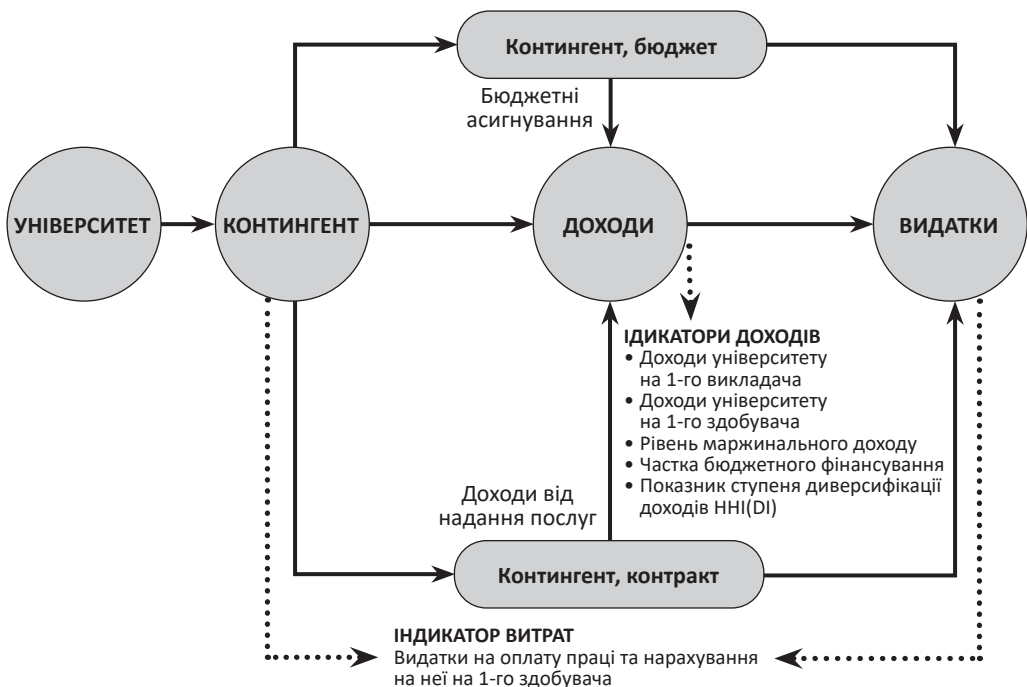


Рис. 9. Ключові компоненти та індикатори економічної моделі розвитку університетів

Побудовано автором.

тету, які більшою мірою підлягають оптимізації, проте видатки на оплату праці й нарахування на неї є ключовими, оскільки досягають максимального значення до 90 % у доходах ЗВО. Тому за результатами кластерного аналізу було виявлено вплив основного індикатора – видатків на оплату праці та нарахувань на неї – на одного здобувача. Цей показник характеризує середнє навантаження фонду оплати праці на здобувача; зміну абсолютного значення даного показника доцільно порівнювати з темпами зміни доходів, а також враховувати при обґрунтуванні цінової політики ЗВО.

У результаті проведеного дослідження обґрунтовано методологічний інструментарій, що враховує показ-

ники масштабу університету, фінансові показники та показники зовнішнього оцінювання конкурентоспроможності. Застосовано динамічний підхід до вхідних даних при кластеризації ЗВО, що дає можливість усунути ефект масштабу, виявити тенденції їх розвитку й обґрунтувати економічні моделі розвитку університетів, на основі яких здійснювалась їх кластеризація. У підсумку, експертним методом визначено ключові компоненти (контингент, доходи, видатки) й індикатори економічної моделі розвитку університетів, що за відповідної траєкторії змін характеризують потенціал стійкості ЗВО та є інструментом прийняття типових управлінських рішень щодо її підвищення.

Список використаних джерел

1. Лактіонова О. А., Коваль В. В., Слободянюк О. В., Приступа Л. А. Фінансова стійкість закладів вищої освіти в контексті забезпечення їх розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Сер. : економічні науки*. 2020. № 6. С. 95–100. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2020-288-6-14>.
2. Wang C., Zha Q. Measuring systemic diversity of Chinese universities: a clustering-method approach. *Qual Quant*. 2018. Vol. 52. P. 1331-1347. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0524-5>.
3. Mohamed Nafuri, A.F., Sani N. S., Zainudin N. F. A., Rahman A. H. A., Aliff M. Clustering Analysis for Classifying Student Academic Performance in Higher Education. *Applied Sciences*. 2022. Vol. 12. Iss. 19. P. 9467. DOI: <https://doi.org/10.3390/app12199467>.
4. Mambetkaziyeu A., Baikenov Z., Konopyanova G. Cluster analysis of the effectiveness of management of higher education institutions. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2022. Vol. 6. No. 3 (120). P. 26-31. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2022.265860>.
5. Dereli T., Var. Ö., Durmuşoğlu A. Clustering Entrepreneurial and Innovative Universities in Turkey According to Their Relevance to Industry 4.0. *Sakarya University Journal of Science*. 2020. Vol. 24. Iss. 6. P. 1171-1184. DOI: <https://doi.org/10.16984/saufenbilder.682459>.
6. Ayyildiz E., Murat M., Imamoglu G. et al. A novel hybrid MCDM approach to evaluate universities based on student perspective. *Scientometrics*. 2023. Vol. 128. P. 55-86. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11192-022-04534-z>.
7. Puente J., Fernandez I., Gomez A., Priore P. Integrating sustainability in the quality assessment of EHEA institutions: A Hybrid FDEMATEL-ANP-FIS model. *Sustainability (Switzerland)*. 2020. Vol. 12. Iss. 5. P. 1707. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12051707>.

8. Perchinunno P, Cazzolle M. A clustering approach for classifying universities in a world sustainability ranking. *Environmental Impact Assessment Review*. 2020. Vol. 85. P. 106471. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eiar.2020.106471>.

9. Yurchyshena L., Shaulska L., Naumova M. Using R programming language to cluster of universities based on sustainability potential indicators. *12th International Conference on Advanced Computer Information Technologies*, Slovakia, 26–28 Sept. 2022. P. 572-576. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACIT54803.2022.9913137>.

10. Юрчишена Л. В. Методологічний підхід до оцінки поточної фінансової стійкості закладів вищої освіти. *Економіка і організація управління*. 2022. № 4 (48). С. 96–108. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2022.4.11>.

11. Реєстр суб'єктів освітньої діяльності. Єдина державна електронна база з питань освіти : офіційний вебсайт URL: <https://registry.edbo.gov.ua/opendata/educators/> (дата звернення – 24.06.2023).

12. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері вищої освіти та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою якості освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2018 № 982. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/982-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення – 08.07.2023).

Liudmyla Yurchyshena

Ph. D. (Economics), Associate Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine, l.yurchishena@donnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5904-0758>

CLUSTERIZATION OF UNIVERSITIES AND JUSTIFICATION OF THE ECONOMIC MODEL OF THEIR DEVELOPMENT

Abstract. *The destruction of infrastructure, migration of teachers, students and potential applicants abroad, chaotic and unpredictable decisions on further cooperation with higher education institutions (HEIs), and cuts in budget funding for higher education are factors that make universities vulnerable. Understanding the real sustainability potential of universities and the key components of the economic model of development is a tool for making management decisions to ensure their sustainability. The purpose of the article is to substantiate the methodological tools and test the methods of clustering universities to identify the key components and indicators of the economic model of development. In the course of the study, on the basis of a panel sample of 35 HEIs, using a dynamic approach, three groups of indicators for building clusters were calculated: scale indicators determined by changes in the contingent; financial indicators characterizing university revenues and expenditures in relation to other indicators; indicators of external competitiveness assessment. The clustering of universities was carried out in the RapidMiner Studio software product using the Auto Model tool, employing the k-Means method, which made it possible to combine universities into relatively homogeneous groups according to the selected indicators and the rates of their changes. Main scientific results are as follows: methodological tools for clustering universities and substantiating economic development models have been identified; clustering of universities by scale, financial indicators and external competitiveness assessment has been carried out; models of university development have been identified and substantiated depending on the value of key indicators;*

the main components (enrollment, income and expenditures) and indicators of the economic model of their development are identified, the change of which is decisive for assignment to a particular cluster and is a tool for making management decisions to ensure the sustainability potential of HEIs.

Keywords: students, income, sustainability, clustering of universities, economic model, higher education institutions.

References

1. Laktionova, O., Koval, V., Slobodianiuk, O., & Prystupa, L. (2020). Financial sustainability of higher education institutions in the context of ensuring their development. *Herald of Khmelnytskyi National University. Series: economic sciences*, 6, 95-100. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2020-288-6-14> [in Ukrainian].
2. Wang, C., & Zha, Q. (2018). Measuring systemic diversity of Chinese universities: a clustering-method approach. *Qual Quant*, 52, 1331-1347. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0524-5>.
3. Mohamed Nafuri, A. F., Sani, N. S., Zainudin, N. F. A., Rahman, A. H. A., & Aliff, M. (2022). Clustering Analysis for Classifying Student Academic Performance in Higher Education. *Applied Sciences*, 12(19), 9467. DOI: <https://doi.org/10.3390/app12199467>.
4. Mambetkazyev, A., Baikenov, Z., & Konopyanova, G. (2022). Cluster analysis of the effectiveness of management of higher education institutions. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 6(3(120)), 26-31. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2022.265860>.
5. Dereli, T., Var. Ö., & Durmuşoğlu, A. (2020). Clustering Entrepreneurial and Innovative Universities in Turkey According to Their Relevance to Industry 4.0. *Sakarya University Journal of Science*, 24(6), 1171-1184. DOI: <https://doi.org/10.16984/soaufenbilder.682459>.
6. Ayyildiz, E., Murat, M., Imamoglu, G. et al. (2023). A novel hybrid MCDM approach to evaluate universities based on student perspective. *Scientometrics*, 128, 55-86. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11192-022-04534-z>.
7. Puente, J., Fernandez, I., Gomez, A., & Priore, P. (2020). Integrating sustainability in the quality assessment of EHEA institutions: A Hybrid FDEMATEL-ANP-FIS model. *Sustainability*, 12(5), 1707. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12051707>.
8. Perchinunno, P., & Cazzolle, M. (2020). A clustering approach for classifying universities in a world sustainability ranking. *Environmental Impact Assessment Review*, 85, 106471. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eiar.2020.106471>.
9. Yurchyshena, L., Shaulska, L., & Naumova, M. (2022). Using R programming language to cluster of universities based on sustainability potential. *12th International Conference on Advanced Computer Information Technologies*, 572-576. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACIT54803.2022.9913137>.
10. Yurchyshena, L. (2022). Methodological approach to the assessment of the current financial stability of higher education institutions. *Economics and organization of management*, 4(48), 96-108. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2022.4.11> [in Ukrainian].
11. Unified state electronic database on education. (n. d.). *Register of subjects of educational activity*. Retrieved from <https://registry.edbo.gov.ua/opendata/educators/> [in Ukrainian].
12. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). *On Approval of the Criteria for Assessing the Degree of Risk from Conducting Economic Activities in the Field of Higher Education and Determining the Frequency of Scheduled State Supervision (Control) by the State Education Quality Service* (Resolution No. 982, November 21). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/982-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Мазур Н. О.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри трудових ресурсів і підприємництва Національного університету водного господарства та природокористування, Рівне, Україна, n.o.mazur@nuwm.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8673-5873>

ІНТЕГРАЦІЯ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ У ПЕРІОД НОВИХ ЗАГРОЗ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕЦИ*

Анотація. Статтю присвячено дослідженню тенденцій трансформації ринку освітніх послуг у період загроз соціальної безпеки, зумовлених російським військовим вторгненням, із приділенням особливої уваги вивченню проблем і потреб тимчасово переміщених закладів вищої освіти й внутрішньо переміщених осіб – учасників освітнього процесу під час їх інтеграції в нове конкурентне середовище. Визначено, що основним товаром, на основі аналізу реалізації якого можна найбільш достовірно оцінити конкурентоспроможність ЗВО в сучасних умовах, є освітня програма. Проаналізовано тенденції формування конкурентного середовища на ринку освітніх послуг на основі результатів вступної кампанії 2021–2022 рр. Для забезпечення об'єктивності та достовірності інформації, узятій для аналізу конкурентоспроможності освітніх програм, використано дані, оприлюднені на офіційному сайті Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Досліджено особливості інтеграції тимчасово переміщених ЗВО й ВПО в конкурентне середовище ринку освітніх послуг під час дії воєнного стану. Встановлено, що тимчасово переміщені ЗВО та внутрішньо переміщені науково-педагогічні працівники потребують додаткових інструментів соціального захисту й особливої підтримки і сприяння у відновленні повноцінної діяльності від приймаючих громад, органів місцевого самоврядування, уряду та міжнародних організацій.

Ключові слова: вища освіта, конкурентоспроможність, конкурентне середовище, ринок освітніх послуг, освітня програма, тимчасово переміщені заклади вищої освіти, внутрішньо переміщені особи, соціальна безпека.

JEL classification: A22, D4, F52, I23.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-3-87-104.

Вища освіта є базовим чинником розвитку суспільства й основною передумовою ефективного функціонування та конкурентоспроможності національної економіки. Ринок

освітніх послуг визначає можливості формування й ефективної реалізації людського капіталу кожного окремого індивіда та суспільства в цілому, а отже, й підвищення якості життя

* Статтю підготовлено в межах проєкту «Забезпечення соціального захисту учасників АТО/ООС та суспільної інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах посилення загроз соціальній безпеці» (реєстраційний номер 2021.01/0343), який переміг у конкурсі Національного фонду досліджень України «Наука для безпеки і сталого розвитку України».

населення. Зумовлене демографічними факторами скорочення чисельності вступників у поєднанні з істотним підвищенням привабливості для української молоді здобуття освіти за кордоном сприяло посиленню конкурентної боротьби за потенційних здобувачів між закладами вищої освіти України. Військова агресія російської федерації спричинила додаткові виклики для національної економіки, не оминувши й ринок освітніх послуг.

Роль освіти у формуванні конкурентоспроможності національної економіки стимулювала безліч досліджень за цим напрямом і включення низки питань у порядок денний Організації Об'єднаних Націй щодо цілей тисячоліття до 2030 року [1]. Освітня складова є одним із найважливіших рушіїв економічного зростання та зміцнення конкурентних позицій у світовому економічному просторі. Країни з конкурентоспроможною вищою освітою мають значні рівні соціально-економічного розвитку, міжнародної конкурентоспроможності та інноваційного розвитку, а також достатні рівні наукомісткого ВВП [2]. На основі моделювання структурних рівнянь за показниками 138 країн, включених у Звіт про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму (Global Competitiveness Report of the World Economic Forum), групою зарубіжних дослідників доведено, що освіта, яка охоплює первинну освіту й технічну підготовку, що її надають компанії, є передумовою інновацій і визначальним фактором конкурентоспроможності країни [1].

З огляду на безперечно важливу роль системи вищої освіти в розвит-

ку національної економіки, дослідженню різноманітних аспектів формування конкурентного середовища в цій галузі присвячено праці багатьох вітчизняних науковців і практиків. Водночас, як зазначає О. В. Родіонов, виробляючи продукт суспільного користування, заклади вищої освіти (ЗВО) одночасно функціонують на двох ринках: надають суспільству освітні послуги, споживачами яких є студенти, та разом із тим представляють результати своєї діяльності на ринку праці, споживачами яких є підприємства, установи й організації різних галузей національної економіки. «Ця подвійна природа діяльності вищих навчальних закладів вносить значну плутанину до визначення його продуктів, цільових ринків збуту і груп споживачів» [3].

Особливий напрям досліджень сформувався з появою таких нових суб'єктів ринку освітніх послуг, як тимчасово переміщені ЗВО, що зумовлено тимчасовою окупацією частини території Донецької та Луганської областей, анексією АР Крим з 2014 р. Проблемам і формуванню адаптаційних механізмів відновлення повноцінної діяльності переміщених ЗВО присвячено праці вітчизняних учених, більшість яких є науковцями переміщених закладів освіти (Донецького національного технічного університету, Донецького національного університету, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» та ін.) і авторами багатьох відповідних законодавчих ініціатив. Найбільшу увагу в їхніх дослідженнях приділено обґрунтуванню сутності й особливостей функціонування переміщених університетів як нового типу закла-

дів вищої освіти України та ідентифікації характеристик, що їх доцільно враховувати під час оцінювання переміщених ЗВО [4–7]; аналізу динаміки позицій тимчасово переміщених ЗВО в загальнонаціональному рейтингу й пошуку шляхів збереження та відновлення їхнього потенціалу [8–11]; особливостям проведення вступної кампанії ЗВО – переселенцями, для яких «нагальними потребами у профорієнтаційній діяльності... виступають необхідність проведення набору на чужому регіональному освітньому полі та збереження регіональної ідентичності» [5]. Однак більшість досліджень стосуються особливостей адаптації переміщених ЗВО й відновлення показників їхньої діяльності в період 2014–2021 рр.

Із початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України 24 лютого 2022 р. ворожій атаці піддався соціально-економічний устрій України, значних руйнувань і пошкоджень завдано інфраструктурним об'єктам, будівлям суспільно-соціального призначення, серед яких досить багато закладів освіти. Деякі міста й селища України було повністю знищено артилерійськими та авіаційними бомбардуваннями, що змусило жителів цих населених пунктів масово евакуюватися з місць окупації й тих, де ведуться активні бойові дії [12, с. 12]. За інформацією МОН України, станом на 1 серпня 2022 р. постраждало 2 200 закладів освіти України, у т. ч. 225 закладів повністю зруйновано, 1 975 закладів частково пошкоджено. Повністю зруйновано 7 ЗВО та 9 закладів фахової передвищої освіти (ЗФПВО). У регіональному розрізі найбільше постраждали освітні за-

клади чотирьох областей, при цьому найвідчутніших втрат зазнали Запорізька й Луганська області. Тобто частка зруйнованих ЗВО становила 6,5 %. Пошкоджено 120 таких закладів (71 ЗФПВО та 49 ЗВО й закладів післядипломної педагогічної освіти). У цілому в регіональному розрізі руйнування не минули заклади 14 регіонів України. Найбільше пошкоджень зазнали ЗВО та ЗФПВО Чернігівської (66,7 % загальної кількості університетів, інститутів і академій різних форм власності в області), Харківської (47,8 %), Миколаївської (37,5 %), Донецької (33,3 %) й Запорізької (21,4 %) областей [12, с. 163–164].

З метою створення безпечного освітнього середовища для учасників освітнього процесу з Донецької, Луганської, Херсонської, окремих громад Запорізької та Харківської областей станом на 1 липня 2022 р. було переміщено 29 ЗВО державної, комунальної й приватної форм власності та 64 відокремлених структурних підрозділи (ВСП), а також 40 ЗФПВО (з урахуванням переміщення з 2014 р.). Зокрема, сім із дев'яти університетів, переміщених у 2014 р., знову були вимушені переїздити до безпечніших територій [12, с. 351–352].

З 2022 р. система вищої освіти України опинилася в нових реаліях, із викликами та загрозами, притаманними воєнному часу, а на національному ринку освітніх послуг окреслилися абсолютно нові ознаки конкурентного середовища, які поєднують наслідки інтеграційних процесів і соціально-політичні чинники, пов'язані з воєнним станом в Україні, що зумовлює необхідність

дослідження тенденцій трансформації конкурентного середовища ринку освітніх послуг у період нових загроз національній безпеці. Мета дослідження полягає у вивченні проблем і потреб тимчасово переміщених ЗВО та ВПО – учасників освітнього процесу під час їх інтеграції в конкурентне середовище ринку освітніх послуг у період нових викликів і загроз соціальної безпеці.

Для досягнення мети визначено такі основні завдання: 1) конкретизувати товар, на основі аналізу якого можна найбільш достовірно оцінити конкурентоспроможність ЗВО; 2) проаналізувати тенденції формування конкурентного середовища на ринку освітніх послуг за результатами вступної кампанії; 3) дослідити особливості інтеграції тимчасово переміщених ЗВО й ВПО в конкурентне середовище ринку освітніх послуг у період дії воєнного стану.

На нинішньому етапі розвитку суспільства заклади вищої освіти є повноцінними учасниками ринкової економіки та функціонують як виробники (надавачі) товару, який прийнято називати освітніми послугами. Однак у більшості випадків відсутня будь-яка конкретизація, що саме слід розуміти під цим поняттям саме на позначення товару.

Закон України «Про освіту» трактує освітню послугу як «комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання» [13]. Якщо розглядати заклад вищої освіти як повноцінний суб'єкт господарювання, що функціонує в конкурентно-

му середовищі, то доцільно вважати його основним товаром, представленим на ринку, освітню програму.

Відповідно до чинного законодавства [14], освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма – це єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій). Як повноцінний товар за задумом освітня програма задовольняє обидва основних взаємопов'язаних ринки, на яких функціонує будь-який ЗВО: ринок освітніх послуг і ринок праці.

Первинним індикатором конкурентоспроможності освітніх програм є попит, задекларований вступниками на перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Зацікавленість абітурієнтів – випускників шкіл створює основу для фінансових надходжень і зайнятості науково-педагогічних працівників для більшості ЗВО. Погоджуємося із твердженням О. В. Сервачак та І. О. Дмитрик [5], що «вступна кампанія – це невід'ємний органічний елемент системи вищої освіти, і абсолютно кожен виш кожного року в складній конкурентній боротьбі прагне збільшити кількість зарахованих на навчання абітурієнтів». Успішність будь-якого ЗВО не можлива без ефективно проведеної вступної кампанії. Адже від чисельності залучених здобувачів вищої освіти, особливо денної форми навчання, залежить кількість ставок, а

отже, й розмір заробітної плати кожного викладача.

Для забезпечення об'єктивності та достовірності інформації, що використовується для аналізу конкурентоспроможності освітніх програм як узагальнюючої концепції товару на ринку освітніх послуг, узято дані, оприлюднені на офіційному сайті Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО) [15]. За результатами вступної кампанії 2022 р. найпривабливішими для абітурієнтів для вступу на освітній рівень «бакалавр» на базі повної загальної середньої освіти є освітні програми в межах спеціальностей у сфері IT-технологій (121 «Інженерія програмного забезпечення», 122 «Комп'ютерні науки», 123 «Комп'ютерна інженерія», 125 «Кібербезпека», 126 «Інформаційні системи та технології») і спеціальності 081 «Право», що є типовою тенденцією останнього десятиліття завдяки стрімкому й динамічному розвитку цих сфер діяльності. Істотне підвищення попиту спостерігається для здобуття освіти за бакалаврськими програмами в межах таких спеціальностей: 053 «Психологія», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг» та 035 «Філологія» (Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська). Для порівняльного аналізу також використано дані освітніх програм за спеціальністю 192 «Будівництво та цивільна інженерія», випускники яких отримають потенційно високий попит з огляду на потребу у відбудові житлового сектора, об'єктів національної економіки та інфраструктури в післявоєнний період.

За більшістю освітніх програм упродовж десятиліть «в Україні ліди-

руючі позиції в рейтингах належать насамперед київським та львівським закладам вищої освіти, які тривалий час функціонують на ринку освітніх послуг і мають позитивний імідж за всіма напрямками їхньої діяльності (високі показники, передусім, навчальної та наукової активності)» [16]. Вагомими стимуляторами у виборі освітньої програми вступниками та їхніми батьками є бренд самого ЗВО й конкурентоспроможність регіону (чи навіть населеного пункту), в якому розташовано заклад освіти. У 2022 р. ця тенденція повністю збереглася. До того ж ЗВО Львова та області отримали додаткові конкурентні переваги завдяки прикордонному розташуванню й високій мобільності освітніх програм, у першу чергу на основі співпраці з польськими закладами освіти.

Абітурієнти, які вступали на другий (магістерський) рівень вищої освіти, віддали перевагу освітнім програмам у межах таких спеціальностей, як 222 «Медицина», 221 «Стоматологія», 081 «Право». Кількість поданих вступниками заяв на освітні програми ЗВО-лідерів перевищила тисячу, а в межах спеціальності 222 «Медицина» – дві тисячі заяв. З огляду на сучасні виклики суспільства, зумовлені як пандемією COVID-19, так і військовими діями на території нашої держави, популярність здобуття повної вищої освіти за лікарським і юридичним фахом є абсолютно логічною. Водночас специфіка набору на магістерські й аспірантські освітні програми в період збройної агресії вимагає окремого дослідження з огляду як на престижність здобуття вищої освіти другого та третього рівнів, їх потенційну за-

требуваність національною економікою, так і на можливість офіційно отримати відстрочку від призову на строкову військову службу [17].

Особливою категорією на ринку освітніх послуг є такі породжені військовими діями на території України суб'єкти господарювання, як тимчасово переміщені ЗВО.

Уведення в офіційний обіг і закріплення на законодавчому рівні у 2019 р. поняття тимчасово переміщеного закладу вищої освіти, «який у період тимчасової окупації або антитерористичної операції у період її проведення, під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях за рішенням засновника (засновників) змінив своє місцезнаходження шляхом переміщення з тимчасово окупованої території до населеного пункту на підконтрольній українській владі території» [14], спричинено збройною агресією РФ проти України з 2014 р. та, відповідно, антитерористичною операцією на Донбасі. За сім років, відколи 18 державних і один приватний ЗВО [18] виїхали з тимчасово окупованої території так званих ДНР, ЛНР та з Криму до населених пунктів на підконтрольній українській владі території, багато з них змогли «відновити свій кадровий потенціал, зміцнити матеріальну базу, забезпечити якісну підготовку фахівців, успішно проводити вступні кампанії та випуски фахівців» [4]. Переміщення ЗВО з південно-східних регіонів держави у 2022 р. стало ще глобальнішим і трагічнішим, адже повномасштабна збройна агресія спричинила загро-

зу життю та здоров'ю всіх громадян України. За офіційною інформацією [19], із метою створення безпечного освітнього середовища в травні 2022 р. було завершено процес тимчасового переміщення ЗФПВО й ЗВО державної форми власності, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я й Міністерства культури та інформаційної політики України, з Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей. Переміщенню підлягали також ВСП таких закладів усіх форм власності. Станом на 1 серпня 2022 р. задля створення безпечного освітнього середовища для учасників освітнього процесу з регіонів, де тривають активні бойові дії, зокрема Донецької, Луганської, Херсонської, окремих громад Запорізької й Харківської областей, було переміщено (з урахуванням першої хвилі у 2014 р.) 29 ЗВО і 64 ВСП ЗВО державної, комунальної й приватної форм власності [12, с. 165]. А станом на листопад 2022 р. з тимчасово окупованих і особливо небезпечних територій до 16 міст 14 областей України тимчасово переміщено вже 31 ЗВО, 65 ВСП ЗВО, ЗФПВО, 44 ЗФПВО [20]. Дев'ять ЗВО стали переміщеними двічі [8]. Як зазначають науковці одного з найбільших переміщених ЗВО – Донецького національного технічного університету, «вищі-переселенці – це негласна окрема категорія суб'єктів вступної кампанії, бо вони проводять її в кардинально інших умовах порівняно з власним довоєнним досвідом» [5]. За попередніми дослідженнями, якщо у ЗВО – регіональних лідерів, що функціонують у безпечних регіонах на постійній основі, у рік агресії

з боку росії спостерігається помітний приріст або незначне зменшення кількості поданих вступниками заяв порівняно з минулим роком, то в більшості тимчасово переміщених закладів таке скорочення відбулося в 1,5–2,7 раза [21].

У таблиці наведено порівняння динаміки основних показників конкурентоспроможності найпопулярніших серед вступників 2022 р. освітніх програм і потенційно стратегічно важливих для післявоєнної відбудови об’єктів національної економіки та інфраструктури освітніх програм за спеціальністю 192 «Будівництво та цивільна інженерія» у ЗВО – лідерах за кількістю заяв вступників на

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти та в тимчасово переміщених ЗВО, дислокованих у тому самому регіоні.

Характерною ознакою цього ринку є те, що, крім бажання й можливості придбати товар, споживач має володіти початковим рівнем освіти та відповідними вміннями й навичками, необхідними для отримання освітньої послуги [16]. Тому однією з вирішальних передумов конкурентоспроможності реалізації кожної освітньої програми та функціонування ЗВО загалом є рівень базової середньої або професійної (професійно-технічної) освіти вступників, який великою мірою визначає потен-

Таблиця

Порівняльний аналіз конкурентоспроможності освітніх програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за результатами вибору вступників у 2021–2022 рр.

Спеціальність, ОПП	ЗВО, місце розташування та статус у період вступної кампанії 2022 р.	Позиція в Консолідованому рейтингу вишів України у 2021–2023 рр.			Зараховано на бюджет + на контракт, осіб	
					Подано заяв, од.	
					Ліцензійний обсяг (у т. ч. максималь- ний обсяг держав- ного замовлення), осіб	
		2021	2022	2023	2021	2022
121 Інженерія програмного забезпечення						
Інженерія програмного забезпечення	Східноукраїнський національ- ний університет імені Володимира Даля, м. Київ. <i>Тимчасово переміщений ЗВО</i>	83	81–82	88–89	$\frac{23 + 1}{100}$ 40 (29)	$\frac{14 + 1}{45}$ 25 (15)
Інженерія програмного забезпечення комп'ютерних систем; Інженерія програмного забезпечення інформаційних систем	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ. <i>ЗВО – лідер за кількістю поданих заяв на ОПП в Україні</i>	2	2	3–4	$\frac{157 + 108}{3\,803}$ 270 (164)	$\frac{166 + 92}{2\,702}$ 270 (165)
Інженерія програмного забезпечення	ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Луцьк. <i>Тимчасово переміщений ЗВО</i>	70	71–72	60–61	$\frac{13 + 3}{84}$ 30 (18)	$\frac{13 + 2}{49}$ 30 (19)
Інженерія програмного забезпечення	Луцький національний техніч- ний університет, м. Луцьк. <i>ЗВО – лідер за кількістю поданих заяв на ОПП у регіоні</i>	87	76–78	53	$\frac{11 + 55}{379}$ 70 (12)	$\frac{23 + 62}{386}$ 85 (25)

Закінчення таблиці

Спеціальність, ОПП	ЗВО, місце розташування та статус у період вступної кампанії 2022 р.	Позиція в Консолідованому рейтингу вишів України у 2021–2023 рр.			Зараховано на бюджет + на контракт, осіб Подано заяв, од. Ліцензійний обсяг (у т. ч. максималь- ний обсяг держав- ного замовлення), осіб	
		2021	2022	2023	2021	2022
081 Право						
Право	Маріупольський державний університет, м. Київ. Тимчасово переміщений ЗВО	150–151	175	91–92	$\frac{9 + 19}{161}$ 75 (12)	$\frac{13 + 1}{43}$ 125 (14)
Право	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ. ЗВО – лідер за кількістю поданих заяв на ОПП в Україні	1	1	1	$\frac{193 + 313}{2\,632}$ 498 (210)	$\frac{104 + 373}{1\,849}$ 498 (221)
073 Менеджмент						
Менеджмент	ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Луцьк. Тимчасово переміщений ЗВО	70	71–72	60–61	$\frac{5 + 4}{57}$ 30 (7)	$\frac{3 + 2}{21}$ 40 (7)
Менеджмент	Луцький національний технічний університет, м. Луцьк. ЗВО – лідер за кількістю поданих заяв на ОПП у регіоні	87	76–78	53	$\frac{4 + 28}{272}$ 80 (12)	$\frac{3 + 54}{247}$ 72 (15)
192 Будівництво та цивільна інженерія						
Будівництво та цивільна інженерія	Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Київ. Тимчасово переміщений ЗВО	83	81–82	88–89	$\frac{22 + 1}{54}$ 50 (34)	$\frac{13 + 3}{24}$ 25 (13)
Міське будівництво та господарство; Промислове і цивільне будівництво; Теплогазопостачання і вентиляція; Технології будівельних конструкцій, виробів і матеріалів; Водопостачання та водовідведення; Автомобільні дороги та аеродроми	Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ. ЗВО – лідер за кількістю поданих заяв на ОПП в Україні	46–47	45	43–45	$\frac{266 + 140}{1\,281}$ 521 (321)	$\frac{333 + 63}{961}$ 437 (337)
Промислове та цивільне будівництво	Донбаська національна академія будівництва і архітектури, Івано-Франківська обл. Тимчасово переміщений ЗВО	134	164–166	93	$\frac{18 + 1}{42}$ 200 (25)	$\frac{8}{15}$ 100 (10)
Будівництво та цивільна інженерія	Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Івано-Франківська обл. ЗВО – лідер за кількістю поданих заяв на ОПП у регіоні	43	43–44	35	$\frac{15 + 20}{218}$ 60 (15)	$\frac{28 + 18}{179}$ 52 (28)

Складено автором за: [15; 22–24].

ційну спроможність засвоєння ними запропонованих освітніх послуг. Порівняння середнього бала вступників, обраних для аналізу університетів, вказує на більшу зорієнтованість абітурієнтів із високим конкурсним балом на освітні програми й заклади освіти, що мають більше бюджетних місць, вищі позиції в рейтингу та розташовані в столиці (рисунок).

Водночас зміна вартості навчання тимчасово переміщеними ЗВО, у бік як її збільшення, так і зменшення, у 2022 р. не стала конкурентною перевагою на тлі її переважно стабільної величини в університетах – регіональних лідерах. Загалом у зв'язку зі зміною локації значної кількості ЗВО помітно згладилася територіальна диференціація не лише доступності здобуття вищої освіти, а й вартості

навчання за окремими ОПП. Навчання в університетах, що посідають верхні позиції в національних рейтингах, і далі вважається вельми престижним. Разом із тим жодний з проаналізованих ЗВО, незалежно від кількості поданих вступниками заяв, у 2022 р. не зміг заповнити ліцензію на 100 %.

Найбільш очевидною проблема з виконанням плану ліцензійного обсягу є в переміщених ЗВО, у частині яких студенти за результатами вступу 2022 р. прийшли тільки на місця державного замовлення. Більше того, основний контингент першокурсників переміщених закладів освіти сформувався за рахунок вступників за квотою 2 [15; 25]. Адже ці ЗВО «зосереджені на тому, щоб здійснити набір, незважаючи на позиції «новачка» на чужому регіональному освітньому

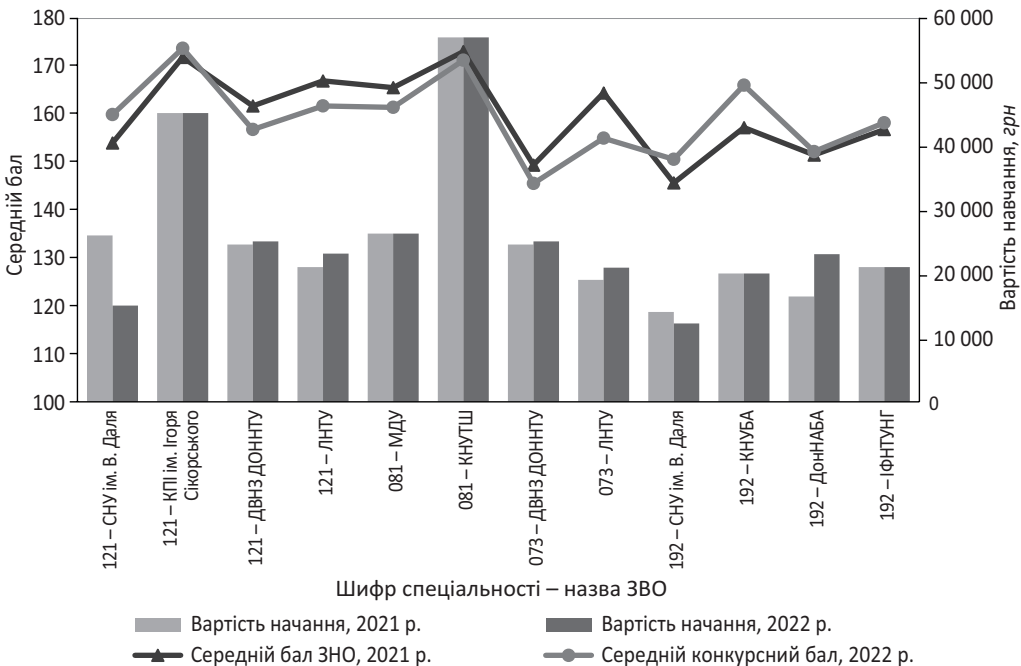


Рисунок. Середній бал вступників та вартість навчання за освітніми програмами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти у 2021–2022 рр.

Примітка. Назви освітніх програм за спеціальностями та ЗВО див. у таблиці.

Побудовано автором на основі даних ЄДЕБО [15].

полі» [5] та з кожним роком дедалі більше орієнтуються на місцевих абітурієнтів. Однак, щоб переконати вступників та їхніх батьків «надати перевагу переміщеному ЗВО з-поміж давно відомих їм закладів вищої освіти цих міст, потрібно докласти більше зусиль, витратити на профорієнтаційну роботу більше часу, постійно винаходити креативні методи» [5]. Як зауважує професор Донецького національного університету Р. О. Додонов, «перенасичений пропозицією національний ринок освітніх послуг без особливих труднощів і з задоволенням поглине абітурієнтів» із тимчасово окупованих областей. Водночас в евакуйованих до інших міст університетах «ректори тамтешніх вузів бачать конкурентів, які, в свою чергу, здатні відтягнути на себе значну частку потенційних студентів» [7].

Для переміщених ЗВО нагальними потребами в профорієнтаційній діяльності є «необхідність проведення набору на чужому регіональному освітньому полі та збереження регіональної ідентичності» [5]. За свідченням науковців тимчасово переміщеного ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», намагаючись привернути увагу суспільства до викликів реальності нового типу, що постали перед цими закладами, «до переміщених університетів не можна підходити з критеріями, які застосовуються до ЗВО на решті території України. При оцінці їхньої діяльності слід урахувувати низку специфічних чинників, що не проявляються у звичайних умовах, а виникли виключно в умовах, пов'язаних з агресією росії» [4].

Більшість переміщених у 2014 р. ЗВО перенесли навчальний процес

у власні філії в межах Донецької й Луганської областей, що дало змогу витримати найскладніший період, швидше адаптуватися та розгорнути повноцінну освітню діяльність; меншість таких закладів перемістилися до Вінниці, Кривого Рогу, Харкова, Києва [5]. Однак військові дії 2022 р. призвели до нових масштабних втрат. Відсутність необхідного технічного обладнання, проблеми із забезпеченням комп'ютерною технікою для виконання поточної навчальної й організаційної роботи, з належним методичним забезпеченням, у т. ч. в електронному вигляді, оскільки сервери багатьох переміщених закладів освіти залишилися на тимчасово окупованих територіях або в зоні ведення бойових дій, великі кадрові втрати, скорочення контингенту студентів і виклики, пов'язані з географічною розпорошеністю викладачів та здобувачів вищої освіти, створюють надзвичайно потужні загрози для утримання тимчасово переміщеними ЗВО своїх конкурентних позицій на ринку освітніх послуг.

Під час першої хвилі переміщення серед тимчасово переміщених університетів було 12 ЗВО – лідерів Східного регіону України та один провідний освітній заклад АР Крим, які на той час входили до 200 найкращих ЗВО за рейтингом університетів України «Топ-200 Україна» 2012–2013 рр. Протягом наступних років деякі з них втратили свої позиції, а окремі було реорганізовано шляхом злиття чи приєднання до інших ЗВО. У 2022 р. у рейтингу «Топ-200 Україна» залишилися тільки 8 тимчасово переміщених університетів із Луганської та Донецької областей [8]. Подальше зниження конкурентоспро-

можності багатьох переміщених ЗВО відбулося й у 2022 р. (див. таблицю, позицію в Консолідованому рейтингу вишів України). Разом із тим за результатами рейтингування 2023 р. спостерігається істотне підвищення показників як окремих переміщених ЗВО, так і університетів, на базі яких вони дислокуються.

За твердженням науковців ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», попри всі зусилля «переміщення призводить до зниження показників діяльності університетів як мінімум на декілька років... ЗВО, які мали менший потенціал до переміщення, складніше адаптувалися до нових умов на новому місці розташування, зазнають більших втрат щодо позицій рейтингу, втрачають свій лідерський потенціал та освітні й наукові спроможності. Саме тому ці ЗВО потребують більшої підтримки задля їхнього збереження» з боку міжнародних організацій, уряду, органів місцевого самоврядування та громад [8]. Варто також враховувати, що «після 24 лютого 2022 р. частина студентів, викладачів, інших працівників ЗВО опинилася за межами України, інша частина перемістилася на підконтрольні українські території, але значна частина учасників освітнього процесу продовжує залишатися на тимчасово окупованих територіях» [26].

З точки зору збереження інтелектуального капіталу України, тимчасово переміщені ЗВО – це передусім кілька тисяч внутрішньо переміщених науково-педагогічних та інших працівників, які втратили своє майно й на сьогодні перебувають у складних побутових умовах, не мають можливості повноцінного спілкування, а

часто й інформації про долю членів родини, друзів, знайомих, що, безперечно, відображається на їхньому психоемоційному стані, але водночас прагнуть налагодити на новому місці навчальний процес і зберегти контингент студентів, забезпечити успішність проведення вступної кампанії та якісну підготовку фахівців.

Як зазначають І. О. Дмитрик і О. В. Сервачак, плінність кадрів притаманна всім переміщеним ЗВО, адже їхній основний науково-педагогічний штат – це переселенці, чиї життєві плани за період проживання й професійної діяльності на новому місці «стали не набагато зрозумілішими для них самих в умовах відсутності власного житла, сімейних обставин, збройного конфлікту на сході України, який так довго триває... Водночас трудові колективи активно поповнюються місцевими освітянами на різних рівнях: від професорсько-викладацького складу кафедр до складу керівництва вишу» [5]. Тобто відбуваються процеси двосторонньої інтеграції науково-педагогічних працівників в абсолютно нове конкурентне середовище.

Ще до початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 р., МОН, здійснюючи моніторинг якості освітніх послуг тимчасово переміщених ЗВО, розподілило їх на три категорії: 1) ЗВО, які динамічно розвиваються; 2) ЗВО, що потребують підтримки; 3) ЗВО, які не розвиваються [4]. Наприклад, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», переміщений ще в першу хвилю, зумів підтримувати високий рівень розвитку міжнародної співпраці як за освітнім компонентом, у т. ч. здійснювати обмін викладачами та

студентами, так і щодо науково-дослідної й адміністративної діяльності [27]. Частина ж переміщених ЗВО зазнали відчутного погіршення власних конкурентних позицій.

Збільшення в кадровому складі частки місцевих освітян, зміни в контингенті студентів викликають у представників переміщених університетів занепокоєння щодо втрати власної ідентичності, сформованої переважно на регіональних особливостях розвитку вищої освіти, зміни характеру корпоративної культури [4]. Внутрішньо переміщені науково-педагогічні працівники також стурбовані оголошеними ще у 2019 р. і призупиненими на сьогодні намірами МОН об'єднати переміщені ЗВО [8; 28]. Слушною є пропозиція професора Т. В. Сич сприяти посиленню потужності переміщених університетів шляхом об'єднання в асоціації за регіонами їх розташування з метою їх підтримки, пошуку спільних партнерів та залучення міжнародної допомоги [8], що матиме не лише організаційний, а й чималий позитивний психологічний ефект, посилить відчуття впевненості й захищеності внутрішньо переміщених учасників освітнього процесу, зменшить плінність науково-педагогічних працівників.

Попри сучасні соціально-політичні виклики престижність здобуття вищої освіти серед молоді в Україні залишається на високому рівні. Незмінною конкурентною перевагою освітніх програм є стійкий позитивний імідж освітнього закладу, який пропонує їх на ринку.

Однак вітчизняна система вищої освіти зазнала чималих матеріальних та інтелектуальних втрат від російської агресії. Крім того, висока

активність іноземних освітніх закладів щодо залучення абітурієнтів з інших країн на навчання за кордоном, що спостерігалася впродовж двох останніх десятиліть, дістала успішне реальне втілення у зв'язку з різким зниженням рівня безпеки життя в Україні. Висока мобільність як потенційних, так і реальних здобувачів вищої освіти, що сформувалася впродовж двох останніх десятиліть, за період повномасштабного військового вторгнення переросла в потужну хвилю молодіжної еміграції. Зменшення чисельності потенційних здобувачів вищої освіти (а також реальних студентів, які, емігрувавши, протягом літа 2022 р. вступили до іноземних ЗВО) в поєднанні з різким скороченням кількості абітурієнтів і студентів-іноземців через небезпеку військових дій в Україні, призведе до ще гострішої конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг, зокрема в регіональних сегментах.

Виклики, зумовлені військовими діями, вимагають від вітчизняних ЗВО ще більших зусиль для формування власних конкурентних переваг на основі створення пропозиції професійної підготовки найвищого ґатунку, постійного розвитку й удосконалення системи освітнього менеджменту, розроблення та запровадження маркетингових інструментів із метою адаптації до змін, що відбуваються на нинішньому етапі розвитку ринку освітніх послуг. Ще більшої актуальності набуває формування (або корегування) змісту освітніх програм і наповнення навчальних планів відповідно до вимог ринку праці з урахуванням відгуків та пропозицій роботодавців як ключових стейкхолдерів ЗВО, вимог воєнного

стану й потреб післявоєнної відбудови держави.

Тимчасово переміщені ЗВО та внутрішньо переміщені науково-педагогічні працівники потребують додаткових інструментів соціального захисту й особливої підтримки і сприяння у відновленні повноцінної діяльності від приймаючих громад, органів місцевого самоврядування, уряду та міжнародних організацій.

Водночас істотна трансформація вітчизняної системи вищої освіти впродовж двох останніх десятиліть, її входження у світовий освітній і дослідницький простір, участь у міжнародному науковому співробітництві, а також теперішнє посилене бажання урядів і громадян більшості економічно розвинутих держав підтримати

Україну надають додаткові переваги для нового етапу розвитку конкурентоспроможності ЗВО як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку.

Подальші дослідження тенденцій розвитку конкурентного середовища ринку освітніх послуг будуть спрямовані на вивчення проблем і потреб внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти з огляду на їх інтеграцію в конкурентне середовище, визначення тенденцій конкурентоспроможності учасників вищої освіти на міжнародному ринку освітніх послуг та аналіз відповідності формування й реалізації освітніх програм вимогам вітчизняного ринку праці з урахуванням потреб післявоєнної відбудови та розвитку держави.

Список використаних джерел

1. Barrichello A., Morano R. S., Feldmann P. R., Jacomossi R. R. The importance of education in the context of innovation and competitiveness of nations. *International Journal of Education Economics and Development*. 2020. No. 11 (2). P. 204-224. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJEED.2020.106587>.

2. Chentukov Y., Omelchenko V., Zakharova O., Nikolenko T. Assessing the impact of higher education competitiveness on the level of socio-economic development of a country. *Problems and Perspectives in Management*. 2021. No. 19 (2). P. 370-383. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(2\).2021.30](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(2).2021.30).

3. Родіонов О. В. Маркетинг освітніх послуг ВНЗ. *Вісник Хмельницького національного університету. Сер. : економічні науки*. 2010. № 5. Т. 3. С. 184–185. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_5_3/46rod.pdf.

4. Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л. Переміщені університети як новий тип закладів вищої освіти України. *Освіта та педагогічна наука*. 2019. № 3 (172). С. 3–9. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-3\(172\)-3-9](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-3(172)-3-9).

5. Дмитрик І. О., Сервачак О. В. Переміщені ЗВО як фактор соціальної мобілізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 31–34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/5>.

6. Ребро Д. Л. Функціонування переміщених ЗВО в умовах гібридної війни. *Інформація та культура в забезпеченні сталого розвитку людства* : зб. матеріалів Міжнар. інтернет-конф., м. Маріуполь, 15 листоп. 2017 р. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 262–264. URL: https://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2017/kid_konferenciji_sr2017.pdf#page=262.

7. Додонов Р. О. Переміщені вищі навчальні заклади – новий феномен в українській освіті. *Знання. Освіта. Освіченість* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Він-

ниця, 28–29 верес. 2016 р. Вінниця : ВНТУ, 2016. С. 59–60. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/znanosv/znanosv2016/paper/viewFile/1524/1244>.

8. Суч Т. В. Яка доля у тимчасово переміщених університетів України? *Goal and the role of world science in life* : тези доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Стокгольм, 27–29 берез. 2023 р. Стокгольм, 2023. С. 131–134. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/03/Goal-and-the-role-of-world-science-in-life.pdf#page=132>.

9. Хаустова Є. Б. Дослідження захищеності інтелектуального капіталу тимчасово переміщених закладів вищої освіти. *Сучасні детермінанти розвитку бізнес-процесів в Україні* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Київ, 12 квіт. 2018 р. Київ : КНУТД, 2018. С. 86–89. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/10084>.

10. Захарова О. В. Трансформації науково-освітнього потенціалу закладів вищої освіти України через тимчасову окупацію частини території Донецької та Луганської областей, анексію республіки Крим. *Освітня аналітика України*. 2020. № 4 (11). С. 47–59. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2020-4-47-59>.

11. Захарова О. В. Вплив внутрішньо переміщених науково-педагогічних працівників із тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, АР Крим на науково-освітній потенціал ЗВО України. *Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне забезпечення* : зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (наукове електронне видання), м. Київ, 15 жовт. 2020 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2020. С. 182–185. URL: <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Zbirnik-tez-dopovidej-konferentsiyi-Reforma-osviti-v-Ukrayini-2020.pdf#page=183>.

12. Освіта України в умовах воєнного стану : інф.-аналіт. зб. / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ, 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Informanalitycz.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>.

13. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

14. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

15. Вступна кампанія. *Єдина державна електронна база з питань освіти* : офіційний вебсайт. URL: <https://vstup.edbo.gov.ua/> (дата звернення: 17–29.06.2023).

16. Шкурупій О. В., Самойлик Ю. В., Шматко О. О. Маркетингові особливості освітніх послуг у конкурентному середовищі: міжнародні та національні тренди. *Економіка та держава*. 2020. № 11. С. 4–11. DOI: <http://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.11.4>.

17. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#n271> (дата звернення: 30.06.2023).

18. Деякі питання державних вищих навчальних закладів, переміщених з району проведення антитерористичної операції : постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 № 935. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/935-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.06.2023).

19. Заклади фахової передвищої та вищої освіти завершують процес тимчасового переміщення до безпечних регіонів України / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zakladi-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti-zavershuyut-proces-timchasovogo-peremishennya-do-bezpechnih-regioniv-ukrayini> (дата звернення: 19.06.2023).

20. Фахова передвища і вища освіта в умовах воєнного стану / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/fahova-peredvisha-i-visha-osvita-v-umovah-voyennogo-stanu> (дата звернення: 21.06.2023).

21. Мазур Н. Конкурентоспроможність тимчасово переміщених закладів вищої освіти: вступ-2022. *Конкурентоспроможність національної економіки* : матеріали XX Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 20–21 жовт. 2022 р. Київ, 2022. С. 133–136. URL: https://econom.knu.ua/wp-content/uploads/2022/10/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%A1NE2022.pdf.

22. Консолідований рейтинг вишів України 2023 року. *Osvita.ua* : вебсайт. 2023. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/> (дата звернення: 20.07.2023).

23. Консолідований рейтинг вишів України 2022 року. *Osvita.ua* : вебсайт. 2022. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/89474/> (дата звернення: 11.07.2023).

24. Консолідований рейтинг вишів України 2021 року. *Osvita.ua* : вебсайт. 2021. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/86998/> (дата звернення: 11.07.2023).

25. Квоти на зарахування до закладів вищої освіти. *Osvita.ua* : вебсайт. 2023. URL: <https://osvita.ua/consultations/bachelor/55433/>.

26. Ніколаєв Є., Рій Г., Шемелинець І. У чужих стінах: як долають проблеми переміщені університети. *Вокс Україна* : вебсайт. 2022. URL: <https://voxukraine.org/u-chuzhyh-stinah-yak-dolayut-problemy-peremishheni-universytety> (дата звернення: 17.06.2023).

27. Мигзович І. В. Функційний потенціал експорту освітніх послуг тимчасово переміщених закладів вищої освіти України. *Освіта та педагогічна наука*. 2019. № 1 (170). С. 13–24. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1\(170\)-13-24](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1(170)-13-24).

28. МОН хоче об'єднати переміщені з окупованих територій виші. *Укрінформ* : вебсайт. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2793223-mon-hoce-obednati-peremiseni-z-okupovanih-teritorij-visi.html> (дата звернення: 03.07.2023).

Nataliia Mazur

Ph. D. (Economics), Associate Professor, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, Ukraine, n.o.mazur@nuwm.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8673-5873>

INTEGRATION OF TEMPORARILY RELOCATED HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS INTO THE COMPETITIVE ENVIRONMENT OF THE EDUCATIONAL SERVICES MARKET DURING A PERIOD OF NEW SOCIAL SAFETY THREATS

Abstract. Higher education in Ukraine has found itself in new realities, and the national market of educational services has obtained completely new features of the competitive environment, which combine the results of integration processes and socio-political factors derived from the martial law. As a result of military actions, temporarily relocated higher education institutions (HEIs) emerged as a special category in the market of educational services. The aim of the paper is to study the problems and needs of temporarily relocated HEIs and internally displaced persons, as participants of the educational process, under their integration into the competitive environment of the educational services market. The author determined that for HEIs a study (degree) programme is the main product presented on the

market. The primary indicator of the competitiveness of study programmes is the demand declared by entrants to the first (bachelor's) level of higher education. Trends in the formation of a competitive environment in the market of educational services were analysed based on the results of the admission campaign. It was defined that the tendency for Kyiv and Lviv universities to hold the leading positions in most study programmes was preserved. The article presents a comparative analysis of the dynamics of the main competitiveness indicators for study programmes, being most popular among entrants, in HEIs identified as leaders in terms of the number of applications and in temporarily relocated HEIs. The relocated HEIs are facing a particularly acute problem with filling the licensed number of students. Based on the admission results of 2022, a part of relocated universities enrolled only as many students as to fill the positions funded by the state. Temporarily relocated HEIs and internally displaced research and pedagogical staff need additional social protection tools and special support and assistance in resuming full-fledged activities from host communities, local self-government bodies, the government and international organizations.

Keywords: higher education, competitiveness, competitive environment, educational services market, study programme, temporarily relocated higher education institutions (HEIs), internally displaced persons, social safety.

References

1. Barrichello, A., Morano, R. S., Feldmann, P. R., & Jacomossi, R. R. (2020). The importance of education in the context of innovation and competitiveness of nations. *International Journal of Education Economics and Development*, 11(2), 204-224. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJEED.2020.106587>.
2. Chentukov, Yu., Omelchenko, V., Zakharova, O., & Nikolenko, T. (2021). Assessing the impact of higher education competitiveness on the level of socio-economic development of a country. *Problems and Perspectives in Management*, 19(2), 370-383. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(2\).2021.30](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(2).2021.30).
3. Rodionov, O. (2010). Marketing of educational services of HEIs. *Herald of the Khmelnytskyi National University. Series: economic sciences*, 5(3), 184-185. Retrieved from http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_5_3/46rod.pdf [in Ukrainian].
4. Kurylo, V. S., Savchenko, S. V. & Karaman O. L. (2019). Displaced Universities as a New Type of Higher Education Institutions in Ukraine. *Education and pedagogical sciences*, 3(172), 3-9. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-3\(172\)-3-9](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-3(172)-3-9) [in Ukrainian].
5. Dmytryk, I. O., & Servachak, O. V. (2020). Relocated universities as a factor of social mobilization. *Legal scientific electronic journal*, 8, 31-34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/5> [in Ukrainian].
6. Rebro, D. (2018). Functioning of Relocated HEIs in the Conditions of Hybrid War. *Information and Culture in Ensuring Sustainable Development of Humanity: Proceedings of the International Internet Conference*, 262-264. Mariupol. Retrieved from https://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2017/kid_konferenciji_sr2017.pdf#page=262 [in Ukrainian].
7. Dodonov, R. (2016). Relocated higher education institutions are a new phenomenon in Ukrainian education. *Knowledge. Education. Literacy: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference*, 59-60. Vinnytsia. Retrieved from <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/znanosv/znanosv2016/paper/viewFile/1524/1244> [in Ukrainian].
8. Sych, T. (2023). What is the Fate of the Temporarily Relocated Universities of Ukraine? *Goal and the role of world science in life : Abstracts of Papers of the 12th International Scientific and Practical Conference*, 131-134. Stockholm. Retrieved from <https://eu-conf.com/>

wp-content/uploads/2023/03/Goal-and-the-role-of-world-science-in-life.pdf#page=132 [in Ukrainian].

9. Khaustova, Ye. B. (2018). Research on the Protection of Intellectual Capital of Temporarily Displaced Higher Education Institutions. *Modern determinants of business processes development in Ukraine: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference*, 86-89. Kyiv. Retrieved from <https://er.knuid.edu.ua/handle/123456789/10084> [in Ukrainian].

10. Zakharova, O. (2020). Transformation of the scientific and educational potential of higher education institutions of Ukraine as a result of the temporary occupation of part of the territory of Donetsk and Luhans regions, annexation of the Republic of Crimea. *Educational Analytics of Ukraine*. 4(11), 47-59. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2020-4-47-59> [in Ukrainian].

11. Zakharova, O. (2020). The Impact of Internally Displaced Academic Staff from the Temporarily Occupied Territories of Donetsk and Luhansk Regions and the Autonomous Republic of Crimea on the Scientific and Educational Potential of Ukrainian Higher Education Institutions. *Education Reform in Ukraine. Information and Analytical Support: Abstracts of Papers of the 2nd International Scientific and Practical Conference*, 182-185. Kyiv. Retrieved from <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Zbirnik-tez-dopovidej-konferentsiyi-Reforma-osviti-v-Ukrayini-2020.pdf#page=183> [in Ukrainian].

12. Shkarlet, S. M. (Ed.). (2022). *Education of Ukraine under martial law*. Kyiv. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf> [in Ukrainian].

13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On education* (Act No. 2145-VIII, September 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

14. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *On Higher Education* (Act No. 1556-VII, July 1). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

15. The Unified State Electronic Database on Education. (n. d.). *The Admission Campaign*. Retrieved from <https://vstup.edbo.gov.ua/> [in Ukrainian].

16. Shkurupii, O., Samoiluk, Iu. & Shmatko, O. (2020). The Marketing Features of Educational Services in a Competitive Environment: International and National Trends. *Ekonomika ta derzhava*. 11, 4-11. DOI: <http://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.11.4> [in Ukrainian].

17. Verkhovna Rada of Ukraine. (1992). *On General Military Duty and Military Service* (Act No. 2232-XII, March 25). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#n271> [in Ukrainian].

18. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2015). *Some Issues of State Higher Educational Institutions Relocated from the Area of the Anti-Terrorist Operation* (Decree No. 935, October 13). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/248633920> [in Ukrainian].

19. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Institutions of pre-tertiary vocational education and higher education are completing the process of temporary relocation to safe regions of Ukraine*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/zakladi-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti-zavershuyut-proces-timchasovogo-peremishennya-dobezpechnih-regioniv-ukrayini> [in Ukrainian].

20. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Pre-tertiary vocational education and higher education in the conditions of martial law*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/fahova-peredvisha-i-visha-osvita-v-umovah-voyennogo-stanu> [in Ukrainian].

21. Mazur, N. (2022). Temporarily Displaced Higher Education Institutions Competitiveness: Admission-2022. *Competitiveness of the National Economy: Proceedings of the*

20th International Scientific and Practical Conference, 133-136. Kyiv. Retrieved from https://econom.knu.ua/wp-content/uploads/2022/10/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%A1NE20222.pdf [in Ukrainian].

22. Osvita.ua. (2023). *Consolidated Rating of Higher Education Institutions of Ukraine in 2023*. Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/> [in Ukrainian].

23. Osvita.ua. (2022). *Consolidated Rating of Higher Education Institutions of Ukraine in 2022*. Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/rating/89474/> [in Ukrainian].

24. Osvita.ua. (2021). *Consolidated Rating of Higher Education Institutions of Ukraine in 2021*. Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/rating/86998/> [in Ukrainian].

25. Osvita.ua. (2023). *Quotas for Enrollment in Higher Education Institutions*. Retrieved from <https://osvita.ua/consultations/bachelor/55433/> [in Ukrainian].

26. Nikolaiev, Ye., Rii, H., & Shemelynets, I. (2022). *In strange walls: how displaced universities overcome problems*. Retrieved from <https://voxukraine.org/u-chuzhyh-stinah-yak-dolayut-problemy-peremishheni-universytety> [in Ukrainian].

27. Myhovich, I. (2019). Functional potential of educational services exporting process for temporarily displaced universities of Ukraine. *Education and Pedagogical Sciences*, 1(170), 13-24. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1\(170\)-13-24](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1(170)-13-24) [in Ukrainian].

28. Ukrinform. (2019). *Ministry of Education and Science of Ukraine wants to unite universities displaced from the occupied territories*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2793223-mon-hoce-obednati-peremiseni-z-okupovanih-teritorij-visi.html> [in Ukrainian].

Власюк О. А.

кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу науково-дослідної роботи та атестації наукових кадрів ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Київ, Україна, vlasuk_oksana@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1683-5622>

Дараган Т. П.

завідувач сектора відділу науково-дослідної роботи та атестації наукових кадрів ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Київ, Україна, tanya_dar@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6714-9374>

ФОРМУВАННЯ КОНТИНГЕНТУ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті розглянуто особливості прийому на навчання для здобуття вищої освіти в різних країнах. Зазначено, що вітчизняна система відбору абітурієнтів істотно відрізняється від європейської, а саме вимогами щодо вступу на навчання до закладів вищої освіти (ЗВО), формуванням критеріїв відбору та часткою впливу державного регулювання на цей процес. Авторами проаналізовано процес створення контингенту студентів у вітчизняних ЗВО. Визначено його основні етапи: розроблення проєктних показників плану прийому й випуску здобувачів вищої освіти за державним замовленням, оприлюднення планових показників останнього. Підкреслено, що в Україні державне замовлення у ЗВО диференціюється конкурсними пропозиціями – «фіксованою», тобто з визначеною кількістю бюджетних місць, і «відкритою», якою можуть скористатись усі абітурієнти. Наголошено, що конкурсна пропозиція формує засади конкуренції ЗВО не тільки за бюджетні місця, а й за найкращого та вмотивованого абітурієнта. Наведено результати онлайн-опитування, проведеного авторами у 2020–2021 рр. у межах виконання НДР «Впровадження університетської автономії в контексті децентралізації управління ЗВО, демократизації освітнього процесу, підвищення відповідальності за якість освіти» щодо методів формування контингенту здобувачів вищої освіти у ЗВО. Як показали результати досліджень, більшість науково-педагогічних працівників підтримують формування контингенту здобувачів вищої освіти за таким принципом: Міністерство освіти і науки України формує бюджетні місця, а заклади вищої освіти – контрактні. Зазначено, що у вітчизняних ЗВО державні місця прямують за найкращими абітурієнтами.

Ключові слова: абітурієнти, здобувачі вищої освіти, конкурсна пропозиція, бюджетні місця, державне замовлення.

JEL classification: 121, 123, Y10.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-3-105-115.

У сучасних умовах глобалізації суспільства якість вищої освіти відіграє дедалі більшу роль у досягненні соціально-економічного прогресу. Це створює передумови для пошуку

нових методів управління, перегляду ролі й функцій закладів вищої освіти, формує потребу в зміні державного регулювання діяльності ЗВО. Функціонування ЗВО зумовлене ринковими

відносинами, що спричиняє посилення конкуренції в економічній і соціальній сферах. Тому ефективність діяльності університету визначається швидкістю його реагування на зміни в суспільстві та адекватністю врахування ним запитів ринку.

Удосконалення системи вищої освіти орієнтоване не лише на збільшення інтелектуального потенціалу країни, а й на гарантування її громадянам права доступу до здобуття якісної вищої освіти. Модернізація вітчизняної системи вищої освіти відбувається під впливом багатьох чинників – історичних, соціально-економічних, демографічних, політичних, міжнародних. Однак основна діяльність системи вищої освіти в нашій державі регламентується законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» й іншими нормативно-правовими актами, забезпечуючи її адаптацію до європейських стандартів та інтеграцію у світовий освітній простір у сфері надання освітніх послуг.

У ЗВО велика увага приділяється проблемам формування необхідного контингенту здобувачів вищої освіти, оскільки головним чинником функціонування університету як суб'єкта господарювання є попит на освітні послуги, що ним надаються. Тому досить нагальним питанням є боротьба ЗВО за потоки абітурієнтів. Сучасний стан вітчизняного ринку освітніх послуг характеризується не лише досить широкою мережею університетів, значною доступністю до вищої освіти, а й впливом соціально-економічної, демографічної та політичної ситуації в нашій країні. Зазначене потребує прийняття відповідних управлінських рішень щодо діяльності ЗВО.

Прагнучи стати повноцінним членом ЄС, Україна здійснює колосальні реформи в різних сферах суспільства. Реформування освітньої галузі посідає одну з провідних позицій, адже тільки конкурентоспроможні ЗВО здатні готувати висококваліфікованих фахівців для всіх видів діяльності українського суспільства. Тому нам необхідна ефективно побудована система вищої освіти, яка відповідатиме потребам розвитку країни, запитам сучасного життя, інтересам особистості.

Вплив процесів глобалізації на функціонування ЗВО описано в працях таких зарубіжних учених, як Д. Бреннен, У. Течлер, С. Маргінсон [1; 2]. Дослідження Д. Скотта спрямовані на визначення доцільності планування освітніх послуг у ЗВО в розрізі різних спеціальностей [3].

Головна мета діяльності ЗВО полягає в підготовці фахівців, що відповідають професійним вимогам і особистісним характеристикам. Як зауважує О. В. Бріт, висококваліфікований спеціаліст має не тільки володіти практичними навичками та професійними знаннями, а й уміти оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища, обумовлені стрімким розвитком науково-технічного прогресу [4]. На думку Г. Ф. Пономарьової, ефективність і якість діяльності спеціаліста з вищою освітою визначається нестандартним, інноваційним мисленням, сформованою професійною компетентністю, здатністю приймати ефективні, оптимальні рішення на основі об'єктивного аналізу ситуацій [5].

О. В. Носова, О. С. Маковоз [6] вважають, що при плануванні підготовки спеціалістів ЗВО необхідно враховувати як потреби ринку праці у

фахівцях різних кваліфікацій, так і специфіку розвитку територій.

У свою чергу, С. А. Матюх, В. Г. Лопатовський [7], проаналізувавши формування контингенту здобувачів вищої освіти, зазначили, що вагомою причиною посилення динаміки контингенту ЗВО є економічна криза, особливості вступної кампанії. О. В. Верба, Т. А. Зайцева, О. О. Марченко [8] зауважили, що одним з основних завдань наукового відділу ЗВО є облік та моніторинг контингенту здобувачів вищої освіти. Тому в університетах питанням управління ним приділяється велика увага.

Слід зазначити, що окреслена проблематика вивчена недостатньо, тож потребує додаткових досліджень.

Мета статті – проаналізувати генерування контингенту студентів у зарубіжних університетах і визначити особливості його формування у вітчизняних ЗВО.

Для досягнення вказаної мети авторами у 2020–2022 рр. серед науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти проводилось онлайн-опитування на тему: «Аналіз впровадження академічної автономії в закладах вищої освіти». В опитуванні на анонімній і безоплатній основі брали участь представники інститутів, університетів та академій. Представництво інститутів серед респондентів становило 82 %, академій – 18 %, із них науково-педагогічних працівників – 55,4 %, здобувачів вищої освіти – 44,5 %. Опитування проводилось анонімно за анкетною, яка містила відкриті й закриті питання.

Під час дослідження ми намагались отримати відповіді учасників освітнього процесу та не ставили за мету сформулювати репрезентативну

вибірку (встановлений нами формат опитування не надавав такої можливості). Результати опитування було оброблено з використанням статистичних методів контент-аналізу, а також інтернет-ресурсу Google Form із доповненням Advanced Summary by Awesome Table.

У сучасних умовах глобальних трансформаційних процесів визначальним фактором існування суспільства стають нові знання, технології та інформація. Безперечно роль у створенні бази знань, форм їх подання, інструментів пошуку й використання відводиться саме освіті. Тому потужною складовою національних економічних систем є високопродуктивні, конкурентоспроможні ЗВО. А забезпечення високоякісних освітніх послуг тісно пов'язане з особливостями контингенту здобувачів вищої освіти, адже його кількісні та якісні характеристики безпосередньо впливають на перебіг і результати освітнього процесу. Наразі в діяльності вітчизняних ЗВО спостерігаються тенденції скорочення їхньої кількості й загального контингенту здобувачів вищої освіти [9]. І тут головну роль відіграє той факт, що в Україні щороку збільшується число виданих дипломів, якими ніколи не скористаються. Велика чисельність випускників, що навчалися на популярних спеціальностях, іноді зовсім не докладаючи зусиль ні під час вступу, ні під час навчання, поповнюють спільноту осіб із вищою освітою без гарантованого працевлаштування за фахом. Хтось не може працевлаштуватися за спеціальністю через досить низький рівень здобутих знань, хтось – унаслідок розуміння хибності та необдуманості власного вибору.

Роботодавці, прагнучи мати у своїх колективах цілеспрямованих, достатньою мірою обізнаних молодих людей, розробляють цілі схеми відбору потенційних працівників. І такий вибір позначається на репутації ЗВО, що потрібно враховувати керівництву освітньої установи, для того щоб витримати жорстку конкуренцію на ринку освітніх послуг.

Успішна діяльність ЗВО, зокрема його вирішальна роль у конкурентоспроможності наданих ним освітніх послуг, регламентується вчасно прийнятими й правильними рішеннями. Це потребує стратегічного аналізу ринкової ситуації, власних характеристик і можливостей ЗВО для оперативного реагування на стан та потреби зовнішнього й внутрішнього середовища.

Основна діяльність ЗВО спрямована на те, щоб передати, допомогти засвоїти, розширити й застосувати знання, уміння та інші компетентності особам, які навчаються. Освітня діяльність у сфері вищої освіти здійснюється для здобуття вищої, післядипломної освіти, формування гармонійно розвиненої особистості, а також для задоволення інших освітніх потреб усіх зацікавлених суб'єктів [10].

Системи вищої освіти різних країн світу мають свої особливості. Це зумовлено передусім національною культурою, традиціями, а також духовними, моральними й матеріальними цінностями. Однак основним завданням освіти в будь-якій країні залишається навчання та виховання повноцінного громадянина, здатного самостійно навчатися, працювати, підвищувати свій професійний рівень для комфортного співіснування в суспільстві.

Аналізуючи системи вищої освіти різних європейських країн, можна дійти висновку, що поряд із безліччю відмінностей спільним є вступ до ЗВО на основі здобуття середньої освіти. У деяких країнах, зокрема у Франції, дуже важко успішно скласти випускні екзамени, тому є спеціальні умови вступу до університету для громадян, які не мають атестата про середню освіту, але мають стаж роботи.

До університетів *Франції* можна вступити за вільним набором, тобто шляхом простого зарахування на навчання; за «м'яким» відбором, тобто відповідно до географічного розташування й терміну отримання диплома бакалавра; за «кількісним» відбором, тобто обмеженим, коли на навчання зараховуються перші з тих, хто подав заяву; за «якісним» (жорстким) відбором, тобто на основі складання екзамену чи конкурсу за кількох претендентів на одне місце [11].

У *Великій Британії* дотримуються позиції відкритості вищої освіти. При цьому подані абітурієнтами документи детально аналізуються ЗВО, який і складає висновок щодо зарахування. Однак тут передбачено квоти для вчителів і лікарів, що встановлюються відповідно державним секретарем та департаментом охорони здоров'я. У разі перевищення визначеної квоти ЗВО проводять відбір студентів самостійно за критеріями, сформованими кожним окремим університетом [12].

Вища освіта *Німеччини* відзначається взаємодією федерального уряду та органів місцевого самоврядування земель. Також у країні створено Спільку ректорів закладів вищої освіти, які разом розробляють більшість важливих нормативно-право-

вих актів. Цікавим є принцип фінансування німецьких ЗВО: 94 % усіх коштів субсидують органи самоврядування відповідних земель і лише 6 % – центральний орган із питань освіти [13, с. 56–59].

У *Китаї* ЗВО засновує Державна комісія з освіти. Особливості вступної кампанії в цій країні полягають у тому, що завдання для екзаменів складаються не університетами, а Міністерством освіти. До університетів вступають абітурієнти з найбільшою кількістю балів: до провідних ЗВО – ті, хто отримав найвищі бали, до провінційних – усі з мінімально потрібною кількістю балів.

ЗВО *Фінляндії* мають значну автономію, фінансуються з бюджету. При цьому 10 % зарахованих на навчання повинні бути дорослими, тобто зі стажем роботи. Сам процес зарахування на навчання контролюють ЗВО. Для всіх фахів передбачено квоти на місця державного замовлення [14].

В *Італії* вступ до ЗВО відбувається без екзаменів. Кількість місць у більшості університетів не обмежена. Однак місця надаються в такому порядку: спочатку абітурієнтам із країн ЄС, потім громадянам країн, що розвиваються [13, с. 54–56].

В *Іспанії* контингент ЗВО формується за провінційно-територіальним поділом: 95 % місць в університетах певної провінції надається її мешканцям, 5 % – абітурієнтам з іншої місцевості [13, с. 51–54].

Швейцарія має власну модель системи освіти, яка орієнтується на потреби країни й регіону. Оскільки ЗВО підпорядковуються й федеральному уряду, й областям (кантонам), єдиної освітньої програми в них не

має. Обов'язковий мінімум характерний лише для факультетів інженерії, економіки, права, сільського господарства, менеджменту. Для інших спеціальностей освітні програми по кантонах відрізняються. Крім того, перевага надається дипломам державного зразка. (На відміну від України, де кількість недержавних ЗВО надто велика, тому й дипломи наших фахівців програють зарубіжним [13]).

Вітчизняна система освіти істотно відрізняється від європейської. Тому існує невідповідність між вимогами вступу на навчання до ЗВО, термінами освітнього процесу в Україні та країнах ЄС.

Освітня діяльність ЗВО в Україні здійснюється на основі ліцензій, які надаються МОН, про що зазначено в Законі України «Про вищу освіту» (ст. 24). Цьому передують експертний висновок Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти щодо спроможності проведення освітнього процесу закладом вищої освіти відповідної спеціальності конкретного рівня вищої освіти. Ліцензії надаються на кожну спеціальність терміном до 10 років із зазначенням назви та розташування ЗВО, максимальної чисельності здобувачів вищої освіти, яку він може одночасно забезпечити високоякісним освітнім процесом за конкретною спеціальністю та рівнем вищої освіти.

Процес створення контингенту студентів у ЗВО включає:

- розроблення закладом вищої освіти проєктних показників плану прийому й випуску здобувачів вищої освіти за державним замовленням, визначених аналізом прийому та мінливості контингенту студентів попередніх років;

- коригування та затвердження конкурсною комісією МОН планових показників державного замовлення за кожною спеціальністю;

- оприлюднення на сайті Міністерства рішення конкурсної комісії щодо відбору виконавців державного замовлення;

- прийом абітурієнтів під час вступної кампанії на рейтинговій основі. При цьому спочатку заповнюються місця державного замовлення (визначені МОН), а потім проводиться прийом до ЗВО за кошти фізичних і юридичних осіб.

В Україні державне замовлення до ЗВО диференціюється конкурсними пропозиціями – закритою й відкритою. Фіксована (закрита) пропозиція передбачає завчасно окреслену кількість бюджетних місць, але ними можуть скористатись абітурієнти з найвищими балами, які хочуть вступити до конкретного ЗВО. Відкрита пропозиція (широкий конкурс) передбачає проведення конкурсу серед усіх абітурієнтів у всіх ЗВО конкретної спеціальності, однак місце отримують вступники з найвищими балами.

Відкриту конкурсну пропозицію вважають адресним розміщенням державного замовлення: бюджетні місця йдуть за найкращими абітурієнтами, а не розподіляються між ЗВО. Це формує засади конкуренції останніх не тільки за бюджетні місця, а й за найкращого та вмотивованого абітурієнта. При цьому ЗВО не має закріпленого обсягу бюджетних місць, а керується визначеною максимально можливою кількістю місць державного замовлення. Тому загальний обсяг держзамовлення за відкритою конкурсною пропозицією переважає частку бюджетних

місць, виділену всім ЗВО за певною спеціальністю.

Форма здобуття вищої освіти може бути як бюджетна, так і небюджетна, тобто на контрактній основі, що передбачає плату за надання освітніх послуг фізичними особами. Кількість таких місць ЗВО визначає самостійно, але в межах ліцензованого обсягу.

Результати дослідження показали, що, на думку близько 33 % опитаних науково-педагогічних працівників (рисунок), у вітчизняних ЗВО буде доцільною так звана розподілена система формування контингенту здобувачів вищої освіти, за якої МОН приймає рішення щодо кількості місць державного замовлення, а університет самостійно встановлює частку небюджетних місць (контрактників). Законом України «Про вищу освіту» визначено право центрального органу виконавчої влади з питань освіти і науки формувати пропозиції щодо державних місць на підготовку фахівців із вищою освітою. Крім того, МОН видає ЗВО ліцензію на проведення освітньої діяльності, де визначено обсяг місць державного замовлення та місць за кошти юридичних чи фізичних осіб.

Незначна частина опитаних викладачів (близько 28 %) вважають ефективним формування контингенту здобувачів вищої освіти університетами з урахуванням нормативних вимог щодо співвідношення викладачів і студентів. В Україні чисельність науково-педагогічних працівників залежить від кількості студентів та регулюється постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативів чисельності студентів на одну штатну посаду науково-педа-



Рисунок. Результати опитування науково-педагогічних працівників щодо методів формування контингенту у ЗВО України, %

Побудовано авторами.

гогічного працівника» від 17.08.2002 № 1134 [15]. В європейських країнах таке співвідношення становить 1:5, а в Україні – 1:8. Чим менше студентів припадає на одного викладача, тим якіснішим є освітній процес, оскільки викладач може приділяти більшу увагу кожному студенту. Утім, якість викладання залежить від багатьох факторів. Нещодавно до Закону «Про вищу освіту» було внесено зміни, які пом'якшили прив'язку викладача до чисельності здобувачів вищої освіти.

Подив викликала думка ряду науково-педагогічних працівників (понад 20 %) щодо вільного зарахування абітурієнтів до ЗВО, тобто без усяких обмежень. Однак такий метод формування контингенту здобувачів вищої освіти потребує вирішення питання державного фінансування складової освітнього процесу. Це проблема, яку ЗВО самостійно вирішити не може через встановлені чіткі межі бюджетного фінансування, що надається державою для забезпечення всіх потреб освітньої діяльності закладу.

Близько 11 % опитаних викладачів при формуванні контингенту студентів у вітчизняних ЗВО допускають можливість визначення максимальних і мінімальних обсягів місць державного замовлення самостійно закладом, але за умови обов'язкового узгодження з центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Невелика частина науково-педагогічних працівників (близько 7 %) підтримують визначення МОН фіксованої чисельності студентів, тобто встановлення заздалегідь кількості місць на навчання до ЗВО за державним замовленням. У вітчизняних ЗВО фіксовані обсяги державного замовлення надаються на деякі спеціальності, а саме: 021 «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво», 022 «Дизайн», 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», 024 «Хореографія», 025 «Музичне мистецтво», 026 «Сценічне мистецтво».

Як бачимо, результати опитування показали, що більшість науково-педагогічних працівників під-

тримують «розподілену систему» формування контингенту здобувачів вищої освіти, за якої МОН формує бюджетні місця, а ЗВО – контрактні.

На сьогодні Міністерство відмовилося від ідеї «ручного» розподілу державних місць у ЗВО й застосовує принцип формульного розподілу держзамовлення: державні місця прямують за найкращими абітурієнтами. А під час вступу до ЗВО абітурієнтам надається можливість скористатися конкурсними пропозиціями – відкритою, фіксованою чи небюджетною.

Формування контингенту здобувачів вищої освіти є запорукою успішної діяльності ЗВО. Саме наявність вмотивованих, добре підготовлених здобувачів вищої освіти та збільшення їх чисельності свідчить про високу якість освітніх послуг.

У багатьох країнах вступ до ЗВО є необмеженим для всіх абітурієнтів, які мають атестат зрілості. Це не означає, що всі бажаючі зараховуються на навчання. Подекуди ЗВО формують власні критерії відбору, оскільки сформована автономність зарубіжних університетів надає їм право визначати крім загальних вимог ще й додаткові. А в деяких європейських країнах до формування контингенту студентів долучаються елементи державного регулювання. Такий досвід, як показало наше дослідження,

становить інтерес для вітчизняних ЗВО. Проте це потребує внесення відповідних змін до національних нормативно-правових актів, якими регулюється виділення бюджетних коштів на освітню діяльність.

На сьогодні в Україні чисельність здобувачів вищої освіти визначається ліцензованим обсягом для певного рівня вищої освіти або для конкретної освітньої програми. Державне замовлення диференціюється фіксованою або відкритою конкурсними пропозиціями. Можна стверджувати, що відкрита конкурсна пропозиція передбачає конкуренцію ЗВО за бюджетні місця та за найсильнішого й свідомо вмотивованого абітурієнта. Це не означає, що система відбору абітурієнтів в Україні повинна бути повністю змінена. Достатньо просто наблизити її до прикладу європейських країн, при цьому зберігши елементи національної ідентичності. Адже на розвиток вищої освіти в країні впливає не лише прагнення уніфікувати певні правила здобуття вищої освіти, а й культура, територіальне розміщення, політична та економічна ситуації, національна специфіка. Тому наступне наше дослідження буде спрямоване на вивчення можливостей упровадження елементів європейського досвіду в уже існуючі правила прийому на навчання в українських ЗВО.

Список використаних джерел

1. Brennan J., Teichler U. The future of higher education and of higher education research. *Higher Education*. 2008. No. 56. P. 259–264. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-008-9124-6>.
2. Marginson S. Higher Education in the Global Knowledge Economy. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2010. Vol. 2. Iss. 5. P. 6962–6980. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.05.049>.

3. Scott J. C. The Mission of the University: Medieval to Postmodern Transformations. *The Journal of Higher Education*. 2006. Vol. 77. Iss. 1. P. 1-39. DOI: <https://doi.org/10.1080/00221546.2006.11778917>.

4. Брім О. В. Вимоги сучасного ринку праці до фахівців з вищою освітою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 6. С. 39–42. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2015/9.pdf.

5. Пономарьова Г. Ф. Формування контингенту здобувачів освіти сучасного закладу вищої освіти: організаційно-методичний та психолого-педагогічний аспекти. *Абітурієнтське середовище періоду глобалізації: шляхи формування та тенденції розвитку* : матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків. Харків : вид-во НУА, 2021. С. 144–149. URL: <http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/1909>.

6. Носова О. В., Маковоз О. С. Конкурентоспроможність підготовки фахівців вищими навчальними закладами відповідно до вимог ринку праці. *Інформаційні технології в освіті*. 2011. Вип. 9. С. 99–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2011_9_14.

7. Матюх С. А., Лопатовський В. Г. Аналіз формування контингенту студентів вищих навчальних закладів Хмельницької області. *Вісник Хмельницького національного університету. Сер. : економічні науки*. 2015. № 4. Т. 2. С. 174–182. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/VKNU-ES-2015-N4-Volume2_226.pdf.

8. Верба О. В., Зайцева Т. А., Марченко О. О. Автоматизована система обліку руху контингенту здобувачів вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. *Актуальні проблеми автоматизації та інформаційних технологій*. 2018. Т. 22. С. 38–48. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/229721853.pdf>.

9. Шевченко І. Ю. Тенденції розвитку ВНЗ в Україні. *Проблеми і шляхи забезпечення якості вищої освіти щодо підготовки фахівців з економіки і підприємництва в умовах Євроінтеграції* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-методич. інтернет-конф., м. Харків, 6 листоп. 2015 р. Харків, 2015. С. 14–15. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/%D0%A5%D0%9D%D0%90%D0%94%D0%A3-%D0%9C%D0%B5%D1%82.%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.6.11.15.pdf>.

10. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/>.

11. Кнодель Л. Сучасний стан системи освіти Франції. *Osvita.ua* : вебсайт. 2008. URL: <https://osvita.ua/school/method/1022/>.

12. Кнодель Л. Сучасна освітня система у Великій Британії. *Osvita.ua* : вебсайт. 2008. URL: <https://osvita.ua/school/method/1024/>.

13. Димань Т. М., Боньковський О. А., Вовкогон А. Г. Європейський простір вищої освіти та Болонський процес : навч.-методич. посіб. Одеса : НУ «ОМА», 2017. 106 с. URL: https://foreign.udau.edu.ua/assets/files/docs/quantus/traning/european-higher-education-area-and-the-bologna-process_17_09_2017.pdf.

14. Жерноклеєв І., Пушкарьова Т. Система освіти Фінляндії. *Osvita.ua* : вебсайт. 2006. URL: <https://osvita.ua/school/method/1300/>.

15. Про затвердження нормативів чисельності студентів (курсантів), аспірантів (ад'юнктів), докторантів, здобувачів наукового ступеня кандидата наук, слухачів, інтернів, клінічних ординаторів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у вищих навчальних закладах III і IV рівня акредитації та вищих навчальних закладах післядипломної освіти державної форми власності : постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 № 1134. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2002-%D0%BF#Text>.

Oksana Vlasjuk

Ph. D. (Agriculture), SSI «Institute of Modernization of the Content of Education», Kyiv, Ukraine, vlasuk_oksana@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1683-5622>

Tanya Daragan

SSI «Institute of Modernization of the Content of Education», Kyiv, Ukraine, tanya_dar@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6714-9374>

FORMATION OF STUDENT CONTINGENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: MAIN ASPECTS

Abstract. *The future of our country depends on the efficiently developed higher education system that meets the needs of the country's development, the demands of modern life, and the interests of the individual. In their activities, higher education institutions pay considerable attention to the problems of forming a contingent of higher education applicants, since the presence of students is a key factor in the functioning of the university as a business entity. Therefore, today the competition of higher education institutions for the flow of applicants is quite relevant. The authors studied the system of attracting a contingent of students in foreign universities and identified the features of its formation in domestic higher education institutions. The main components of the process of forming a contingent of students in domestic higher education institutions are identified and a comparative analysis is made of the system of selection among applicants, which differs significantly from the European one. In Ukraine, the state order in higher education institutions is differentiated by competitive offers: "fixed", which provides for a certain number of state-funded places and can be used by applicants with the highest scores; "open", available to all applicants across all higher education institutions. The "open" competition proposal is considered "targeted placement of the state order": state-funded places go to the best applicants, and are not distributed among higher education institutions. According to the study results, the majority of researchers and teaching staff support the formation of a contingent of higher education students on the following principle: the Ministry of Education and Science of Ukraine creates budget places, while higher education institutions create contract places. Today, the Ministry of Education and Science of Ukraine uses the principle of formulaic distribution of the state order. This means that state places are allocated to the best applicants, and the number of higher education students is determined by the licensed volume for a certain level of higher education or a certain educational program.*

Keywords: *applicants, higher education students, competitive offer, budget places, state order.*

References

1. Brennan, J. & Teichler, U. (2008). The future of higher education and of higher education research. *Higher Education*, 56, 259-264. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-008-9124-6>.
2. Marginson, S. (2010). Higher Education in the Global Knowledge Economy. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2(5), 6962-6980. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.05.049>.
3. Scott, J. C. (2006). The Mission of the University: Medieval to Postmodern Transformations. *The Journal of Higher Education*, 77(1), 1-39. DOI: <https://doi.org/10.1080/00221546.2006.11778917>.
4. Brit, O. (2015). Requirements of the modern labor market for specialists with higher education. *Investments: practice and experience*, 6, 39-42. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2015/9.pdf [in Ukrainian].

5. Ponomarova, H. (2021). Formation of the Contingent of Students of a Modern Higher Education Institution: Organizational, Methodological, Psychological and Pedagogical Aspects. *Student environment in the period of globalization: ways of formation and development trends*, Proceedings of the 19th International Scientific and Practical Conference. Kharkiv. Retrieved from <http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/1909> [in Ukrainian].

6. Nosova, O. V., & Makovoz, O. S. (2011). Competitiveness of training of specialists by higher education institutions in accordance with the requirements of the labor market. *Information technologies in education*, 9, 99-104. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2011_9_14 [in Ukrainian].

7. Matyukh, S., & Lopatovskyi V. (2015). Analysis of student contingent formation in higher educational institutions of Khmelnytskyi region. *Herald of Khmelnytskyi National University. Series: economic sciences*, 4(2), 174-182. Retrieved from http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/VKNU-ES-2015-N4-Volume2_226.pdf [in Ukrainian].

8. Verba, O., Zaitseva, T., & Marchenko, O. (2018). Automated system of accounting for the movement of the contingent of higher education applicants of Oles Honchar Dnipro National University. *Current issues of automation and information technology*, 22, 38-48. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/229721853.pdf> [in Ukrainian].

9. Shevchenko, I. Yu. (2015). Trends in the development of higher education institutions in Ukraine. *Problems and ways to ensure the quality of higher education in the training of specialists in economics and entrepreneurship in the context of European integration*, Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Methodological Internet Conference. Kharkiv. Retrieved from <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/%D0%A5%D0%9D%D0%90%D0%94%D0%A3-%D0%9C%D0%B5%D1%82.%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.6.11.15.pdf> [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On higher education* (Act No. 1556-VII, September 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/> [in Ukrainian].

11. Knodel, L. (2008). The current state of the French education system. *Osvita.ua*. Retrieved from <https://osvita.ua/school/method/1022/> [in Ukrainian].

12. Knodel, L. (2008). The modern educational system in the UK. *Osvita.ua*. Retrieved from <https://osvita.ua/school/method/1024/> [in Ukrainian].

13. Dyman, T., Bonkovskyi, O., & Vovkohon, A. (2017). *The European Higher Education Area and the Bologna Process*. Odesa: NU "OMA". Retrieved from https://foreign.udau.edu.ua/assets/files/docs/quantus/traning/european-higher-education-area-and-the-bologna-process_17_09_2017.pdf [in Ukrainian].

14. Zhernoklieiev, I., & Pushkarova, T. (2006). The Finnish education system. *Osvita.ua*. Retrieved from <https://osvita.ua/school/method/1300/> [in Ukrainian].

15. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2002). *On approval of standards for the number of students (cadets), postgraduate students (associate students), doctoral students, PhD students, trainees, interns, clinical residents per one full-time position of a research and teaching staff member in higher education institutions of III and IV accreditation levels and higher education institutions of postgraduate education of state ownership* (Decree No. 1134, August 17). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2002-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Ткаченко В. В.

молодший науковий співробітник сектора дошкільної, загальної середньої і позашкільної освіти відділу освітньої статистики і аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, v.tkachenko@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3389-9935>

Дронь Т. О.

молодший науковий співробітник сектора вищої освіти відділу освітньої статистики і аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, t.dron@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1374-5610>

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ, ЩО НАДАЮТЬ ПОСЛУГИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті наведено окремі результати опитування учасників освітнього процесу закладів (підрозділів) дошкільної освіти. Опитування проведено командою дослідників ДНУ «Інститут освітньої аналітики», зокрема авторами статті, у межах дослідження стану організації освітньої діяльності в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану. Мета дослідження – вивчення особливостей організації освітньої діяльності в закладах (підрозділах) дошкільної освіти в умовах воєнного стану. Дослідники визначили як оптимальний і використали метод онлайн-анкетування за допомогою сервісу Google Forms, результати було опрацьовано та візуалізовано за допомогою графіків і діаграм. Серед найактуальніших аспектів діяльності закладів виділено організацію безпечного середовища, освітнього процесу залежно від безпекової ситуації в регіоні, учасників освітнього процесу й потреби закладів (підрозділів) дошкільної освіти для забезпечення якісної діяльності. В окремих регіонах виявлено потребу в облаштуванні укриття, а також проблему щодо його наявності. Виокремлено регіональні особливості організації освітнього процесу з використанням різних форм (очної, дистанційної, змішаної). Результати дослідження є важливою складовою комплексу заходів, спрямованих на підвищення якості дошкільної освіти, та слугуватимуть підґрунтям для прийняття виважених управлінських рішень.

Ключові слова: дошкільна освіта, освітній процес, дослідження, воєнний стан.

JEL classification: A13.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-3-116-127.

Дошкільна освіта як перший рівень у системі безперервної освіти України має на меті забезпечення цілісного розвитку дитини, її інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок [1]. Відповідно до Закону України «Про дошкільну

освіту», одним із її завдань є виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту [2].

Другий навчальний рік поспіль заклади, що надають послуги дошкільної освіти, функціонують в умовах дії правового режиму воєнного стану.

© Ткаченко В. В., Дронь Т. О., 2023

Основними викликами, які постали перед системою дошкільної освіти України, є масштабні руйнування й пошкодження мережі закладів дошкільної освіти (ЗДО). Так, за даними Міністерства освіти і науки України [3], із початку повномасштабного вторгнення станом на 27 липня 2023 р. загалом постраждало 1 088 ЗДО, зокрема пошкоджено 1 084 дитсадки.

В умовах воєнного стану організаційні аспекти діяльності закладів, що надають послуги дошкільної освіти, регулюються Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Також МОН із метою координації діяльності у сфері дошкільної освіти впродовж періоду дії воєнного стану було надіслано низку рекомендаційно-роз'яснювальних листів щодо організаційних аспектів діяльності ЗДО. Так, відповідно до листа МОН «Щодо збереження мережі закладів дошкільної освіти та захисту прав їх працівників» від 22.06.2022 № 1/6887-22, для гарантування безпечних умов всім учасникам освітнього процесу було рекомендовано передбачити різні форми організації освітнього процесу (очну, змішану, дистанційну) [4]. Водночас пріоритетними для ЗДО були питання створення безпечного, комфортного, інклюзивного середовища для всіх учасників освітнього процесу, а також підвищення якості освітньої діяльності закладів, що надають послуги дошкільної освіти [5].

Значні корективи, які було внесено в діяльність закладів системи дошкільної освіти в правовому режимі воєнного стану, а також залежність функціонування цих закладів від безпекової ситуації в регіоні зумовили потребу в проведенні досліджен-

ня стану організації освітньої діяльності в ЗДО в умовах воєнного стану. Дослідження виконано Державною науковою установою «Інститут освітньої аналітики» за підтримки Міністерства освіти і науки України з метою вивчення особливостей організації освітньої діяльності в ЗДО в умовах воєнного стану.

Особливості організації освітньої діяльності в ЗДО України висвітлюються в наукових працях ряду вітчизняних науковців. Наприклад, І. Бех окреслює трансформаційні орієнтири дошкільної освіти, наголошуючи на необхідності створення нового уявлення, інноваційної парадигми дошкільної освіти у світлі реформи «Нова українська школа» [6]. На важливості тісного взаємозв'язку батьків і закладу дошкільної освіти задля створення єдиного виховного середовища, спрямованого на розвиток особистості дитини, наголошує Н. Шкляр [7]. Розробленням і експериментальною перевіркою технологій проектування освітнього середовища в закладі дошкільної освіти як засобу індивідуального розвитку дитини старшого дошкільного віку опікувалася група науковців, зокрема О. Рейпольська, І. Гудим, Л. Зайцева, І. Луценко, Г. Цветкова [8].

Мета статті полягає в огляді актуальних аспектів діяльності закладів, що надають послуги дошкільної освіти, в умовах воєнного стану за результатами опитування директорів (керівників) закладів (підрозділів) дошкільної освіти, вихователів і батьків вихованців, проведеного в межах дослідження стану організації освітньої діяльності в ЗДО.

Дослідження стану організації освітньої діяльності в ЗДО проведено

ДНУ «Інститут освітньої аналітики» відповідно до Оперативного плану МОН на 2023 рік, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 10.01.2023 № 15 [9]. Для реалізації дослідження застосовано кількісну концепцію, у межах якої сформовано репрезентативну вибірку, розроблено інструментарій дослідження, зібрано статистичні дані щодо впровадження освітньої діяльності й організації життєдіяльності дітей з урахуванням фактора воєнного стану та відповідної безпекової ситуації в регіоні. З огляду на запроваджений у країні воєнний стан, дослідники використали оптимальний метод – онлайн-анкетування, що передбачає дистанційний і оперативний збір даних шляхом заповнення респондентами автоматизованої анкети, створеної за допомогою сервісу Google Forms.

Інструментарій дослідження (анкети для директора (керівника) закладу (підрозділу) дошкільної освіти, вихователя молодшої або середньої групи / групи дітей старшого дошкільного віку чи різновікової групи, батьків (осіб, що їх замінюють) вихованців молодшої або середньої групи / групи дітей старшого дошкільного віку чи різновікової групи) було розроблено в співпраці з проектними менеджерами з питань якості дошкільної освіти Команди підтримки реформи МОН і погоджено спеціалістами головного управління загальної середньої та дошкільної освіти директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти МОН.

Загалом опитувальник для різних груп респондентів складався з 6–10 тематичних блоків, що охоплю-

ють різні аспекти освітньої діяльності згідно із завданнями дослідження, такими як організація освітнього процесу, організація безпечного середовища в закладах (підрозділах) дошкільної освіти, навчально-методичне забезпечення освітнього процесу, організація дошкільної освіти для дітей з ООП, наступність між дошкільною й початковою ланками освіти, організація харчування в закладах (підрозділах) дошкільної освіти, співпраця з батьками, доступ до дошкільної освіти осіб із числа ВПО, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, потреби закладів (підрозділів) дошкільної освіти тощо. Також було використано різні типи питань, зокрема закриті (питання з наведеним переліком альтернатив – від однієї до всіх можливих), напівзакриті (комплексні питання, в яких із наведеним переліком альтернатив респонденти мали можливість дати свою відповідь), а також відкриті питання, що передбачали надання респондентами короткої відповіді. Анкетування проводилося в травні – червні 2023 р. Хоча аналіз і узагальнення результатів дослідження ще тривають, про певні актуальні аспекти діяльності закладів (підрозділів), що надають послуги дошкільної освіти, в умовах воєнного стану вже можна говорити.

Загалом у дослідженні взяли участь 658 директорів (керівників), 1 195 вихователів і 3 833 батьки вихованців закладів (підрозділів) дошкільної освіти. Більшість респондентів працюють або їхні діти здобувають дошкільну освіту в ЗДО, й лише 14,4 % керівників, 11,9 % вихователів та 7,1 % батьків вихованців – у структурних підрозділах закладів

загальної середньої освіти. Участь в анкетуванні майже порівну взяли вихователі (48,1 і 51,9 %) та батьки вихованців (51,9 і 48,9 %) відповідно із закладів (підрозділів) дошкільної освіти, розташованих у міських поселеннях та сільській місцевості; натомість близько 60 % директорів (керівників) закладів (підрозділів) дошкільної освіти очолюють заклади в селі або селищі. Майже 60 % вихователів працюють у старшій чи різновіковій групі, крім того, діти більш ніж половини батьків здобувають дошкільну освіту в старшій або різновіковій групі.

Створення безпечного середовища для всіх учасників освітнього процесу було й залишається пріоритетним напрямом, особливо в умовах воєнного стану. Один із тематичних блоків анкет респондентів містив питання щодо організації безпечного середовища в закладі (підрозділі) дошкільної освіти. Згідно з відповідями очільників, загалом по країні 83,2 % закладів (підрозділів) дошкільної освіти мають укриття або безпосередньо в закладі, або на певній відстані від нього відповідно до Рекомендацій щодо організації укриття в

об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти, розроблених Державною службою України з надзвичайних ситуацій [10]. Водночас облаштовано укриття в 74,2 % закладів, а близько 19 % директорів (керівників) повідомили, що в очолюваних ними закладах укриття немає (рис. 1).

У розрізі регіонів облаштовані укриття мають усі заклади (підрозділи) дошкільної освіти Івано-Франківської, Рівненської, Чернігівської областей і м. Києва. Так, 93,3 % директорів (керівників) закладів (підрозділів) дошкільної освіти Івано-Франківської області повідомили, що мають облаштоване укриття безпосередньо в закладі освіти; згідно з відповідями 48,1 % директорів (керівників) закладів (підрозділів) Волинської області, облаштоване укриття розташоване на відстані до 100 м. Водночас у всіх закладах (підрозділах) Херсонської області є укриття, проте вони не облаштовані. Натомість найбільшу проблему щодо наявності укриття зафіксовано в Дніпропетровській (58,1 %) області. Детальну інформацію щодо наявно-

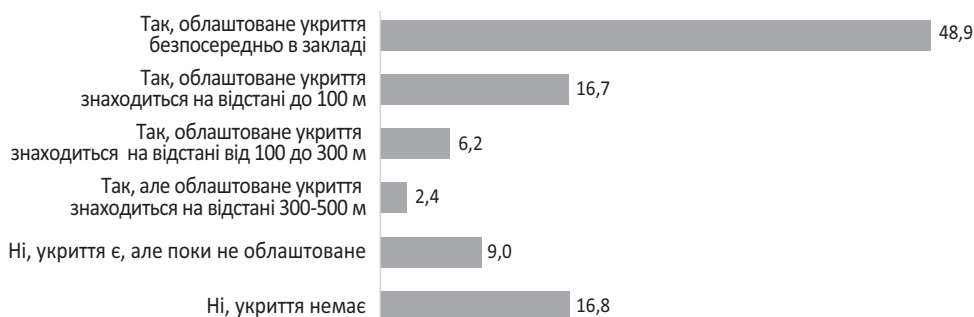


Рис. 1. Розподіл відповідей директорів (керівників) закладів (підрозділів) дошкільної освіти щодо облаштування укриття, %

Складено авторами за результатами дослідження стану організації освітньої діяльності в ЗДО в умовах воєнного стану.

сті облаштованого укриття за відповідями очільників закладів (підрозділів) дошкільної освіти наведено в таблиці.

Забезпечення рівного доступу дітей до дошкільної освіти залишається пріоритетним як для МОН, так і для органів місцевого самоврядування. На 2022/2023 н. р. Міністерство [5] рекомендувало закладам, що надають послуги дошкільної освіти, з урахуванням безпекової

ситуації в регіоні організовувати освітній процес в очній, дистанційній або змішаній формі. Згідно з відповідями директорів (керівників), у близько 60 % закладів (підрозділів) дошкільної освіти освітній процес у 2022/2023 н. р. здійснювався здебільшого в очній формі (рис. 2).

Водночас у регіональному розрізі спостерігаються суттєві відмінності. Зокрема, усі заклади (підрозділи) дошкільної освіти Тернопільської й

Таблиця

Розподіл відповідей директорів (керівників) закладів (підрозділів) дошкільної освіти щодо облаштування укриття в розрізі регіонів, %

Region	Так, облаштоване укриття безпосередньо в закладі	Так, облаштоване укриття розташоване на відстані до 100 м	Так, облаштоване укриття розташоване на відстані від 100 до 300 м	Так, але облаштоване укриття розташоване на відстані 300–500 м	Ні, укриття є, але поки не облаштоване	Ні, укриття немає
Вінницька обл.	54,8	19,0	4,8	2,4	7,1	11,9
Волинська обл.	25,9	48,1	7,4	–	7,4	11,1
Дніпропетровська обл.	18,6	4,7	4,7	4,7	9,3	58,1
Донецька обл.	–	–	16,7	16,7	16,7	50,0
Житомирська обл.	45,5	27,3	9,1	3,6	1,8	12,7
Закарпатська обл.	65,2	17,4	13,0	–	4,3	–
Запорізька обл.	12,5	–	–	–	37,5	50,0
Івано-Франківська обл.	93,3	–	6,7	–	–	–
Київська обл.	57,9	21,1	15,8	–	–	5,3
Кіровоградська обл.	64,3	28,6	–	–	7,1	–
Львівська обл.	74,1	9,3	9,3	–	3,7	3,7
Миколаївська обл.	25,0	16,7	–	–	33,3	25,0
м. Київ	75,9	20,7	–	3,4	–	–
Одеська обл.	52,4	19,0	–	–	–	28,6
Полтавська обл.	31,3	18,8	–	–	6,3	43,8
Рівненська обл.	75,0	16,7	–	8,3	–	–
Сумська обл.	25,0	6,3	6,3	6,3	6,3	50,0
Тернопільська обл.	66,7	11,1	11,1	5,6	–	5,6
Харківська обл.	15,0	–	–	–	50,0	35,0
Херсонська обл.	–	–	–	–	100,0	–
Хмельницька обл.	50,9	29,8	5,3	3,5	3,5	7,0
Черкаська обл.	50,0	12,5	9,4	3,1	9,4	15,6
Чернівецька обл.	50,0	31,8	13,6	–	–	4,5
Чернігівська обл.	66,7	11,1	11,1	11,1	–	–

Складено авторами за результатами дослідження стану організації освітньої діяльності в ЗДО в умовах воєнного стану.

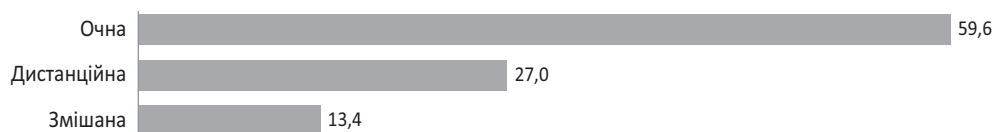


Рис. 2. Розподіл відповідей директорів (керівників) закладів (підрозділів) дошкільної освіти щодо форми організації освітнього процесу, здебільшого запровадженої у 2022/2023 н. р., %

Складено авторами за результатами дослідження стану організації освітньої діяльності в ЗДО в умовах воєнного стану.

Івано-Франківської областей упродовж навчального року переважно працювали очно, натомість усі заклади (підрозділи) Донецької, Запорізької, Херсонської, а також 90 % закладів (підрозділів) Харківської, 72,1 % закладів (підрозділів) Дніпропетровської – дистанційно. Крім того, близько 40 % директорів (керівників) ЗДО Сумської й майже 30 % очільників таких закладів Кіровоградської області повідомили про організацію освітнього процесу в змішаній формі.

Розглянемо детальніше деякі аспекти дистанційної освіти вихованців у закладах (підрозділах) дошкільної освіти. Згідно з відповідями батьків вихованців, вихователі закладів (підрозділів) дошкільної освіти, працюючи дистанційно за дистанційної та змішаної форми організації освітнього процесу, й надсилають матері-

али для самостійних занять удома, й займаються з дітьми онлайн (рис. 3).

Стосовно забезпечення відповідною технікою більшість батьків (по 83 %) повідомили, що мають власну техніку для дистанційної освіти дитини, а менш ніж 1 % батьків зауважили, що технікою їх забезпечив заклад освіти. Не мають необхідної техніки 15,8 % респондентів-батьків, чиї діти навчаються лише дистанційно. Водночас більш як половина вихователів працюють удома, використовуючи власну техніку, натомість близько 40 % педагогів зазначили, що потрібним обладнанням їх забезпечив заклад освіти чи інша організація. Про відсутність необхідної для роботи техніки повідомили 6,2 % вихователів, що працюють за змішаною формою, та 1,8 % – за дистанційною.

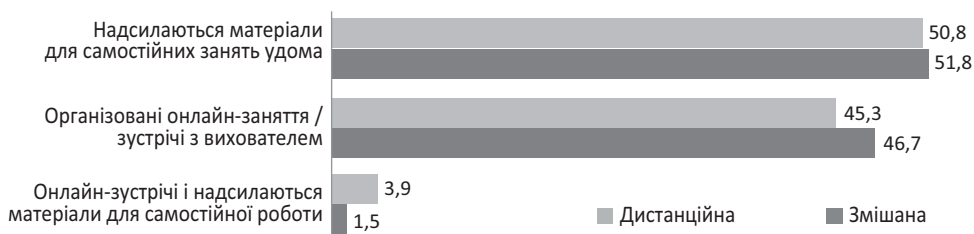


Рис. 3. Розподіл відповідей батьків щодо організації дистанційної освіти вихованців у закладах (підрозділах) дошкільної освіти, %

Складено авторами за результатами дослідження стану організації освітньої діяльності в ЗДО в умовах воєнного стану.

Повномасштабна війна, яка охопила Україну, позначилася на багатьох аспектах діяльності закладів освіти, зокрема й тих, що надають послуги з дошкільної освіти. Так, лише 83,2 % закладів (підрозділів) дошкільної освіти повністю забезпечені педагогічними працівниками, а 90,2 %, за відповідями очільників, – технічним персоналом, У майже 20 % закладів є педпрацівники, яким оголошено простій. Також 11,5 % директорів (керівників) повідомили, що в закладі працевлаштовані педпрацівники з категорії ВПО, і близько 10 % – про працевлаштування в їхніх закладах (підрозділах) працівників технічного персоналу з цієї категорії. Також у закладах (підрозділах) дошкільної освіти є педпрацівники, з якими припинено й призупинено трудовий договір, про що зауважили 9 і 5,3 % очільників відповідно.

Суттєві зміни відбулись і в контингенті вихованців закладів (підрозділів) дошкільної освіти. Більш ніж половина очільників закладів (підрозділів) дошкільної освіти повідомили, що від початку збройної агресії рф чисельність дітей в їхньому закладі зменшилася, 11,8 % респондентів констатували, що вона збільшилася, а трохи більше третини опитаних не відчули змін у контингенті своїх вихованців. У регіональному розрізі про скорочення чисельності дітей повідомили 89,7 % очільників закладів (підрозділів) дошкільної освіти м. Києва, 87,5 % директорів (керівників) ЗДО Запорізької, 77,8 % – Чернігівської й 69,8 % – Дніпропетровської областей.

Попри всі труднощі воєнного часу більшість батьків вихованців закладів (підрозділів) дошкільної освіти, які

цьогоріч здобували освіту за очною (85 %) та змішаною (86 %) формами організації освітнього процесу, повністю погоджуються з твердженням, що їхня дитина із задоволенням відвідує дитячий садок, швидше погоджуються з цим твердженням 13,5 % і 11,5 % батьків відповідно. На запитання: «Що мотивувало Вас зарахувати дитину на навчання до закладу (підрозділу) дошкільної освіти?» майже 80 % батьків відповіли, що вважають за необхідне здобуття їхніми дітьми дошкільної освіти, 53,4 % усвідомлюють необхідність соціалізації для дитини, 43,6 % – необхідність забезпечити догляд за дитиною й піклування про неї. Водночас вивільнення часу на реалізацію власних потреб є важливим для 4,5 % батьків, а 4,4 % батьків зазначили, що в умовах війни дитині безпечніше в закладі (підрозділі) дошкільної освіти. Однією з ключових передумов ефективного та дієвого освітнього процесу є партнерська взаємодія батьків вихованців і педагогічного колективу закладу освіти, особливо в умовах воєнного стану. Згідно з відповідями 97,3 % батьків, співпраця із закладом (підрозділом), де здобуває освіту їхня дитина, є конструктивною й батьків усе влаштовує.

Відповідно до ст. 8 проекту Закону про застосування англійської мови в Україні держава сприяє громадянам України в опануванні англійської мови, зокрема шляхом забезпечення обов'язкового вивчення англійської мови дітьми старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти [11]. Одне з питань анкети для батьків було присвячено вивченню англійської мови їхньою дитиною. Загалом лише 13,2 % батьків зауважили, що їхня дитина вивчає англійську

мову в закладі (підрозділі) дошкільної освіти, а 12,6 % батьків – поза закладом, водночас вбачають потребу у вивченні англійської 60,5 % батьків вихованців. Дещо інакша ситуація з вивченням англійської мови серед батьків за типом місцевості. Так, більша частка батьків, чиї діти здобувають дошкільну освіту в закладах (підрозділах), розташованих у містах, повідомили про вивчення англійської дітьми як безпосередньо в закладі, так і поза ним. Разом із тим батьків дітей із ЗДО сільської місцевості, які вбачають потребу у вивченні англійської мови їхніми дітьми, на 11 % більше (рис. 4).

Одним із завдань дослідження було вивчення потреб учасників освітнього процесу закладів (підрозділів) дошкільної освіти в умовах воєнного стану. У межах цієї статті зупинимося лише на найактуальніших потребах для забезпечення якісної діяльності закладу (підрозділу), про які повідомили директори (керівники) ЗДО. Загалом по країні для 57,6 % очільників найбільш актуальною потребою є облаштування та

наповнення освітнього середовища закладу (підрозділу), для 42,8 % – облаштування укриття, для 35,2 % – створення умов для навчання дітей з ООП, для третини – оновлення харчоблоку, а для 14,7 % – відновлення приміщень закладу освіти. У регіональному розрізі облаштування укриття є нагальною потребою всіх закладів (підрозділів) дошкільної освіти Херсонської, 81,3 % закладів Сумської, 76 % закладів Харківської, 72,7 % закладів Запорізької та 59,3 % закладів Дніпропетровської областей. Облаштування й наповнення освітнього середовища належать до найактуальніших потреб закладів (підрозділів), що надають послуги дошкільної освіти, Сумської (83,3 %), Волинської (80,6 %), Львівської (77,8 %), Вінницької (76,2 %) і Хмельницької (75 %) областей. Створення умов для навчання дітей з ООП є актуальними запитами для закладів (підрозділів) дошкільної освіти Чернівецької (68,2 %), Одеської, Тернопільської й Херсонської (по 50 %) областей. Оновлення харчоблоку потребують майже 60 % закладів

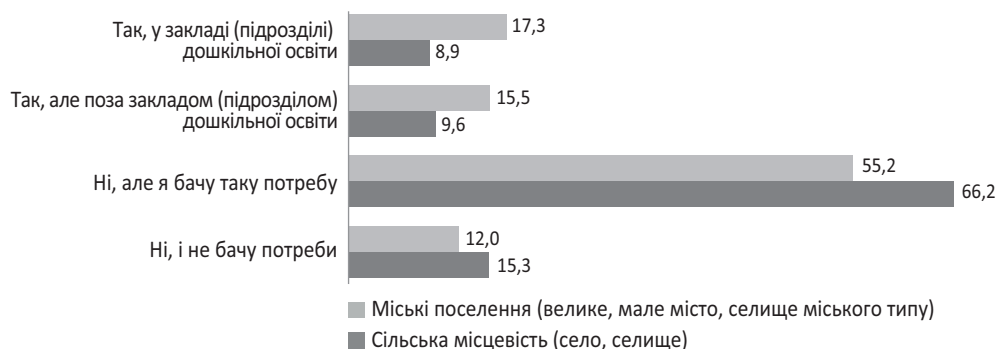


Рис. 4. Розподіл відповідей батьків на запитання: «Чи вивчає Ваша дитина англійську мову?» за типом місцевості, %

Складено авторами за результатами дослідження стану організації освітньої діяльності в ЗДО в умовах воєнного стану.

(підрозділів) Вінницької та близько 50 % Житомирської областей. Також половина закладів (підрозділів), які надають послуги дошкільної освіти, Херсонської області потребують відновлення приміщень закладу освіти.

Отже, проведене ДНУ «Інститут освітньої аналітики» в травні – червні 2023 р. анкетування учасників освітнього процесу закладів освіти, що надають послуги дошкільної освіти, у межах дослідження стану організації освітньої діяльності в ЗДО в умовах воєнного стану дає підстави для висновків про такі актуальні аспекти діяльності закладів (підрозділів), що надають послуги дошкільної освіти, в умовах воєнного стану:

- Організація безпечного середовища в закладах (підрозділах) дошкільної освіти. Загалом 83,2 % закладів (підрозділів) мають укриття, водночас облаштовано укриття в 74,2 % закладів. У розрізі регіонів облаштовані укриття мають усі заклади (підрозділи) дошкільної освіти Івано-Франківської, Рівненської, Чернігівської областей і м. Києва. Водночас у всіх закладах (підрозділах) Херсонської області є укриття, проте вони не облаштовані. Натомість найбільшу проблему щодо наявності укриття зафіксовано в Дніпропетровській (58,1 %) області.

- Організація освітнього процесу в закладах (підрозділах) дошкільної освіти у 2022/2023 н. р. Загалом у близько 60 % закладів (підрозділів) дошкільної освіти освітній процес у 2022/2023 н. р. здійснювався здебільшого за очною формою, у 27 % – за дистанційною, у решті ЗДО – за змішаною. Разом із тим у регіональному розрізі спостерігаються істотні відмінності, зокрема всі заклади

(підрозділи) дошкільної освіти Тернопільської й Івано-Франківської областей упродовж навчального року працювали очно, а всі заклади (підрозділи) Донецької, Запорізької та Херсонської областей – дистанційно. Вихователі закладів (підрозділів) дошкільної освіти, працюючи дистанційно за дистанційної й змішаної форм організації освітнього процесу, і надсилають матеріали для самостійних занять удома, і займаються з дітьми онлайн. При цьому більшість батьків (83 %) мають власну техніку для дистанційної освіти дитини, водночас трохи більше половини вихователів працюють удома, використовуючи власну техніку, а близько 40 % – у приміщенні закладу освіти за робочим комп'ютером.

- Учасники освітнього процесу. Майже 85 % і понад 90 % директорів (керівників) закладів (підрозділів) дошкільної освіти констатували, що їхній заклад повністю забезпечений педпрацівниками й технічним персоналом. Також у закладі працює педагогічний персонал, так і працівники технічного персоналу з категорії ВПО. Більш ніж половина очільників закладів (підрозділів) дошкільної освіти повідомили, що від початку введення режиму воєнного стану чисельність дітей в їхньому закладі зменшилася, та лише 11,8 % очільників зауважили про збільшення контингенту вихованців.

Окрім того, з'ясовано, що більшість батьків вихованців закладів (підрозділів) дошкільної освіти, які цього року здобували освіту за очною (98,5 %) і змішаною (97,5 %) формами організації освітнього процесу, повністю та швидше погоджуються з твердженням, що їхня дитина із за-

доволенням відвідує дитячий садок. А майже 80 % батьків вважають за необхідне здобуття їхніми дітьми дошкільної освіти. Лише 13,2 % батьків повідомили, що їхня дитина вивчає англійську мову в закладі (підрозділі) дошкільної освіти, і 12,3 % батьків – поза закладом. Водночас потребу у вивченні англійської дітьми вбачають понад 60 % батьків.

- Потреби закладів (підрозділів) дошкільної освіти для забезпечення якісної діяльності. В умовах воєнного стану майже 60 % очільників закладів (підрозділів) дошкільної освіти вказали на потребу в облаштуванні та наповненні освітнього середовища; 42,8 % директорів (керівників) – на необхідність облаштування укриття, зокрема всі очільники ЗДО Херсонської області. Також серед актуальних потреб було названо такі, як створення умов для навчання дітей з ООП (35,2 %), оновлення харчоблоку (33 %), відновлення приміщень закладу освіти (14,7 %).

Наразі триває детальний аналіз статистичних даних щодо провад-

ження освітньої діяльності й організації життєдіяльності дітей з урахуванням фактора воєнного стану та відповідної безпекової ситуації в регіоні. Водночас концептуальними засадами дослідження передбачено надання рекомендацій щодо покращення стану організації освітньої діяльності в ЗДО з урахуванням фактора воєнного стану й повоєнної відбудови.

Дослідження стану організації освітньої діяльності в ЗДО в умовах воєнного стану є важливою складовою комплексу заходів, спрямованих на підвищення якості дошкільної освіти, для прийняття виважених управлінських рішень з урахуванням безпекової ситуації в правовому режимі воєнного стану. Зібрана статистична інформація може слугувати основою для розроблення освітніх індикаторів ефективності та якості системи дошкільної освіти. А виявлені проблемні аспекти потребуватимуть детальнішого розгляду в перспективі подальших досліджень стану організації освітньої діяльності в ЗДО.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#top>.
2. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#top>.
3. Інформація про кількість руйнувань, завданих українським закладам освіти внаслідок нападу росії на Україну / М-во освіти і науки України. URL: <https://saveschools.in.ua/>.
4. Щодо збереження мережі закладів дошкільної освіти та захисту прав їх працівників : лист Міністерства освіти і науки України від 22.06.2022 № 1/6887-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-zberezhennya-merezhi-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-ta-zahistu-prav-yih-pracivnikov>.
5. Про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2022/2023 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України від 27.07.2022 № 1/8504-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-okremi-pitannya-diyalnosti-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-u-20222023-navchalnomu-roci>.

6. Бех І. Д. Дошкільна освіта: трансформаційні орієнтири. Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи : зб. наук. пр. / за заг. ред. Г. В. Беленької, В. І. Бондар, І. М. Шоробури. Хмельницький, 2020. С. 7–20. URL: <https://tinyurl.com/33hwbu5m>.

7. Шкляр Н. А. Адаптація дитини молодшого дошкільного віку до ДНЗ: взаємодія вихователів з батьками. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20 (2). С. 324–336. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2016_20%282%29_32.

8. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проєктування : навч.-метод. посіб. / за ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 222 с. URL: <https://tinyurl.com/u8zvrbak>.

9. Оперативний план Міністерства освіти і науки України на 2023 рік : наказ Міністерства освіти і науки України від 10.01.2023 № 15. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/Plany.roboty/2023/10.01.2023/Operativn.plan.MON.2023.pdf>.

10. Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти : лист Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 14.06.2022 № 03-1870/162-2. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86706/.

11. Про застосування англійської мови в Україні : проєкт Закону України від 28.06.2023 № 9432. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1854364>.

Valentyna Tkachenko

SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, vtkachenko@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3389-9935>

Tetiana Dron

SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, t.dron@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1374-5610>

CURRENT ASPECTS OF THE ACTIVITIES OF INSTITUTIONS PROVIDING PRESCHOOL EDUCATION SERVICES UNDER THE MARTIAL LAW IN UKRAINE

Abstract. *The article contains the results of the research of the organization of educational activities in preschool education institutions under the martial law in Ukraine during the 2022-2023 academic year. The study was conducted by the State Scientific Institution "Institute of Educational Analytics" in accordance with the Operational Plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2023 to study the features of the organization of educational activities in preschool education institutions. The article aims to analyze the survey results from three groups of respondents, including heads of institutions (units) of preschool education, educators, and parents of pupils. A quantitative concept was used for the study, in which a representative sample was drawn, research tools were developed, and statistics on the implementation of educational activities were collected. To conduct the study, the authors used the online survey method using the Google Forms service as the most optimal, and the results were processed and visualized using graphs and diagrams. Among the most relevant aspects of the preschool institutions' activities, the following have been highlighted: the establishment of a safe environment, adaptation of the educational process*

based on the safety situation in the region, and the needs of participants in the educational process and preschool education institutions (units) to ensure quality performance. Particular attention was focused on providing a safe environment in preschool educational institutions (units), including the provision and preparation of shelters, due to the urgent need to maintain the quality of the educational process during the hostilities. The level of provision of preschool education institutions (units) with teaching staff and technical personnel, as well as the employment of persons from the category of internally displaced persons, was recorded. These research findings are an essential component of a comprehensive set of measures aimed at enhancing the quality of preschool education and will serve as the basis for informed management decisions.

Keywords: preschool education, educational process, research, martial law.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On education* (Act No. 2145-VIII, September 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). *On preschool education* (Act No. 2628-III, July 11). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#top> [in Ukrainian].
3. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n. d.). *Information on the amount of damage caused to Ukrainian educational institutions as a result of russia's attack on Ukraine*. Retrieved from <https://saveschools.in.ua/> [in Ukrainian].
4. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *On preserving the network of preschool education institutions and protecting the rights of their employees* (Letter No. 1/6887-22, June 22). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-zberezheniya-merezhi-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-ta-zahistu-prav-yih-pracivnikiv> [in Ukrainian].
5. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *On certain issues of preschool education institutions in the 2022/2023 academic year* (Letter No. 1/8504-22, July 27). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-okremi-pitannya-diyalnosti-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-u-20222023-navchalnomu-roci> [in Ukrainian].
6. Bekh, I. D. (2020). Preschool education: transformational benchmarks. *Preschool Education in the Context of the Ideas of the New Ukrainian School*, 7-20. Khmelnytskyi. Retrieved from <https://tinyurl.com/33hwbu5m> [in Ukrainian].
7. Shkliar, N. A. (2016). Adaptation of a Junior Preschool Age Child to the Kindergarten: Interaction between Teachers and Parents. *Theoretical and Methodological Problems of Education of Children and Student Youth*, 20(2), 324-336. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2016_20%282%29_32. [in Ukrainian].
8. Reipolska, O. D. (Ed.). (2021). *Educational environment of preschool education institution: design technologies*. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. Retrieved from <https://tinyurl.com/u8zvrbaK> [in Ukrainian].
9. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2023). *Operational Plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2023* (Order No. 15, January 10). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/Plany.roboty/2023/10.01.2023/Operativn.plan.MON.2023.pdf> [in Ukrainian].
10. State Emergency Service of Ukraine. (2022). *On the organization of shelter for employees and children in educational institutions* (Letter No. 03-1870/162-2, June 14). Retrieved from https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86706/ [in Ukrainian].
11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). *On the use of English in Ukraine* (Act No. 9432, June 28). Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1854364> [in Ukrainian].

ОСВІТНЯ АНАЛІТИКА УКРАЇНИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Відповідальний за випуск

А. Б. Нефедов

Редактор

І. А. Книш

Комп'ютерна верстка

Я. С. Уласік

Формат 70×108/16. Ум.-друк. арк. 11,2.

Наклад 50 прим. Зам. №

Видавець:

Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики»

Адреса редакції та видавця: вул. Володимира Винниченка, 5, м. Київ, 04053

Тел.: (044) 486-98-70, e-mail: info@iea.gov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6237 від 18.06.2018

Publisher:

State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics»

Office: 04053, Kyiv, Volodymyra Vynnychenka Str., 5

Tel.: (044) 486-98-70, E-mail: info@iea.gov.ua

Publishing license

ДК № 6237 issued 18.06.2018

Надруковано ТОВ «КОНВІ ПРИНТ»

02000, м. Київ, вул. Магнітогорська, 1

Printed by LTD «KONVI PRINT»

02000, Kyiv, Mahnitohorska Str., 1